

maandblad
jaargang 50
maart 1984

WIELEWAAL

WIELEWAAL

Vlaams tijdschrift voor natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Vroegere hoofdredacteurs: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23
Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Hoofdredacteur

Dr. H. MEEUS, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

Redactieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, G. HUYSKENS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN, J. VAN WINKEL, H. VOET, Dr. M. LOUETTE, Ir. G. BULTEEL, J. GABRIELS, Dr. J. VAN GOMPEL, Dr. J. PAULUSSEN, G. BURGGRAEVE, P. MAES, Graaf L. LIPPENS, Dr. H. WILLE.

WIELEWAAL

is een uitgave van de

Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers. Ze telt nu meer dan 6.000 leden, verdeeld over 52 afdelingen. Een waaier van voordrachten, dia- en filmavonden, lessen, tentoonstellingen, geleide wandelingen, studieprojecten, deelname aan regionale en internationale onderzoeken en inventarisaties, beheerswerken in natuurreservaten, uitstappen en reizen in binnen- en buitenland staat jaarlijks op de agenda. De vereniging heeft niet minder dan 64 natuurreservaten in beheer met een totale oppervlakte van meer dan 4.000 ha, verspreid over geheel Vlaanderen. Ze bezit bovendien een eigen „Wielewaal-huis” te Turnhout waar naast het secretariaat ook een ornithologisch museum, een bibliotheek, vergaderzalen en een boekhandel zijn ondergebracht.

Raad van beheer

Dagelijks bestuur:

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (03/480 47 32)
W. VAN SPAENDONK, ondervoorzitter, Zevenbergen 50, 2500 Lier (03/480 54 24)
F. VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (03/645 02 52)
J. PEETERS, penningmeester, Hertevoetweg 3, 2958 Weerde (015/61 20 86)

Overige leden:

R. WILLOCKX, E. WELLENS, R. DEBRUYNE, W. ROGGMAN, P. HERROELEN, J. DHOLLANDER

Technisch adviseur voor de natuurreservaten:

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 450 F. Andere landen: 600 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.
Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41.22.52.

Alle briefwisseling in verband met de inhoud van het maandblad dient gericht aan het redactieadres, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout. Briefwisseling aangaande administratie en bestelling van het tijdschrift dient gestuurd naar het secretariaat van de vereniging, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Op 26 maart 1977 werd te Mechelen een symposium over het rivierlandschap van Dijle en Zenne georganiseerd door de plaatselijke Wielewaalafdeling.

Uit de slotbeschouwingen kwam duidelijk naar voor dat het saldo van de recente ontwikkelingen negatief was voor het natuur- en cultuurpatrimonium.

Sinds 1982 is er een nieuw belangrijk initiatief. Drie Wielewaalafdelingen, waarvan de werkingsgebieden aan elkaar grenzen en waardoor belangrijke rivieren stromen, gaan samenwerken om bedreigde natuurwaarden trachten te behouden.

„Demer en Dijle”, „Lier” en afdeling Mechelen kozen voor deze samenwerking de naam...

Het rivierlandschap

Rudy Willockx

Een terugblik in het verre verleden

Ons rivierlandschap is slechts een korte passage uit een erg lang verhaal. De huidige reliëfvormen, bodemtypes en sublandschappen ontstonden vooral in het Tertiair en het Quartair. In het Tertiair was het gebied overstroomd door de zee en werden vooral zand- en kleilagen afgezet. Het jongere Quartair was gekenmerkt door snel opeenvolgende ijstijden. Wanneer de ijskap zich uitbreidde daalde het zeepeil en zo kon het gebeuren dat de Noordzee voor een groot deel uit zandbanken en schorren bestond, de zogenaamde „Vlaamse vallei”.

Aan de rand van de ijskap werden massa's puin en erosiemateriaal afgezet. De heersende zuidelijk gerichte winden verplaatsten dit erosiemateriaal over grote afstanden.

Grovere zanddelen werden verspreid over de vlakke gebieden voor de ijskap. Deze Kempense dekzanden werden ook neergezet in de benedenloop van de Dijle, Zenne en Demer. Plaatselijk was het afgezette zand zo overvloedig dat hier en daar zandverstuivingen en continentale duinen gingen ontstaan. Nu nog kan je in de streek van Rijmenam en Keerbergen de resten van zo een duinengordel terugvinden.

In ons rivierlandschap zijn er dus twee duidelijk te onderscheiden bodemtypes. De dekzanden en de brede, lager gelegen vlakten opgebouwd met polderklei waardoor brede en trage rivieren stromen.

Heide, Nachtzwaluwen en Otters

Het verdere verloop van dit artikel is opgevat als een natuurwandeling door enkele delen van het rivierlandschap. Het vertrekpunt is een oost-west lopende heuvelrij in afdeling „Demer en Dijle”.

Vanop de afgeplatte top van de ± 60 meter hoge „Heikant” heeft men een mooi uitzicht op de dorpjes Rotselaar, Wezemaal en de daarachter gelegen heuvels van het Hageland.

Heel wat gebouwen in de streek zijn gedeeltelijk gebouwd met roestbruine stenen. Dezelfde steensoort vind je zowat overal op de „Heikant” en de omliggende heuvels. Deze heuvels zijn opgebouwd uit jonge zanden, arm aan fossielen maar rijk aan glauconiet. Dit mineraal bevat ijzer, dat blootgesteld aan de lucht gaat oxyderen. Er ontstaat limoniet en dat dient als bindmiddel met het zand. Resultaat is de roestbruine ijzerzandsteen.

Grote delen van de „Heikant” zijn begroeid met Struikheide *Calluna vulgaris*. Tussen de heide groeit er Ruwe Berk *Betula pubescens*, Zomereik *Quercus robur*, Brem *Sarothamnus scoparius* en korstmossen.

Er zijn Levenbarende Hagedissen *Lacerta vivipara*, Heidvlinders *Hipparchia semele* en allereerste andere insektensoorten die in heidegebieden leven.

De roem van de „Heikant” was tot vorig jaar de Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*, maar verkaveling en villabouw hebben dit laatste broedgebied in het rivierlandschap voor de Nachtzwaluw onbewoonbaar gemaakt.

Uit oude kaarten blijkt dat er ooit uitgestrekte heidevelden waren in het rivierlandschap. Nu nog zijn er relictten in Blaasveld, Heindonk, Hombeek, Walem en Nijlen. Kleine heidevelden vindt ge in Rijmenam, Keerbergen en Tremelo.

Op korte afstand van de „Heikant” stroomt de Demer. Hoe grillig op de loop van de rivier ooit is geweest blijkt uit het grote aantal afgesneden rivierbochten. Veel van deze „dode armen” of „coupures” zijn het behouden meer dan waard. Men kan er mooie voorbeelden van verlanding zien en er zijn prachtige stukken proppensvol Zwanebloem *Butomus umbellatus*. Er broedt een enkel paartje Blauwborst *Cyanosylvia svecica*, maar vooral de talrijke zangposten van de Sprinkhaanrietzanger *Locustella naevia* zullen de vogelkijkers opvallen.

Het Rivierlandschap. Waterrijk gebied in het Mechels Broek. Afdeling Mechelen wil dit terrein verwerven.

Foto: R. Willockx

Battenbroek 1881.

De inventarisatie van enkele rivierbochten is begonnen. Zo is er alvast een inventarisatie naar het voorkomen van amfibieën gepland en wij hebben de stille hoop om de aanwezigheid van de Knoflookpad *Pelobates fuscus* te kunnen bewijzen. De Knoflookpad is een echte zonderling. Voor hem hoeven geen vochtige frisse schuilplaatsen. Hij verkiest losse zandbodems waarin hij met de scherpe spatels aan zijn achtervoeten, zelfgegraven holletjes bewoont. Ideale woonomstandigheden vond deze in de aspergevelden, maar met de teloorgang van deze teelt verdween waarschijnlijk ook „*Pelobates fuscus*”.

Voor altijd verdwenen is echter de Otter *Lutra lutra*. Uit sommige getuigenissen blijkt dat hij tot voor 1940 zelfs niet zeldzaam was in de Demer- en Dijlemeanders. Ook elders in het rivierlandschap zoals te Hofstade en Blaasveld kwam de Otter voor. De laatste jaren konden echter slechts twee onbevestigde meldingen uit de omgeving van Lier en Mechelen genoteerd worden.

Riant, ruim en luxueus

Zo zijn de talrijke villa's die rond de dorpskernen van Keerbergen, Rijmenam en Bonheiden werden gebouwd. Ogenschijnlijk is de natuur in deze villaparken herleid tot immergroene grasperken of tot een verzameling sierstruiken. Maar toch is

Battenbroek 1936.

de oorspronkelijke natuur nog steeds aanwezig. Zij het dan op dikwijls piepkleine plekje, dus zeer kwetsbaar en die als het ware van de ene dag op de andere kunnen vernietigd worden.

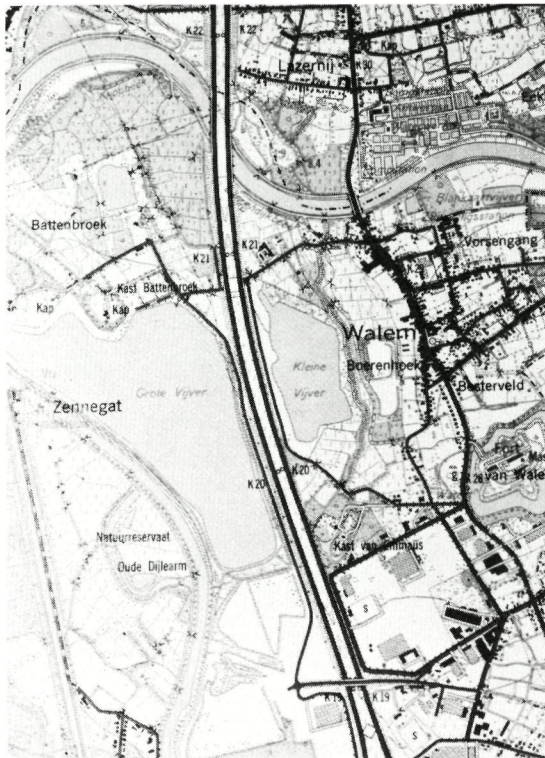
Een poeltje te Bonheiden was tot voor kort een bewijsstuk van het veen- en heideverleden van deze gemeente. Toen groeide er Moerasherts-hooi *Hypericum elodes*, Drijvende Waterweegbree *Luronium natans*, Vlottende Bies *Scirpus fluitans* en Schildereprijs *Veronica scutellata*.

Nu staan er ganzen te slobberen in het drabbige water. Elders zijn nog altijd perceeltjes met tientallen Orchideeën *Orchis maculata* en plaatselijk zijn er tussen de nog niet bebouwde kavels opvallende groeiplaatsen van Struikheide, Brem, Stekelbrem *Genista anglica* en een enkele Gaspeldoorn *Ulex europaeus*. Wie wat aandachtiger zoekt heeft kans op Pilvaren *Pilularia globulifera*, Teer Guichelheil *Anagallis tenella* en Moeraswolfsklauw *Lycopodium inundatum*.

Zelfs de Draadgentiaan *Cicendia filiformis* is er gevonden!

Allemaal soorten die de plantenkenner in verrukking, maar ook tot wanhoop brengen, want de meeste van deze groeiplaatsen zijn gedoemd om in de toekomst te verdwijnen. Maar toch werden door plaatselijke organisaties prachtige resultaten behaald. Nergens zag ik bijvoorbeeld

Battenbroek 1982.

de Klokjesgentiaan *Gentiana pneumonanthe* zo overvloedig bloeien als te Keerbergen op een beschermde groeiplaats. Ook de vogels zijn er nog. Er broeden Ransuilen *Asio otus*, Kuifmezen *Parus cristatus*, Goudhaantje *Regulus regulus*, Zwarte Spechten *Dryocopus martius* en zelfs nog een enkel paartje Boomvalk *Falco subbuteo*.

De kennismaking met de natuur op de zandgronden eindigt te Rijmenam. Je staat er als het ware in het hartje van de Kempen. Een heideven omringd met Struikheide en dennebossen. Het ven is landschappelijk belangrijk maar ook omdat er planten werden gevonden die in het rivierlandschap erg zeldzaam zijn of enkel daar voorkomen. Het is alvast de belangrijkste groeiplaats van de Dopheide *Erica tetralix*.

Tot de rampzalige zomer van 1976 groeiden er 3 insektenetende plantensoorten. Op de slikbankjes in het ven was er een rode overvloed van Rondbladige Zonnedaauw *Drosera rotundifolia*.

In het donkere veenwater bloeide bij een gunstig waterpeil het Kleine Blaasjeskruid *Utricularia minor*. Nog zeldzamer is het Citroengeel Blaasjeskruid *Utricularia australis*.

Het ven heeft tijdens enkele zomers drooggestaan en hierdoor zijn de twee Blaasjeskruiden momenteel verdwenen. De „Slenter”, streeknaam voor de Hazelworm *Anguis fragilis* is rond het ven een niet ongewone verschijning.

Hop. Verdwenen Broedvogel.

Foto: M. Rottiers

Op beschutte plaatsen zijn er vangkuiltjes van de Mierenleeuw *Myrmeleon formicarius* en in het najaar staat er tussen de heide en mossen de Heideknotszwam *Clavaria argillacea*. Ogen-schijnlijk doet alles hier denken aan de stille verdroomde Kempen.

Het ven is echter ingesloten door wegen en grenst aan een villawijk. Toch blijft de hoop dat al dit moois kan behouden blijven en op een oordeelkundige wijze zal mogen beheerd worden.

De riviervallei

Er is nagenoeg geen geleidelijke overgang van de zandgronden naar de riviervallei. Op sommige plaatsen stapt men als het ware van het lichte zand op de zware rivierklei.

Het blijft toch wel een ongewone gebeurtenis om achter u nog de geluidjes te horen van Kuifmezen en Goudhaantjes, terwijl voor u groepen duik-eenden voorbijtrekken.

Langsheen de Dijle te Rijmenam is er een prachtig kleinschalig landschap. Honderden meters hagen omzomen kleine weiden en akkers. Vanaf het vroege voorjaar kun je er genieten van de opeenvolgende bloei van Sleedoorn *Prunus spinosa*, Tweestijlige Meidoorn *Crataegus laevigata*, Hondсроos *Rosa canina*.

Hier en daar groeit tussen al de stekel- en doorndragers een groepje Kardinaalsmuts *Euo-*

Weel te Walem

Foto: R. Willockx

nymus europaeus, Gelderse Roos *Viburnum opulus*.

Blijft van een voorjaarsbezoek vooral de bloei en het gezoem van honigzoekende insecten bij, dan sta je in het najaar bewonderend te kijken naar de Hop *Humulus lupulus*, Heggerank *Bryonia dioica* en Bitterzoet *Solanum dulcamara* die zich tot in de toppen van de vier meter hoge hagen hebben omhoog gewerkt.

Langs de windzijde zijn er opvallend weinig bessen, maar in de luwte buigen de takken onder het gewicht van de trossen oranje, scharlaken of donkerblauwe bessen. De doortrekkende lijsters blijven hier in oktober wat langer pleisteren en ik meen uit de kleur van hun uitwerpselen te mogen afleiden, dat ze vooral de Vlier en Sleedoorn verkiezen boven de meer melige smaak van de meidoornbessen.

Een eveneens kleinschalig landbouwgebied met vooral graslanden is de „Dorent”, gelegen langs de Zenne te Eppegem. Wanneer sommige weiden niet beweid worden of te vroeg worden gemaaid, gaat de Grote Pimpernel *Sanguisorba officinalis* er overvloedig bloeien. Eens was dit gebied een belangrijke vliegplaats van het Pimpernelblauwtje *Maculinea teleius*, allerlei menselijke handelingen hebben dit mooie vlindertje in 1982 uitgeroeid. In de „Dorent” liggen nog twee oude Zennearmen. Deze grillige meanders zijn afgeboord door oude Knotwilgen.

Uit inventarisaties is de aanwezigheid van de Kamsalamander *Triturus cristatus* gebleken. Deze grootste inheemse watersalamander bewoont bij voorkeur poeltjes met of boven kleibodem. Met deze gegevens is het mogelijk geweest om in het rivierlandschap rond Mechelen en Lier 7 nieuwe broedplaatsen van deze soort te vinden.

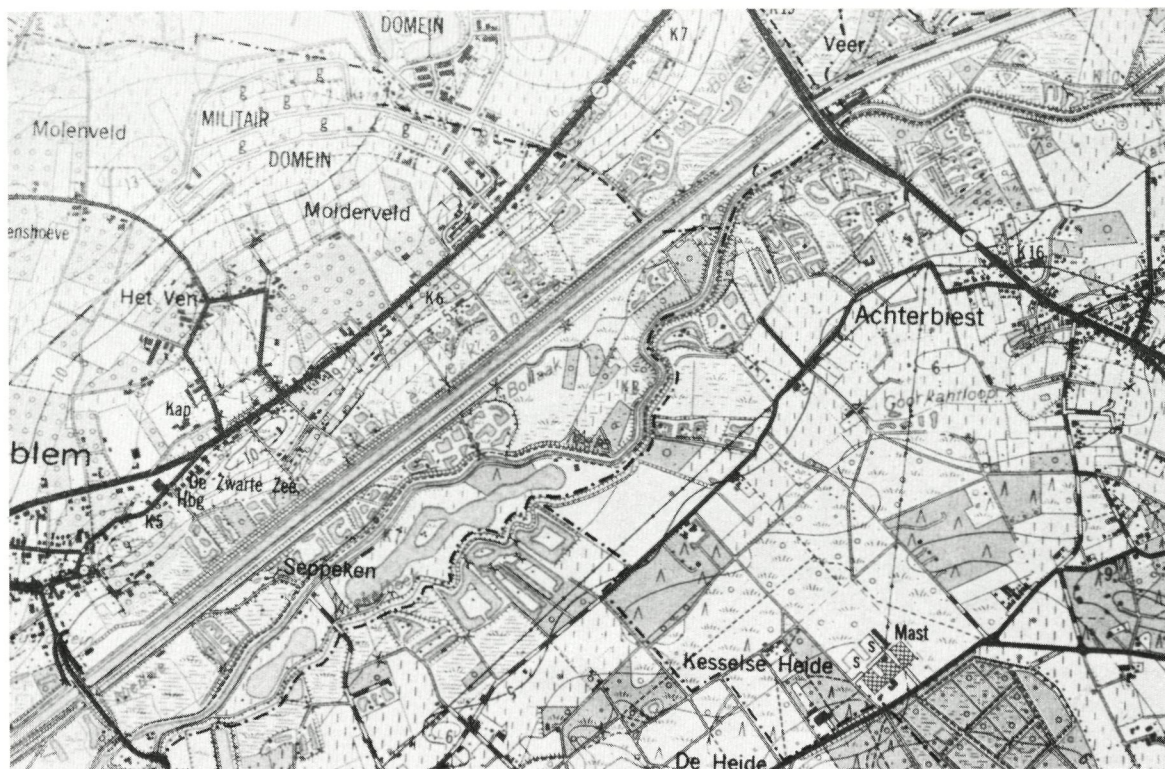
„Wie bedijkt die wint de tienden”

Reeds in de 12de en de 13de eeuw werden er dijken langs de Rupel gelegd. In 1210 kreeg het klooster van Roozendaal het gebruik der schorren in het Battenbroek. Het was het begin van het in cultuur brengen van een 2000 ha groot schorre- en moerasgebied. Dijken werden opgeworpen en opgehoogd, afloopgrachten en binnengrachten werden gegraven om het water uit de overstroombare terreinen te laten vloeien. Belangrijkste werktuig was de schop en hierdoor is het landschap zoals het op de kaart van 1881 voorkomt, het resultaat van eeuwenlang wroeten en graven.

Het is dan ook een kleinschalig landschap: akkers met hagen en houtwallen, weinig verharde wegen, uitgestrekte vloeibeemden en grillig kronkelende rivieren.

Op de kaart van 1936 zijn de rivierbochten afgesneden en zijn de verharde wegen uitgebreid.

Vernieling moerassen nabij Lier door aanleg visvijvers.

In feite was het landschap dus weinig veranderd en is de verscheidenheid gebleven. Rond Mechelen en tot voorbij Lier was het een rijke afwisseling van uiterwaarden, bloemenrijke dijken, moerassen, rietkragen en moerasbosjes. De drassige weiden en hooibeemden waren doorsneden met brede beken en langzaam stromende rivieren.

Hoe rijk het natuurleven toen was, blijkt uit gesprekken met Wielewaalleden die de natuur er hebben beleefd en bestudeerd voor en na de tweede wereldoorlog.

In de zuurstofrijke snelstromende beken zoals het Zwart Water leefden vissoorten zoals Rivierdonderpad *Cottus gobio*, Bermpje *Noemacheilus barbatulus*, Kleine Modderkruiper *Cabitis taenia*, Grondel *Gobio gobio*, Alver *Alburnus alburnus* en Kwabaal *Lota lota*.

In de beken van de Bethaniënpolder leefde de Grote Modderkruiper *Misgurnus fossilis*. In de Dijle en andere waterlopen was er de Serpeling *Leuciscus leuciscus*, Blankvoorn *Rutilus rutilus*, Rietvoorn *Scardinius erythrophthalmus* en Brasesem *Abramis brama*. In de welen ontstaan door dijkbreuken was de Barbeel *Barbus barbus* een veel voorkomende soort. Weer op andere plaatsen waren Pos *Acerina cernua* en Bittervoorn *Rhodeus sericeus* algemeen. Je kon het beleven dat jonge platvissen zoals de Bot

Platichthys flesus de Dijle opzwommen tot voorbij Muizen.

In de moerasbosjes vond je Moerasviooltje *Viola palustris*, Blaaszegge *Carex vesicaria*, Elzenzegge *Carex elongata* en waren er Parelmoervlinders *Glossiana selene* en Beekjuffers *Calopteryx splendens*.

De vloei-beemden bepaalden het uitzicht van het rivierlandschap. Door een systeem van sluizen en grachten, konden laaggelegen weiden bemest worden met het slib van de rivieren. In het winterhalfjaar kwamen er honderden steltlopers en watervogels voedsel zoeken.

In de zomermaanden groeide er Grote Ratelaar *Rhinantus glaber*, Kleine Ratelaar *Rhinantus minor*, Breedbladige Orchis *Orchis latifolia* en Knolsteenbreek *Saxifraga granulata*.

In de weiden rond Lier kwamen Herfsttijloos *Colchicum autumnale* en Zomerklokje *Leucojum aestivum* deze weelde vergroten.

Rond 1945 worden in „De Wielewaal” de eerste vragen gesteld over de achteruitgang van sommige vogelsoorten zoals Kwartelkoning *Crex crex*, Hop *Upupa epops* en Grauwe Klauwier *Lanius collurio*.

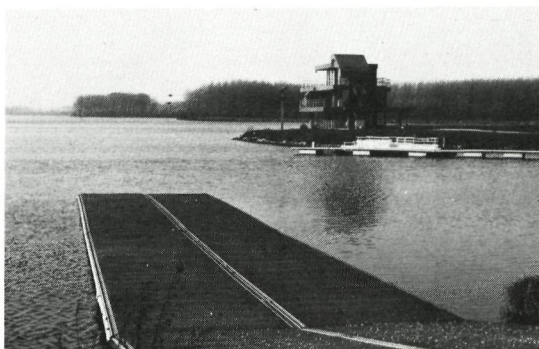
Maar rond 1950 gaat het plots sterk achteruit met de natuur. De rivieren geraken in toenemende

Dijlelandschap en E10 nabij Mechelen

Foto: R. Willockx

Watersportbaan - Heindonk

Foto: R. Willockx

mate vervuild en het gebruik van sproeistoffen neemt hand over hand toe.

Eerst verdwijnt de Kwartelkoning, dan de Hop. De eens zo bekende „Bonte Klepper”, de Grauwe Klauwier, broedt voor het laatst in het Mechelse in 1965. Dan is het hek van de dam, en de een na de andere blijft weg: Grote Karekiet, Porseleinhoen, Woudaapje, Gele Kwikstaart en als laatste de Geelgors *Emberiza citrinella*.

De meest recente kaart, die van 1982 toont ons een grondig verknoeid en verloederd landschap.

De vloeibeemden zijn uitgezaveld voor de aanleg van de E-10. Prachtige stukjes natuur zoals de Bethaniënpolder of zoals de oude veenputten te Hombeek zijn verdwenen. Miljarden werden uitgegeven om putten te graven en weer andere putten te vullen en om de watersport te bevorderen. Aan alles is gedacht, behalve aan de natuur, die ging door de baggerpijp.

Zo kan je de gelatenheid of de verbittering begrijpen van diegenen die het rivierlandschap vroeger hebben gekend.

Oude Zennearm nabij Epegem

Foto: R. Willockx

De Ijsvogel, bedreigde broedvogel Foto: R. Willockx

De slotbeschouwing van het symposium te Mechelen was dus juist: „het saldo van de recente ontwikkelingen is negatief voor het natuurleven in het rivierlandschap.” Deze ontwikkeling is overigens nog niet beëindigd. Nu worden de dijken in het kader van het Sigma-plan opgehoogd en hier verdwijnen dan de schilder-

De „Heikant”

Foto: R. Willockx

achtige bomenrijen die deze dijken sierden.

Deze tocht door het rivierlandschap dreigt dus op een zeer negatieve toon te eindigen en men kan zich de vraag stellen of het nog de moeite loont zich in te zetten voor de ruïnes, de resten van wat ooit is geweest?

Boomvalk met verdwijnen bedreigd

Foto: R. Willockx

Dijkversteving (Zenne nabij Hombeek)

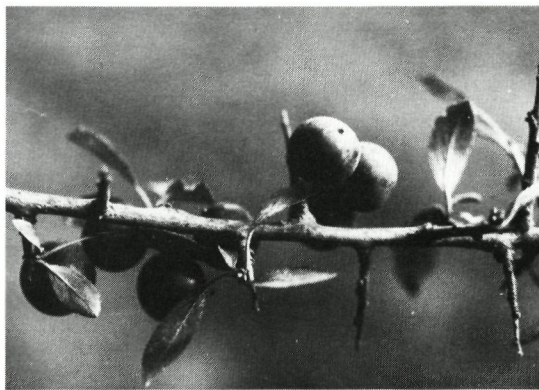
Foto: R. Willockx

De „Slenter” - Hazelworm

Foto: R. Willockx

Bessen van Sleedoorn

Foto: R. Willockx

Het leven is een eiland, hier en nu in een stervende wereld (Norbert Wiener)

De samenwerking van „Demer en Dijle”, Lier en Mechelen in „Het Rivierlandschap” is afgestemd op informatie en op behoud.

Er is een informatieve tentoonstelling beschikbaar over „Het Rivierlandschap”.

Een prachtige dia-reeks geeft eveneens informatie over „Het Rivierlandschap” en over wat er reeds is verwezenlijkt.

Er zijn plannen en er zijn realisaties. Zo is er de amfibieëninventarisatie die in 1984 start in afdeling „Demer en Dijle”. Bovendien tracht deze afdeling er een orchideeënweide te behouden. Te Mechelen wordt een kleine bloemenrijke

Heikant en oude Demermeanders.

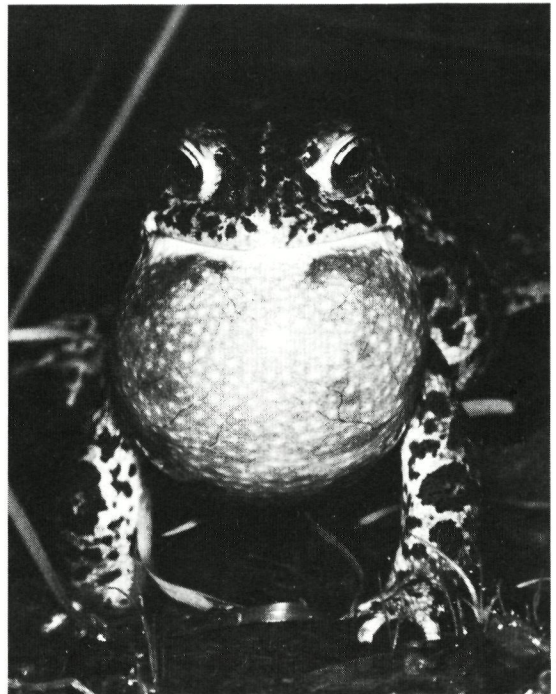

Vangkuil van Mierenleeuw

Foto: R. Willockx

weide gehoord, waar nog de typische bloemen van de vloeibeemden voorkomen (*Wielewaal*, november 1983).

Eveneens in het Mechelse, zijn er enkele kleine amfibieënreservaten waar de vier inheemse watersalamanders nog voorkomen. Te Rijmenam onderhandelen wij om te voorkomen dat de hagen gerooid worden. Overigens zullen de door afdeling Mechelen in het reservaat „Mechels Broek” geplante hagen verder uitgebreid wor-

Zingende Rugstreeppad

Foto: R. Willockx

Landduinen in een Poldergebied nabij Heindonk

Foto: R. Willockx

Zenne nabij Eppegem

Foto: R. Willockx

Moeras „gevaloriseerd” tot visputten (Emblem)

Foto: R. Willockx

Mannetje Kamsalamander, nog maar enkele voortplantingsplaatsen.

Foto: R. Willockx

Ven te Rijmenam

Foto: R. Willockx

Haag met bloeiende Slededoorns

Foto: R. Willockx

Oude Demerarm

Foto: R. Willockx

Het Rivierlandschap. „De Steenbeemden”, initiatief van afdeling Lier om dat moeras te kopen.

Foto: R. Willockx

den met in de streek voorkomende soorten zoals Sleedoorn, Gelderse Roos en Kardinaalsmuts. Er zijn onderhandelingen om een kleine uiterwaard te verwerven. In het werkingsgebied van afdeling Lier broedt het laatste paartje Woudaap en Grote Karekiet van het rivierlandschap. Een van de weinige groeiplaatsen van het Zomerklokje wordt er beheerd. Allemaal dus kleine stukjes natuur, eilandjes in een stervende natuur.

Twee grotere projecten van „Het Rivierlandschap” zijn het verwerven van een deel van de zogenaamde „Potpolder” in het Mechels Broek. Over dit gebied zijn reeds publicaties verschenen in *Wielewaal*.

Het belangrijkste project is echter de aankoop van de „Steenbeemden”. De actie voor het behoud van deze beemden is een initiatief van afdeling Lier.

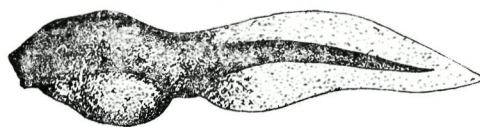
De „Steenbeemden” zijn zowat 10 ha groot, het is een verwaarloosd weidegebied met greppels, kleine watervlakken en wilgenopslag. Een ideaal pleistergebied voor eenden en steltlopers. De Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* is er een geregelde verschijning.

Broedvogels zijn onder andere Blauwborst, Sprinkhaanrietzanger, Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus* en mogelijk Porseleinhoen.

Er groeien Moeraswederik *Lysimachia thyrsiflora*, Zomerklokje *Leucojum aestivum* en Waterdrieblad *Menyanthes trifoliata*. Een stukje natuur dat moet behouden blijven - lukt het ons niet dan verdwijnen er weer planten en vogels waar we toch echt zuinig moeten op zijn.

Wie wil helpen kan dat het best door een gift aan het reservatenfonds van De Wielewaal - vermeld dan wel even „De Steenbeemden”.

R. Willockx, Sparrenstraat 23, 2930 Hombeek

T.M.

SNEEUW

Als een blanke vogel
komt gij neergestreken
in uw wijdse vrede streken
en elke voetstap
drukt een reine bede
in mijn hart...
uw witte vrede.

Ik, die innig proefde
aan de stilte
van uw lied
aan de vroomheid
die gij biedt
en het luisteren
naar de stem... van de bedroefden.

Jozef Vandromme

Verdwenen en bedreigde planten in het Mechels Rivierlandschap

Alfons Jans

Geo-botanisch gezien behoort Mechelen en omgeving tot het „Vlaams Zanddistrict” of kortweg het „Vlaams of Flandrisch district”.

De grenzen van dit district komen grotendeels overeen met de grenzen van de „Flandrische Zee” uit het Pleistoceen, welke zich uitstreckte over het grootste gedeelte van West- en Oost-Vlaanderen, het zuidwesten van Antwerpen met inbegrip van de noordwesthoek van Brabant.

Dit gehele gebied, de zogenaamde „Vlaamse Vallei”, komt voor als een vlakte waarvan de hoogte geen 30 m overschrijdt en die in het Quartair gedurende de laatste ijstijd, wanneer het niveau van de zee veel lager lag dan thans, met eolisch materiaal bedekt werd, dat door de toenmalige hevige noord-west winden werd aangevoerd.

Deze quartaire dekmaterialen bestaan vooral uit zand, leem en klei.

Bostulp

Foto: R. Willockx

De grovere fractie, hoofdzakelijk zand, werd in Laag-België gedeponneerd; de fijnere fractie, leem, in Midden-België.

Ons gebied vormt hierdoor enigszins een overgangszone. Naast zand, lemig-zand en zandleem, hebben we oude „stuifzanden”, die sedert de laatste ijstijd gedurende het Boreaal, door plaatselijke verstuivingen van dekzanden het ontstaan aan landduinen gegeven hebben.

De quartaire afzettingen in ons gebied rusten op tertiaire lagen, hoofdzakelijk Rupeliaan-klei of -kleig zand.

Hetgeen ons nu nog speciaal interesseert, is het feit dat het Mechels landschap op geo-botanisch gebied grotendeels tot een subdistrict of volgens recente opvattingen tot een afzonderlijk district behoort, dat als een enclave in het „Vlaams district” ligt, nl. het „Fluviatiel Schelde-district”. Dit district omvat de alluviale valleien van de Schelde met haar voornaamste bijrivieren tot op de plaatsen waar de getijden zich laten voelen: nl. Rupel, Nete, Dijle, Zenne.

De twee belangrijkste rivieren in het Mechelse zijn de Dijle en de Zenne, met daarnaast enkele belangrijke beken: de Vrouwenvliet, de Baarbeek, de Boeimeerbeek en verder nog een aantal kleinere beken, talrijke sloten en greppels die de afwatering verzekeren.

De bodem van de valleien van deze rivieren bestaat uit quartaire voedselrijke afzettingen van het Holoceen. Typisch voor het „Fluviatiel Schelde-district” is het unieke voorkomen in dit gebied van de Krabbescheer *Stratiotes aloides*. Hierover straks meer.

Hoewel Rupel, Nete, Dijle en Zenne zwaar verontreinigde en biologisch vrijwel dode rivieren zijn, kunnen we in hun valleien nog een ruime afwisseling van biotopen aantreffen die echter vooral sedert de laatste oorlog een duidelijke verarming op floristisch gebied vertonen. Verder werd dit prachtige rivierlandschap in de loop der jaren deerlijk en onherstelbaar geschonden door het graven van reusachtige zandwinningsputten voor de aanleg van autosnelwegen en het opspuiten van aanzienlijke oppervlakten voor industrie-, recreatie- en sportdoeleinden.

We zullen hier over enkele typische planten uit ons gebied hebben die vroeger veel talrijker voorkwamen dan thans en die zelfs op vele plaatsen grotendeels of recent zelfs vrijwel geheel verdwenen zijn. Vooral de water- en oevervegetatie heeft sterk geleden, in hoofdzaak door de onrustwekkende en catastrofale bezoedeling van het water.

Zwanebloem

Foto: R. Willockx

Zo hebben we in de eerste plaats de hoger reeds vermelde merkwaardige waterplant: de Krabbescheer, samen met de Kikkerbeet *Hydrocharis morsus-ranae* behorend tot de familie van de Waterkaardeachtigen *Hydrocharitaceae*.

De Krabbescheer komt hier te lande hoofdzakelijk voor in het Scheldebekken tot waar de getijden zich laten voelen, dus ook in het Mechels rivierlandschap. Sedert de laatste oorlog is de plant echter sterk achteruitgegaan en mogelijk zijn de laatste restpopulaties in de Mechelse regio sedert de moordend droge zomer van 1976 definitief verdwenen.

Vroeger was deze plant zeker niet zeldzaam; ze was te vinden in sloten van het Mechels Broek, Battenbroek, Blaasveldbroek enz... In dit laatste broek kwam de Krabbescheer ook voor in enkele plassen, vooral dan aan de randen in rustige luwe bochten. De Krabbescheer vormt dichte rozetten van lange spitse bladeren die aan hun randen stekelig getand zijn; ze leeft ondergedompeld en komt slechts half boven water tijdens de bloeitijd. De plant is tweehuizig: een bepaald individu produceert alleen mannelijke of vrouwelijke bloemen.

Hier te lande treffen we veelal vrouwelijke individuen aan en meestal bestaat een populatie slechts uit planten van hetzelfde geslacht, doch dat

is echter geen bezwaar daar Krabbescheer zich vooral zeer snel vegetatief vermenigvuldigt door het vormen van talrijke uitlopers die in de bladkxsel ontstaan en die aan hun uiteinde een nieuwe rozet vormen.

De bloeiwijze ontstaat ook in een bladkxsel; de steel is afgeplat en aan de randen stekelig getand en bovenaan voorzien van een twebladige, bootvormig gekielde en getande bloeischede die gelijkt op de scharen van een krab, vandaar de naam „Krabbescheer”.

In de bloeischede van een mannelijke plant staan twee tot vier gesteelde mannelijke bloemen met meeldraden ofwel bij een vrouwelijke plant een vrijwel zittende alleensteen vrouwelijke bloem met zes korte dikke stijlen.

De bloem met een diameter van 3-4 cm vertoont 3 groene kelkblaadjes en afwisselend hiermede 3 grote, vrijwel cirkelronde witte kroonbladeren. Waar beide geslachten samen voorkomen is vruchtvorming mogelijk, doch meestal bestaat op een bepaalde plaats de populatie slechts uit één geslacht, hier te lande dan nog meestal vrouwelijk. Krabbescheer komt nauwelijks voor in water dat minder diep is dan 0,5 m, dus dieper dan Kikkerbeet die vooral samen met Krabbescheer voorkomt, zonder gevaar voor concurrentie. Immers Krabbescheer onttrekt voedsel aan de bodem, terwijl Kikkerbeet als drijvende plant in de bovenste waterlaag voorkomt.

Krabbescheer groeit uitsluitend in voedselrijk, rustig en stilstaand, 's zomers enigszins warmwordend zuurstofarm water boven een modderlaag waarin de wortels van de plant niet al te stevig bevestigd zijn. Krabbescheer verdraagt heel slecht, nog slechter dan Kikkerbeet, een kort droogvallen van het milieu. De droge zomer 1976 is voor de restpopulaties van Krabbescheer in onze regio dan ook nefast geweest.

Sedertdien vallen vele sloten regelmatig droog tegen het einde van de zomer, zodat van een herstel vooralsnog geen sprake is.

Deze droogte wordt waarschijnlijk ook beïnvloed door het verschijnsel van de algemene daling van de grondwatertafel. Deze droogte enerzijds en anderzijds de vervuiling van het water schijnen wel de voornaamste oorzaken te zijn van het zeldzaam worden van de Krabbescheer, met het gevaar van volledige verdwijning.

Een aanvankelijk met succes bekroonde wederinvoering in het Blaasveldbroek in het voorjaar 1979, mislukte door het droogvallen op het einde van de zomer van een brede, tamelijk diepe sloot waarin een drietal jonge rozetten waren uitgezet en die op één seizoen een populatie van meer dan vijftig planten hadden voortgebracht.

Voor de Krabbescheer luidt, spijtig genoeg, de prognose: zeer sterk bedreigde en tot verdwijnen gedoemde plantesoort.

De Kikkerbeet, waarover we reeds spraken, die vaak samen met de Krabbescheer voorkomt, is ook wel zeldzaam geworden, doch schijnt zich tot

hiertoe iets beter te handhaven, zelfs in ietwat vervuild water.

Nu we het toch over waterplanten hebben, willen we nog een woordje zeggen over een prachtige plant die velen wellicht nooit gezien hebben en die waarschijnlijk in ons gebied sedert de laatste oorlog volledig verdwenen is, nl. de Watergentiaan *Nymphoides peltata*.

Samen met Waterdrieblad *Menyanthes trifoliata*, ook een zeer mooie plant, behoorde Watergentiaan tot de afzonderlijke familie der Watergentiaanachtigen *Menyanthaceae*, die om systematische reden van de eigenlijke Gentiaanfamilie afgescheiden werd. De Watergentiaan kwam tussen de beide oorlogen in onze regio vooral voor in de Leuvense vaart, dus in tamelijk diep water. De bladeren van deze planten zijn wat groter dan die van Kikkerbeet en gelijken op kleine waterlie- of plompebladeren, rond of iets langwerpig-rond en met hartvormige voet; ze zijn langgesteeld, drijven op het water en zijn ingeplant op een bleekgroene stengel die opstijgt uit een wortelstok die in de modder wortelt.

In de bladoksels staan de tamelijk goud-gele bloemen in een schermachtige bloeiwijze.

De kroonbladeren zijn onderaan vergroeid en eindigen in 5 gewimperde slippen. Watergentiaan komt voor in tamelijk diep water van vaarten, sloten, grachten, dode rivierarmen en vooral op klei. Het water is veelal iets kalkhoudend en rijk aan mineralen.

Zoals gezegd werd deze plant reeds sedert lang in ons gebied niet meer waargenomen. Sedert de binnenscheepvaart gemotoriseerd werd, werd ook het water regelmatig en vrijwel dagelijks grondig omgewoeld, zodat de drijvende of in het water zwevende planten in hun ontwikkeling brutaal verstoord werden, met hun uiteindelijke verdwijning tot gevolg. Verder zal de waterbezoedeling er ook wel voor iets tussen zitten.

Nog heel wat andere soorten waterplanten, drijvend of zwevend, zoals verschillende soorten fonteinkruiden, hoornblad, vederkruid, waterranonkels, eendenkroos enz... laten we onbesproken, hoewel ook deze planten zonder twijfel zwaar te lijden hebben onder de algemene watervervuiling; en plaatselijk ook onder het gebruik van herbiciden.

Voor wat de oevervegetatie betreft, zouden we enkel nog een woordje willen zeggen over een van onze mooiste planten, nl. de Zwanebloem *Butomus umbellatus*, vroeger tot de waterweegbreeachtigen *Alismataceae*, nu veelal tot de afzonderlijke familie van de Zwanebloemachtigen *Butomaceae* gerekend. De bladeren zijn zeer lang, lijnvormig en driekantig rozetvormig op een horizontale wortelstok ingeplant. De bloemen staan in een schermachtige bloemwijze, eindigend op een rolronde stengel 0,8 tot 1,5 m hoog. Kelk- en kroonbladeren zijn driebladig en bruin-roze gekleurd - 9 meeldraden en zes stampers. Deze prachtige plant komt voor aan de oevers

van stilstaand of zwak stromend, tot circa 50 cm diep, zoet en voedselrijk water en dit in sloten, beken, rivieren en dode rivierarmen, soms ook in overgebleven bomtrechters van de laatste oorlog. Net zoals het Pijlkruid komt de Zwanebloem steeds of in de onmiddellijke nabijheid van open water voor. De Zwanebloem is vooral gedurende de laatste jaren op vele plaatsen waar ze vroeger in ons gebied voorkwam ook sterk achteruitgegaan. Waarschijnlijk is dit in de meeste gevallen te wijten aan de droogte en de watervervuiling, hoewel de plant tamelijk weerstand biedt aan bepaalde slootherbiciden.

Na deze enkele water- en oeverplanten besproken te hebben, willen we nog even de aandacht trekken op een geheel andere plant, die reeds ruim honderd jaar in het Mechelse bekend is, de Bostulp *Tulipa sylvestris* van de familie der lelieachtigen *Liliaceae*.

In de voor die tijd uitstekende Flora van François Crépín „*Manuel de la Flore de Belgique*”, 2de uitgave, van 1866 wordt „Waelhem” bij Mechelen als bekende standplaats aangegeven.

De Bostulp is waarschijnlijk alleen in een deel van het Mediterrane gebied oorspronkelijk inheems en zijn de standplaatsen hier te lande eerder als overblijfsel van cultuur uit vroegere eeuwen op te vatten.

Bostulp - bescherming tegen vraatschade

Foto: R. Willockx

Pijlkruid

Foto: R. Willockx

Na de aanleg van de autosnelweg E-10, het uitgraven van de reusachtige zandwinningsputten en het opspuiten van heel wat terreinen voor industriedoeleinden verdween de Bostulp in het gebied Mechelen-Walem vrijwel geheel. Vroeger kwam de plant hier op bepaalde plaatsen vrij talrijk voor doch in de meeste gevallen kwamen in de populaties relatief weinig bloeiende planten voor. De niet-bloeiende exemplaren vertonen slechts één enkel blad dat aan de basis lang steelvormig versmald is. De vermenigvuldiging geschiedt op grote schaal langs vegetatieve weg, nl. door het vormen van tamelijk lange uitlopers die aan hun uiteinde een bolletje vormen. De plant groeit bij voorkeur op grazige plaatsen, wegbermen, hier te lande vaak ook rivierdijken al of niet beschaduwde, in voedselrijke, vochthoudende, enigszins humeuze, lichtere of zwaardere grond.

De laatste jaren en recent nog in 1982 werd de

plant hier en daar in het oorspronkelijk gebied in enkele exemplaren terug opgemerkt, zodat van een volledig verdwijnen vooralsnog geen sprake is.

Ook is het bekend dat op rijke standplaatsen van de Bostulp, de plant na belangrijke grondverstoringen plots verdwijnt, maar na vele jaren even plots weer kan opduiken. De diep begraven bollen kunnen door uitlopervorming hun nieuwe vervangbolletje steeds hoger brengen, zodat de planten na afzienbare tijd weer aan de oppervlakte verschijnen.

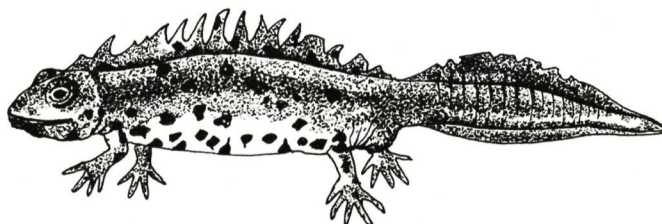
Hopelijk dienen we de Bostulp in onze Mechelse regio nog niet op de lijst van verdwenen planten te plaatsen.

Naast deze eerder negatieve aspecten in verband met het zeldzamer worden of het verdwijnen van bepaalde planten worden ons gebied, willen we ten slotte in „schoonheid” eindigen, door nog even de aandacht te vestigen op een zeer belangrijke uitbreiding gedurende de laatste decennia van een prachtige, weliswaar uit de Himalaya en Voor-India afkomstige plant die haar zegetocht langs onze rivieren en grotere beken in het Scheldebekken begonnen is en met succes voortzet, nl. de Reuzenbalsemien *Impatiens glandulifera*, behorend tot de Balsemienfamilie *Bal-saminaceae*.

De plant kan wel 2 m hoog worden en ontwikkelt zich optimaal en massaal in een zone iets boven de hoogwaterlijn, waardoor de plant buiten het bereik van het bezoedelde water blijft. De purperrode, rode, soms roze of witte bloemen verschijnen in rijkbloeiende pluimen en zijn en ware lust voor het oog. Deze plant wordt ook vaak als sierplant gekweekt en is waarschijnlijk uit cultuur ontsnapt en verwilderd.

Of de Reuzebalsemien zich mettertijd definitief zal inburgeren valt nog af te wachten. Hiermede willen we dan eindigen in de hoop dat een doelmatiger ingrijpen in de water-, bodem- en luchtbezoedeling uiteindelijk positieve en gunstige resultaten zal afwerpen ten bate van het behoud en voortbestaan van flora en fauna in ons gebied.

A. Jans, W. Geetsstraat 21, 2800 Mechelen

Tekening: F. Matthé

Speenkruid *Ranunculus ficaria*

André de Jonghe

Reeds begin september, als de zomer stilaan ten einde loopt en de vele najaarsbloeiers onze wegbermen sieren, beginnen de bladknoppen van het Speenkruid *Ranunculus ficaria* al te zwellen. Verborgen onder een kleine laag aarde wacht de plant het komende najaar af. Het ontluiken van de blaadjes hangt immers nauw samen met een daling van de temperatuur en dan voornamelijk tijdens de steeds frisser wordende nachten. De bladeren van de bomen verkleuren en de eerste nachtvorst strooit zijn ijskristallen over de aarde uit.

Opeens, tijdens de maand november, dringen de eerste blaadjes door de bovengrond heen. Tegelijk met het verschijnen van de bladeren beginnen de draadvormige wortels zich te ontwikkelen en te vertakken. De plant is klaar om zijn groeiperiode aan te vatten. De groei gaat, ondanks de soms slechte weersomstandigheden, geheel de winter door. De wortelknolletjes, gevormd tijdens de voorbije groeiperiode, verbruiken langzaam hun reservevoedsel en verwelken. Hun inhoud is nu opgebruikt en diende als voedsel om de plant de nodige energie te geven om zo vroeg in het

voorjaar te kunnen uitgroeien. Slechts een uitgedroogd bruinachtig omhulsel blijft over. Van de gekende witte wortelknolletjes is voorlopig nog geen spoor. Het zal nog minstens drie maand duren alvorens de eerste knolletjes worden gevormd.

Na een lange koudeperiode, gewoonlijk tot in de maand februari, zijn de planten klaar: de groei- en ontwikkelingsperiode hebben lang genoeg geduurd en de knolvorming kan beginnen. Slechts aan één enkele voorwaarde moet nog voldaan worden: een temperatuursverhoging.

Proeven hebben uitgewezen (Courduroux, 1966) dat de koudeperiode van 8 tot 10 weken die de knolvorming voorafgaat, absoluut noodzakelijk is voor de vorming van deze knolletjes.

De eerste wortelknolletjes worden aan de bladbasis gevormd, vlak onder de bladschede. Ze zijn morfologisch totaal verschillend van de andere „normale wortels”; het gaat hier immers niet om gewone wortels die opzwellen en verdikken, maar om specifieke wortels die voorbestemd zijn om knolletjes te vormen. Gewone wortels zijn lang en vertakt en dienen om water en voedsel op te nemen. Knolletjes daarentegen vertakken zich nooit: het zijn witte, vlezigere wortels waarin voedingsstoffen worden opgeslagen die de reserve vormen voor het volgende groeijaar. Ze beëindigen hun groei in de loop van de lente.

De wortelknolletjes hebben een zeker polymorfisme: de eerste zijn weinig talrijk, dun en langwerpig; de volgende generatie is meer gedrongen van vorm tot bijna bolvormig.

Tegelijkertijd met de knolvorming begint de ontwikkeling van de bovengrondse stengel. Hier ontstaan weldra in de oksels van sommige bladeren kleine bolletjes. Het zijn in feite adventiefwortels die tot knolletjes zijn omgevormd. Deze in wezen bovengrondse wortels spelen een belangrijke rol bij de voortplanting van het Speenkruid. Bij het loskomen van het knolletje zal eveneens een klein stengeldeeltje mee afscheuren. Pas de volgende winter zullen beiden tot een nieuwe plant uitgroeien.

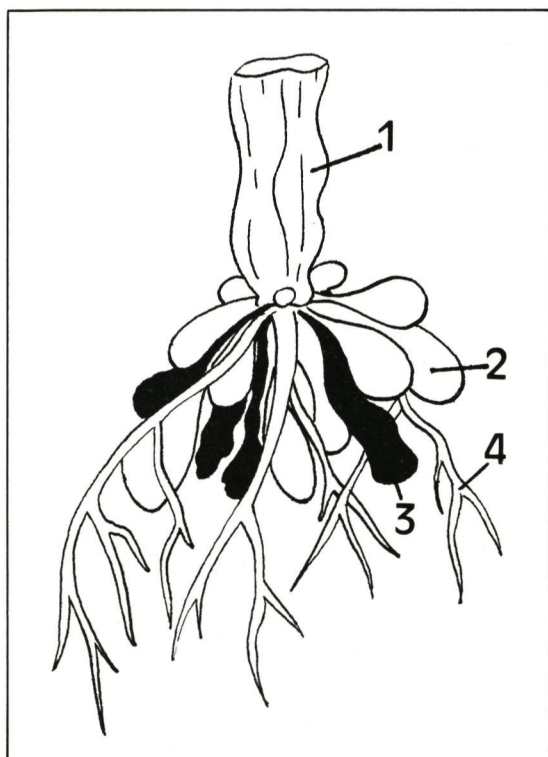
In maart-april ontplooiën de 6 tot 14 goudgele kroonbladen zich. Als de bloemen eind april verwelken worden op de bloembodem de dopvruchtjes gevormd, meestal blijken ze echter steriel te zijn.

Over de fertiliteit van Speenkruid zijn vele auteurs het niet altijd eens geweest. Veelal werd aangenomen dat enkel een vegetatieve voortplanting door okselknoppen of wortelknolletjes plaatsvond. Dostál (1922) bewees door een nauwkeurige studie van een aantal verspreid liggende groei-

Tekening: R. Willockx

1 Bladschede 2 Wortelknol 3 Wortelknol van het vorige jaar 4 Wortel

Tekening: R. Willockx

plaatsen dat onder welbepaalde omstandigheden de plant wel tot vruchtvorming overgaat. De aanzet tot de bloemen wordt reeds in het begin van de herfst gevormd en pas de volgende lente zullen ze zich verder ontplooien. Vooral een gebrek aan vochtigheid, een te donkere standplaats of een te hoge temperatuur beletten de bloemknop zich te ontluiken. Bij een te hoge temperatuur zal de ontwikkeling van de bladeren en daarna de groei van de wortelknollen voorrang krijgen op de vorming van de bloemen.

Volgens Dostál bestaat er een verband tussen het steriel blijven van de bloemen en de knolvorming van de wortels. Wanneer de knolvorming gedeeltelijk achterwege zou blijven kunnen fertiele vruchten gevormd worden.

Volgens deze auteur zouden de fertiele planten meer verlengde wortelknollen hebben en zou het aantal knollen in vergelijking met steriele planten groter zijn. Vruchtvormende planten hebben een grotere bladontwikkeling en een langere bloeitijd. De heldergele bloemkroon kan een diameter van 36 mm hebben. Bij de steriele planten daarentegen is de oranjegele bloemkroon tot 24 mm beperkt.

De overjaarse knollen en de nieuwe stengelbladeren spelen een rol in de fertiliteit van de plant. Een sterke wortelontwikkeling zou de remmende werking die de oude wortelknollen op de bloemvorming uitoefenen, verzwakken zodat

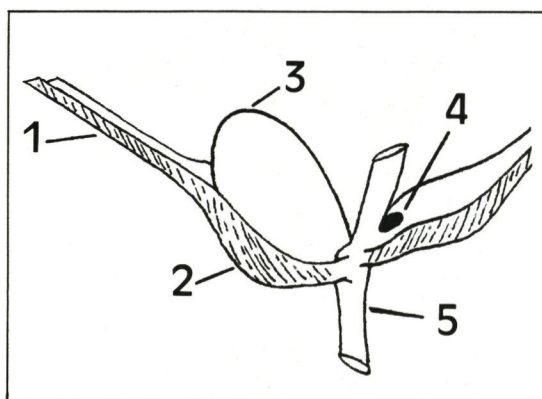
een stengel met volgroeide vruchten kan ontstaan. In de *Flora van België...* (1983) wordt eveneens een onderscheid gemaakt tussen de in regel fertiele en steriele planten door het invoeren van 2 ondersoorten. De meestal fertiele ondersoort *ficaria* bezit geen okselknolletjes, maar heeft een bloemkroon van 20 tot 30 mm waarvan de brede ovale kroonbladeren elkaar meestal zijdelings bedekken.

De steriele ondersoort *bulbifer* heeft die okselknolletjes wel, maar de grootte van de kroon is beperkt tot 20 mm met smalle, ovaal-langwerpige kroonbladeren die elkaar meestal niet bedekken. De ondersoort *bulbifer* is veruit het meest algemeen, zodat mag aangenomen worden dat vruchtvorming bij Speenkruid eerder uitzonderlijk is.

Hegi (1935) tenslotte vermeldt nog een derde ondersoort, waarvan de verspreiding algemeen is in Centraal-, Oost- en Zuid-Europa; de ondersoort *calthifolius*. Hier is de bloeistengel zeer kort, nauwelijks 8 cm groot en bovenaan zonder bladeren. De plant mist eveneens de broedknolletjes in de bladoksels. De grondbladeren vormen een rozet en de vruchten zijn duidelijk behaard.

Een tijdje na de bloei verdrogen de bovengrondse delen en sterven af. De okselknolletjes vallen op de grond en wachten de volgende herfst af. In de maand mei begint de lange rustperiode. Gedurende de gehele zomer blijven de knolletjes onbeweeglijk in de grond wachten. Op te merken valt dat de rustperiode van bijna al onze inheemse planten in de winter ligt, bij het Speenkruid is het net andersom; tijdens de warmste maanden van het jaar valt het gehele ontwikkelingsproces stil!

In het midden van de vorige tot begin deze eeuw waren verscheidene auteurs er vast van overtuigd dat Speenkruid tot het geslacht *Ophrys* diende gerekend te worden. Als belangrijke argumenten werden vooral de bijna onbestaande voortplanting door middel van zaden en de moeilijke ontkieming van die zaden aangevoerd. Ook het feit dat jonge

1 Bladsteel 2 Bladschede 3 Knolletje 4 Lidteken (plaats waar het knolletje vastzat) 5 Stengel

Tekening: R. Willockx

kiemplanten slechts 1 zaadlob hebben riep talrijke vraagtekens op.

Winkler (1926) vond eveneens, maar dan wel zeer uitzonderlijk, planten met 2 zaadlobben. Hij veronderstelde dat Speenkruid vroeger altijd tweezaadlobbig is geweest, maar dat 1 zaadlob gedegenereerd was. Hierdoor ontstond de theorie van het atavisme: de plant zou door de vorming van 2 zaadlobben terugkeren naar de oervorm.

Het bovenstaande werd daarna door Bugnon (1933) weerlegd. De twee door Winkler gevonden zaadlobben ontstonden door gedeeltelijke of gehele splitsing (schizocotylie) van één zaadlob.

Een andere aanneembare mogelijkheid is dat één van de twee zaadlobben tot het eerste blad zou omgevormd worden. De tweede zaadlob is hoger op het steeltje ingeplant en kan tot een normaal blad uitgroeien of opnieuw degenereren. Aldus groeide de hypothese dat Speenkruid wel degelijk tweezaadlobbig is, maar dat slechts één zaadlob haar oorspronkelijke functie behoudt.

Van Tieghem (1866) die een jarenlange studie van de plant maakte, kwam tot het besluit dat de wortelknol van Speenkruid niets anders was dan een adventieve- of okselknop, met daarop ingeplant een grote bijwortel.

36 jaar later schreef Bernard (1902): „Iedere wortelknol bevat met de knop die haar heeft gevormd, een grote bijwortel, kort en opgeblazen, met een zetmeelhoudend celweefsel, dat ontstaat in het binnenste van die knop.” Hij besloot dat de knol van Speenkruid identiek was aan deze van de Orchideeën. Zo ontstond de idee van verwantschap met deze familie. Tegenwoordig twijfelt niemand er meer aan dat Speenkruid tot de Ranonkelfamilie *Ranunculaceae* behoort. En toch blijft over zijn plaats een zekere polemiek bestaan. In de literatuur worden immers een drietal synoniemen vernoemd: *Ficaria ranunculoides*, *Ficaria verna* en *Ranunculus ficaria*. Er bestaan duidelijk twee opvattingen: ofwel wordt Speenkruid in het genus *Ranunculus* ondergebracht, net als de ons bekende boterbloemen, of anders valt hij onder een apart genus *Ficaria* met slechts één soort: Speenkruid.

Ranunculussoorten bezitten meestal een vijftallige kelk en kroon. Speenkruid vormt hierop een uitzondering met een groene drietallige kelk en een veeltallige kroon. Afsplitsen dus? Maar Speenkruid vertoont echter ook overeenkomstige kenmerken met het genus *Anemone* en wel met *Hepatica* (*H. nobilis*: Leverbloempje). Het was Eicher (1878) die hier voor het eerst de aandacht op vestigde. De gele kleur van de bloem is echter niet doorslaggevend voor de plaats van de plant in de systematiek: er bestaan zowel gele boterbloemen als gele anemonen; de Gele Anemoon *Anemone ranunculoides* bijvoorbeeld.

De verwantschap met het geslacht *Anemone* stuitte echter op een groot bezwaar: de kroonbladen van Speenkruid hebben honingschubjes,

net zoals de andere leden van de Ranonkelfamilie. Zulks is niet het geval bij de Anemonen: deze produceren geen nectar. Toch is ook hier een uitzondering: het Wildemanskruid *Anemone pulsatilla* bezit wel honingklieren tussen de bloembekleedsels en de meeldraden. Prantl (1891) toonde aan dat het omgebouwde meeldraden waren.

Moderne technieken als chromosomenonderzoek geven geen bevredigende oplossing: de basisgetallen van Speenkruid en *Hepatica* (8 en 7) komen zowel bij *Ranunculus* als *Anemone* voor.

De fytochemie kan ons evenmin verder helpen: ranunculine, een stof die alleen in deze familie wordt aangetroffen, is zowel bij de Anemonen als bij Speenkruid en de meeste andere Ranonkelachtigen gevonden (Ruygrok, 1966).

Volgens Jonker (1971) zou de pollenmorfologie een bijzonder argument zijn om Speenkruid in een afzonderlijk genus te brengen. De pollenkorrels van Speenkruid en *Hepatica* zijn zo goed als identiek en vertonen een (klein) verschil met *Ranunculus*.

Heukels (1973) beschouwt Speenkruid als een *Ranunculus*, maar dan wel in het ondergeslacht *Ficaria*. De Langhe e.a. (1983) vermelden enkel *Ranunculus ficaria*, terwijl Heimans & Thysse (1965) de plant in een apart genus onderbrengen.

Bibliografie

- Bernard N., 1902. Etudes sur la tubérisation. Comparaison de la Ficaire et des ophrydées. *Rev. gén. de Bot.* 14
- Bugnon P., 1933. Sur l'origine de la monocotylie chez la Ficaire. *Académie des Sciences*. Tome 196, nr. 25, p. 1918 - 1919.
- Courduroux J.-C., 1966. Tubérisation et biologie de la Ficaire. *Physiologie végétative* 4: 341 - 364.
- De Langhe J.E., L. Delvosalle, J. Duvigneaud, J. Lambinon, C. vanden Berghen, 1983. *Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden*. Meise, Nationale Plantentuin van België.
- Dostál R., 1922. L' étude expérimentale sur la tubérisation et la stérilité de la Ficaire. *Preslia*: 32 - 42.
- Dostál R., 1923. Sur les causes de la stérilité de la Ficaire. *Publications biologiques, Ecoles des Hautes Etudes Vétérinaires* 11 - 12: 1 - 28.
- Eichler A., 1878. *Blüthen diagramme II*. Leipzig.
- Hegi G., 1935. *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*. München.
- Heimans E., H.W. Heinsius, J.P. Thijsse, 1965. *Geïllustreerde Flora van Nederland*. Amsterdam - Antwerpen.
- Heukels H., S.J. van Ooststroom, 1975. *Flora van Nederland*. Groningen, Wolters-Noordhoff.
- Jonker F. 1971. Opmerkingen betreffende de interpretatie van de bloemmorfologie bij het Speenkruid. *Gorteria* 10: 165 - 170.
- Prantl K., 1887. Beiträge zur Morphologie und Systematik der Ranunculaceen. *In: A. Engler. Bot. Jahrb.* 9: 225 - 237.
- Van Tieghem P., 1866. Observation sur la Ficaire. *Ann. Sc. nat. Bot.* 5: 88.
- Winkler H., Bausteine zur einer Monographie von Ficaria. *Beitrage zur Biologie der Pflanzen* 14, 1926: 335; 15, 1927: 126; 19, 1931: 29.

A. de Jonghe, Mijlstraat 179, 2570 Duffel.

Verenigingsberichten De Wielewaal - maart

- 2 **Mandelstreek.** Avondwandeling met U. Libbrecht. Vormingsinstituut 20 u.
- 2 **Netevallei.** Neteling 20 u. Lokaal achter Parochiezaal Hallaar.
- 3 **'s Heerenbosch.** Beheerswerken in Vlassenbroek. Vertrek: Baasrode-kerk om 9 u. Verdere informatie bij Fr. van de Voorde, tel. 052/33.31.09.
- 3 **Turnhout.** Ledenavond. Jaarverslag secretaris en schatbewaarder, filmvoorstelling L. Cuylaerts, diavoorstelling R. de Prins. Wielewaalhuis Graatakker 11, 20 u.
- 3 **Westland.** Mosselsouper voor leden en sympathisanten ten voordele van de afdeling. Zaal Cyper, Brugseweg 256, Sint-Jan-leper. Aanvang: 19.30 u. Gelieve vooraf in te schrijven. Prijs: 200 F
- 4 **Brussel.** Voordracht door ons lid Mevr. M. de Ridder, over „De plantengeografische streken van ons land” of „Welke plant groeit waar? In trefcentrum „Westrand” in Dilbeek, zaal 304, Kamerijkslaan in Dilbeek. Aanvang 14.30 u. Deze voordracht, opgeluisterd met dia's, wordt gegeven door één van onze meest waardevolle leden. Zij beheerst de kunst om het moeilijkste onderwerp eenvoudig en verstaanbaar te maken. Haar voordrachten worden gesmaakt door ieder die ze bijwoont. Te bereiken met Bus M, vertrek Noord om 14 u. Aankomst Terminus 14.22 u. Pijlen wijzen Westrand aan.
- 4 **Westland.** Dagtocht naar de Braakman en de Assenedse Kreen. Vertrek: Grote Markt Ieper 8 u. Mee te brengen: picknick, laarzen.
- 9 **Noorderkempen.** Diaavond Gildenhuis Essen. Finland door H. Lehaen om 20 u.
- 10 **Midden-Limburg.** Ledenfeest. Hoeve Jan (Kelchterhoef) om 20 u. Inschrijving door 250 F te storten vóór 24/2 op rek.: 235-0112631-26 t.n.v. De Wielewaal, Midden-Limburg met vermelding aantal personen en menu.
- 10 **Mortsel.** Voormiddagtocht naar de Lintse bossen en landerijen gelegen tussen Lier, Lint en Boechout. Vertrek: Eigen wagens 8 u. Station Oude-God. Leiding: W. van Spaendonck - A. Deceuninck. Mee te brengen: laarzen. Einde: 12 u.
- 10 **Schelde & Leie.** Algemene ledenvergadering te Huise. Traditioneel kasverslag en voorstelling jaarverslag. Na de pauze film „Beautiful people”. Slottoespraak door onze voorzitter V. Libbrecht. Samenkomst oud gemeentehuis aan de kerk te Huise om 19.30 u. stipt! Leiding: Bestuur Schelde & Leie. Einde omstreeks 22.30 u.
- 10 **'s Heerenbosch.** Ledenfeest 10-jarig bestaan. Inschrijving voor 29/2/84. 500 F volwassenen, 350 F min 12 j. Overschrijven op 441-6154139-25 t.a.v. De Wielewaal 's Heerenbosch. Zaal Torenhof-Opstal om 19.30 u.
- 11 **Antwerpen-Centrum.** Voormiddagwandeling in het Ter Rivierenhof voor waarneming van de standvogels in het parklandschap. Vertrek: Sterkshof te Deurne om 9 u. Leiding: R. Huysmans. Einde: 12 u.
- 11 **Brussel.** Ochtendwandeling in Gaasbeek. Vertrek: Dorpskerk van Gaasbeek om 8.45 u. Openbaar vervoer: Bus LK of LK doorstreept, Rouppeplein om 8.18 u. Aankomst dorp om 8.44 u. Leiding: L. Mertens, tel. 524.28.52 en D. Raes. Mee te brengen: laarzen.
- 11 **Denderland.** Namiddagwandeling te Uitbergen, langsheen de Schelde tot het Heisbroek. Afstand $\pm$ 9 km. Vertrek: Kerk Uitbergen om 14 u. Leiding: R. Sienaert. Mee te brengen: laarzen, kijkers & Gidsen. Einde: om 17.15 u.
- 11 **Land van Waas-Noord.** Voorjaar op de Kalmthoutse Heide en weidevogels te Essen-Nieuwmoer. Vertrek: 9 u. Kruispunt Expressweg - weg Sint-Niklaas - Hulst. Leiding: R. Vergaelen. Mee te brengen: picknick. Einde: 18 u.
- 11 **Netevallei.** Natuurwandeling te Westmeerbeek. Netevallei & Goor. Vertrek: kerk Westmeerbeek 9 u. Leiding: S. Wuyts-J. van Kerckhoven. Mee te brengen: laarzen & kijker. Einde: kerk 12 u.
- 11 **Netevallei.** Natuureducatie Kruiskensberg Bevel. Vertrek: 14.30 u. kapel. Leiding: C. Segaert.
- 11 **Rupelstreek.** Arboretum Heverleebos. Vertrek: Tribune Boom 8.30 u. Parking Heverleebos (brug E5) 9.30 u. weg Leuven Namen. Leiding: J. Moens. Mee te brengen: flora, laarzen, eten, koffie, loupe, verrekijker. Einde: 18 u. Heverleebos.
- 11 **Schelde & Leie.** Namiddagwandeling te Nokere. Vertrek: kerk Nokere om 14 u. Leiding: L. Kinds. Mee te brengen: laarzen, warme kledij, verrekijker. Einde omstreeks 17 u.
- 11 **De Stern.** Maandwandeling in de Scheldemeersen. Vertrek: 9 u. Zevergem-dorp. Leiding: J. de Meester. Einde: rond de middag.
- 11 **Westland.** Voormiddag: vergadering in het Wielewaalhuis Turnhout. Namiddag: bezoek aan het Prinsenspark te Retie. Deelnemers dienen hun naam op te geven aan C. Beel.
- 11 **„Zwalmvallei” Zottegem.** Bezoek natuurwetenschappelijk museum Michel Thiery. St. Pietersplein 14 te Gent. Vertrek: openbaar vervoer trein van 13.09 u. naar Gent, of eigen vervoer.
- 12 en 26. **Netevallei.** Werkgroep Fotografie. Hallaar-Lokaal-Oud-Gemeentehuis 20 u. Leiding: S. Pot. Mee te brengen: Fotomateriaal. Einde: lokaal 22 u.
- 15 **Brugge.** FTWG dia-avond met H. van Looken met „Fauna en Flora” van de Kalkstreek. Aanvang om 20 u. in zaal Retorica te St.-Michiels.
- 15 **Mechelen.** Avondwandeling gevolgd door discussie. Vertrek: 19.30 u. Ingang station N.M.B.S. Mechelen. Leiding: W. Beullens. Einde: Lokaal Den Halm, Korenmarkt om 22.30 u.
- 15 **De Stern.** Werkgroep ornithologie. Vertrek: 20 u. Dienstencentrum Dorp Zevergem. Leiding: V. Geers.
- 16 **Brechtse Heide i.s.m. Voorkempen.** Ledenavond met dia's werkkamp JNM, film Terschellingreis door E. van Beirendonck, tombola. Aanvang: 20 u. in de 'Lusthof' achter de Toverfluit te Halle.
- 16 **Kreenland.** Dia-avond door R. de Lust in het Landbouwershuis Markt te Assenede om 20 u.
- 16 **Lier.** Praatavond voor 'Wielewaalwerkers', clublokaal 20 u. (Rolwagenstraat 10).
- 16 **Meetjesland.** Dia-avond met dia's van eigen leden Maximum 10 dia's in de rechterbovenhoek te nummeren. Te bezorgen voor 1 maart bij M. Boone. Aanvang: Stadsauditorium, Garenstraat te Eeklo om 20 u.
- 17 **Halle.** Voordracht met diamontage door dhr. R. Willockx over Noorwegen (landschap - fauna - flora). O.L.V. Centrum - Ninooftse Stwg. 7, Halle. Aanvang: 20 u. (Zaal tweede verdiep).
- 17 **WA/JNM-Leuven.** Dagwandeling in de Dijlevallei. Vertrek: Leuven station. 7.55 u. met trein naar Pérot. Leiding: D. Costrop. Mee te brengen: (kijker), eten, laarzen. Einde: Korbeek-Dijle, met bus naar Leuven.
- 17 **Lier** Vleermuizenuitstap naar de Mergelgrotten. Meer inlichtingen bij WA-Lier.
- 17 **Maasland.** Dia-avond Finland. H. Lehaen, Cult. Centrum 20 u. Maasmechelen.
- 17 **Mortsel.** Waterwildtelling van de WVO naar Blokkersdijk. Vertrek: 7.30 u. Station Oude-God. Eigen wagens. Leiding: L. Janssen 449 90 41. Mee te brengen: laarzen, picknick.
- 17 **Mortsel.** Dia-avond over de Dolomieten om 20 u. Agfa-Gevaert auditorium, Septestraat. Leiding: H. van Looken. Einde: 22 u.
- 17 **De Stern.** Feestavond voor de leden van de afdeling. Veldstraat 50, Zevergem. Inschrijven bij W. Galle, Blijpoel 10, Zevergem 9721, Tel. 85 47 01. 100 F (kinderen onder de 12 j. 70 F).
- 17 **Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide.** Namiddag-uitstap Brechtse Heide samen met de jongeren. Vertrek: 13.30 u. kruispunt Abdijlaan en Westmallebaan (nabij brug II) te Brecht.
- 18 **Brugge** (voormiddag). WVO - watervogeltelling op Roksem. 9.30 u. aan de put. Leiding: Marcel.

- 18 Brugge.** FTWG - Brugse Vestingentocht voor de fotowerkgroepers en andere fervente fotografen. Vertrek: 13.30 u. aan 't station. Leiding: Y. Verschuieren.
- 18 Brussel.** Namiddagwandeling in Brussegem. Vertrek: om 14 u. aan de kerk van Brussegem dorp. Openbaar vervoer: Bus BW aan Brussel Noord/Stelplaats om 13.35 u. Aankomst rond 14.02 u. Vragen naar de kerk. Leiding: R. Gielen. Mee te brengen: Laarzen gewenst.
- 18 Demer en Dijle.** Internationale waterwildteldag idem als 12 feb. 1984.
- 18 Hageland-Zuiderkempem.** Daguitstap Hallerbos. Eigen wagens. Vertrek: Abdij Averbode 7.30 u. Aarschot Kr. Koning 7.45 u. Leiding: plaatselijke gids. Mee te brengen: laarzen, knapzak.
- 18 Klein-Brabant.** Namiddagwandeling langs onze Scheldeboorden van Branst en Weert, zeer interessant vogelgebied. Vertrek: kerk van Branst 14 u. Leiding: R. en J. Winckelmans.
- 18 Kortrijk.** Voormiddagtocht in Petegem-Oudenaarde. Verzameling om 9 u. aan de hoofdkerk van Petegem. Leiding: M. Verstraeten.
- 18 Netevallei.** Boswandeling in Averegeten te Hallaar. Vertrek: grote parking 10 u. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: stevig schoeisel & kijker. Einde: 12 u. grote parking.
- 18 Schelde & Leie.** Eerste morgenzangtocht op de kluis. Samenkomst aan de uitkijktoren boven op de kluis om 6.30 u. Leiding: N. de Smet. Mee te brengen: verrekijker, laarzen, warme kledij. Einde omstreeks 8.30 u.
- 18 Schelde & Leie.** Watervogeltelling in het hele afdelingsgebied. Laatstetelling van het winterhalfjaar 1983-1984. Alle gegevens tijdig bezorgen a.u.b. Wie wenst deel te nemen verwittigt het secretariaat (091/84 43 82). Leiding: J. Vanheuverwijn. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde om 12 u.
- 18 Westkust.** Bulskamp vaart. Vertrek: Veurne Markt 14 u. Leiding: J. de Potter. Mee te brengen: Laarzen + verrekijker.
- 21 Denderland.** Werkgroep botanie. Les in het determineren van mossen. Vertrek: Aalst 't Apostelken - kerk Mijlbeek om 20 u. Leiding: P. van den Bremt. Determinatieboeken i.v.m. mossen en binoculair of microscoop indien men erover beschikt.
- 24 Demer & Dijle.** Werkdag Hollaken-bos. idem als 11/2/1984.
- 24 Klein-Brabant.** Boomplanting in Wintam in samenwerking met de gemeente Bornem, we planten deze dag 125 Essen. Spade meebrengen. Vertrek: Kerk van Wintam 13.30 u.
- 24 Lier.** Uitstap naar de Brechtse Heide en de Kooldries. Vertrek: 13.30 u. station Lier. Trefpunt: 14 u. ingang 'Kooldries'. Leiding: J. Cox. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde: 18 u. Lier.
- 24 Mechelen.** Voordracht over zangvogels door P. Rottiers. Vertrek: 20 u. St.-Teresiacollege, Kapelle-op-den-Bos. Einde: 22 u.
- 24 Netevallei.** Bezoek aan de kerncentrale te Doel. Vertrek: Heist-station, 7.30 u. Inschrijven! Leiding: M. Geens.
- 25 Brugge.** Poldertocht met eigen wagens richting Stuivenskerke, de Blankaart en Merkem. Vertrek: 9 u. station Brugge. Leiding: G. Orbie. Mee te brengen: picknick, kijker, telescoop, laarzen & excursiekledij. Einde: Brugge 18 u.
- 25 Brussel.** Breugelwandeling te Itterbeek-Oede. Ingericht door de werkgroep Biotoopstudie. Vertrek: aan de kerk van Itterbeek om 9 u. Openbaar vervoer Bus A aan Rouppeplein om 8.30 u. Aankomst om 8.53 u. Vragen naar de kerk. Leiding: Mevr. M. de Ridder, Tel. 465.77.54 (na 19 u.) Mee te brengen: laarzen gewenst.
- 25 Demer & Dijle.** Vogelwaarneming in Wezemaal (Wingevallei). Vertrek: Werchter aan de brug om 8 u. per fiets. Leiding: F. Wuyts.
- 25 Mandelstreek.** Daguitstap naar Hollands Zwin, Zwarte Gat, Zwarte Polder en omgeving van Blauwe Sluis. Vertrek: Polenplein 8 u.
- 25 Merelbeke.** Eerste lentebloeiërs in het H. Geestgoed. Vertrek om 14 u. aan de ingang van het H. Geestgoed. Leiding: T. Liekens. Mee te brengen: laarzen en kijker.
- 25 Mortsel.** Autocartocht naar de Hoge Venen. Prijs 325, 275 (3e lft) of 225 F (-21 j.) te storten op PCR 000-0178083-88 vóór 18 maart. Vertrek: 7 u. station Oude God. Leiding: A. Cuypers 440 29 01. Mee te brengen: Laarzen, picknick, reservesokken!
- 25 Noorderkempem.** Wandeling in de Kalmthoutse Heide. Vertrek: Parking Zuid, Verbindingsstraat 8 u. Leiding: R. Nelen. Mee te brengen: Laarzen. Einde: Zelfde parking 12 u.
- 25 Schelde & Leie.** Tocht naar het Verdronken Land van Saeftinge voor de fotowerkgroep Schelde & Leie. Wie wenst deel te nemen schrijft in bij het secretariaat (091) 84 43 82. Vertrek: Hangt af van het getij. Inlichtingen na inschrijving! Leiding: fotografie: G. Mornie. Niet voor kinderen onder de twaalf jaar.
- 25 Tervuren.** Amfibieëntocht bij valavond. Vertrek: Wolvenweg-Hertenbergstraat 18 u. Leiding: D. Balassina.
- 25 Turnhout.** Namiddag- en avondfietsocht 't noorden van Turnhout. Eenden en steltlopers. Vertrek: St. Theobalduskapel 15 u. Leider: E. Machielsens. Mee te brengen: Laarzen - knapzak.
- 25 Zwalmlallei Zottegem.** Vroege lentewandeling Hof ter Gooten. Vertrek om 14 u. aan de kerk te Grotenberge.
- 31 Antwerpen-Centrum.** Jaarlijkse ledenavond met etentje. Prijs 400 F - inschrijven door storting op girorekening nr. 000-1039985-48 van A. Driessens, Fortbaan 44, Schoten en dit vóór 25 maart 1984. Lokaal: Parochiaal Centrum Elshout, Fortbaan 79, Schoten, aanvang om 17 u.
- 31 Netevallei.** Fietstocht-jeugd. We volgen gedeeltelijk het Berg & Netepad door fusiegemeente Heist o/d Berg. Vertrek: 13.30 u. Heist-station. Leiding: M. Verstrepen - M. Willems. Mee te brengen: Fiets goed in orde. Einde: 17 u. Heist-station.
- 31 Schelde & Leie.** Werkgroep botanie. Gebruik leren maken van de nieuwe nederlandstalige flora „De Langhe”. Werkterrein: Koppenberg te Melden. Vertrek: Kerk Melden om 14 u. Leiding: K. de Waele. Mee te brengen: Nieuwe flora, loupe, laarzen. Einde omstreeks 17 u.
- 1 Denderland.** Namiddagwandeling Onegem te Erpe. Vertrek: Erpe Hof ter Varent om 14 u. Leiding: P. van den Bremt. Mee te brengen: kijker, loupe, gidsen en laarzen. Einde: 17 u.
- 1 De Fruitstreek.** Wandeling in Hendrieken en Voort. Vertrek: 14 u. aan de kerk van Hendrieken te Borgloon. Gids: M. Hendrickx.
- 1 Kortrijk.** Voormiddag langsheen de Franse grens. Verzameling om 8 u. aan de afrit nr. 30 Maubray van de Waalse autoweg. Leiding: F. Deckers.
- 1 Kreekenland.** Dagtocht naar het broek te Blaasveld en de Scheldedijken te Weert. Vertrek: Markt te Assenede om 8 u. Leiding: R. de Smet. Einde: 17 u.
- 1 Kreekenland.** Dagtocht naar het broek te Blaasveld en de Scheldedijken te Weert. Vertrek: markt te Assenede om 8 u. Leiding: R. de Smet. Einde om 17 u.
- 1 Schelde & Leie.** Tweede morgenzangtocht te Huise-Lozere. Aandacht voor alle lentezang. Vertrek: kerk Huise-Lozere om 6 u. Leiding: M. Nachtergaele. Mee te brengen: Verrekijker, laarzen. Einde omstreeks 9.30 u.
- 1 Schelde & Leie.** Familiale lentewandeling naar de vallei van de Perlinck te Elst. Vertrek: kerk van Elst om 14.30 u. Leiding: J. de Potter. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, veldgidsen. Einde omstreeks 17.30 u.
- 7 Nationale werkgroep botanie.** Inventarisatie in de vallei van de Bocq. Vertrek: 9 u. kerk van Yvoir. Er is geen aansluiting mogelijk in de namiddag. Leiding: A. de Jonghe - K. de Waele. Mee te brengen: flora's, loupe - knapzak. Einde: Yvoir 17 u.
- 7 Tervuren.** Vier-seizoenenwandeling Lenteperiode. Vertrek: Wolvenweg-Hertenbergstraat 13.30 u. Leiding: J. Vandiest.
- 8 Hageland-Zuiderkempem.** Dagbusuitstap naar Oostduinkerke ook voor piepers. Vertrek: Gemeentehuis Averbode 7.30 u. Testelt Hanenberg 7.45 u., Aarschot Kr. Koning 8 u. Mee te brengen: Laarzen gewenst.
- 8 Halle.** Geologische uitstap naar de kuststreek o.l.v. Prof. M. de Breucker (R.U.G.) Vertrek: 8 u. Posseplein - Halle. Bus indien mogelijk, zoniet met personenwagens. Mee te brengen: laarzen, kijker.

- 8 Klein-Brabant.** Namiddagwandeling langs de Scheldeboorden te Bornem en Hingene. Vertrek: 14 u. Romeo Bornem. Leiding: H. D'Hertefelt.
- 8 De Stern.** Boswandeling in het Hospicebos van Nazareth. Vertrek: 9 u. Ingang militair domein. Leiding: J. de Meester en S. Raevens. Einde: rond de middag.

STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER

12 mei 1984 schadesymposium

Schade veroorzaakt door vogels en zoogdieren is vrijwel altijd plaatselijk en tijdelijk. Het geweer is een veel gebruikt middel om deze schade te bestrijden. Toch is dit in veel gevallen niet het meest effectieve middel. Zaterdag 12 mei 1984 organiseert de Stichting Kritisch Faunabeheer een symposium over schade veroorzaakt door vogels en zoogdieren. Met dit symposium wil de Stichting over dit onderwerp een discussie op gang brengen en nagaan welke mogelijkheden er zijn om schade te voorkomen of te beperken.

Met de regelmaat van de klok verschijnen in de pers berichten dat bepaalde diersoorten ergens in het land schade veroorzaken: rotganzen op Terschelling eten het gras bestemd voor de koeien, in Limburg zouden huismussen een deel van de graanoogst verorberen, spreeuwen eten de kersenooft, kokmeeuwen verpest met hun ontlasting het voedselarme milieu in de vennen, zilverbreeuwen op Schiermonnikoog zouden een bedreiging vormen voor de bergeendenstand, muskusratten ondermijnen de dijken en zo kan nog lange tijd doorgegaan worden.

Dieren kunnen zowel natuurbeschermingsbelangen als agrarische belangen schaden. In het ene geval komen alleen natuurbeschermers in het 'geweer'. In het andere geval ligt de nadruk op de economische kant van de zaak: het bedreigde inkomen van de boer. De vraag 'Wat is schade' wordt nauwelijks gesteld.

Schade voorkomen

Het verjagen van dieren met behulp van bijvoorbeeld vogelverschrikkers of angstkreten blijkt veel effect te hebben als het verjagingsmiddel regelmatig verplaatst wordt. Een andere zeer effectieve methode om schade te voorkomen is het bevorderen van de vestiging van natuurlijke vijanden van de schadeveroorzakende soort in het betrokken terrein. Dit kan bijvoorbeeld door het creëren van nestelgelegenheid. Door het plaatsen van nestkasten en zitstokken voor torenvalken is mussenvraat in de tarweproefvelden en muizenschade in de graszaadpercelen aanzienlijk verminderd.

Jacht als bestrijdingsmethode

Het afschieten van de schadeveroorzakers blijkt slechts in een beperkt aantal gevallen effectief te zijn. Toch wordt als er sprake van schade is, in veel gevallen naar het geweer gegrepen. Dit heeft een aantal redenen. Allereerst is er een tastbaar resultaat: een aantal dieren wordt gedood en de overige dieren vluchten bij de knal weg. Een tweede reden is het feit dat om in aanmerking te komen voor een schadevergoeding uit het Jachtfonds, men samen met de jachthouder van het terrein alles in het werk moet hebben gesteld, dus ook afschot, om de schade te voorkomen. Toch zijn er talloze voorbeelden waaruit blijkt dat afschot, wegvangen of eierapen zeker niet de beste methode is. Denk maar aan de muskusrat, houtduif en zilverbreeuw. Jarenlange bestrijding van deze dieren heeft niet kunnen voorkomen dat de populaties van deze dieren zich verder hebben uitgebreid. De opgevallende plaatsen worden gewoon ingenomen door dieren van elders.

Schadesymposium

Tijdens het schadesymposium op 12 mei zullen de volgende onderwerpen worden behandeld:

- Schade aan agrarische belangen
- Schade aan natuurbeschermingsbelangen
- Beheersing van populaties en fauna-elementen ter voorkoming en/of beperking van schade
- Het begrip schade en de kaders van wetten, regelingen en normen
- Integratie van het voorafgaande in aanbevelingen voor beleid en praktijk.

Na elke lezing zal een korte discussie worden gehouden.

Het symposium zal plaatsvinden in het Haarhus, Stationsplein 1 te Arnhem. De deelnemerskosten zijn f 15, exclusief de lunch. U kunt zich opgeven door dit bedrag voor 15 april op girorekening 35.22.188 ten name van penningmeester SKF te Bostel onder vermelding van 'Schadesymposium' over te maken. U ontvangt dan na 15 april een toegangskaart en het programma.

Nadere informatie Stichting Kritisch Faunabeheer, Postbus 76, 1243's Graveland Nederland, of telefonisch 04116-78446.

In het **KONINKLIJK BELGISCH INSTITUUT voor NATUURWETENSCHAPPEN**, Vautierstraat 29 te Brussel lopen van 12 januari tot 8 april twee interessante tentoonstellingen:

1. **Spectaculaire insecten uit de hele Wereld:** de verzameling van Dr. F. Carpentier, wijlen conservator van de zoologische verzameling van de Rijksuniversiteit te Luik, wordt er tentoongesteld. Zij omvat alle instektengroepen van over heel de wereld in het totaal 5.008 verschillende soorten. De bedoeling is de enorme vormenrijkdom van de insectenwereld te illustreren.
2. **Levende spinachtigen en duizendpoten:** een vivarium met 70 terraria met de voornaamste (levende) vertegenwoordigers van onze inheemse spinnendfauna. De opstelling maakt het mogelijk de levenswijze van deze dieren nabij te volgen. Het is het werk van de amateur-araneoloog Jacques Rosés in samenwerking met het K.B.I.N.

KEMPENS RESERVATENFONDS

Hartelijk dank voor volgende giften:

Dr. P. Caron	5000 F
De Heer R. Dresselaers	2000 F
De Camarguezers	230 F
Afdeling De Kievit	5000 F
Rondleidingen in de Liereman	1000 F
Rondleidingen in de Tikkebroeken	300 F

De bestuursleden van afdeling Turnhout houden ook wekelijks een verkoop in de Warande te Turnhout. Er werden 53 broedpotten, 15 L.P.'s, 14 cassettes, 121 losse en 37 grote bladen stickers, 11 platen over vogels, 9 raambeschermers, 37 pakjes wenskaarten, 12 Wielewaalnummers en 10 reservatenbrochures verkocht. Tevens werd er voor 1163 F aan giften ontvangen. De bruto-opbrengst van de verkoop bedraagt 33.753 F.

We willen alle bestuursleden danken voor hun inzet en de opgeofferde vrije tijd.

BENEFIETWANDELING 19 - 20 MEI

Geef onze vereniging een steuntje - houdt daarom een van deze dagen vrij voor deze landelijke activiteit. Inlichtingen zullen gepubliceerd worden in het aprilnummer.

TREKVLINDERONDERZOEK IN BELGIE

Vlindertrek lijkt in vele opzichten op vogeltrek. Vele vlindersoorten trekken in het najaar naar het zuiden en in het voorjaar/zomer naar het noorden. Vogels doen dit echter meerdere malen tijdens hun leven. Vlinders slechts éénmaal. De voorjaar/zomer-generatie(s) trekt gedeeltelijk naar het noorden. De najaarsgeneratie (meestal slechts een gedeelte daarvan) trekt naar het zuiden.

Alleen van de Noordamerikaanse Monarchvlinder *Danaus plexippus* is bekend dat een en hetzelfde exemplaar én in het najaar van Zuid-Canada naar Florida vliegt, én in het voorjaar weer terug.

De gevonden trekvlindersoorten kunnen (zeker die van sept. en okt.) hier geboren zijn. Hun ouders of in ieder geval hun grootouders moeten echter in datzelfde jaar uit 't zuiden (soms Noord-Afrika) naar België getrokken zijn. Overwintering van eirups-pop of vlinder is voor deze soorten in ons land uitgesloten.

Regelmatig trekvlinderonderzoek is - in tegenstelling tot vele andere Europese landen - nog niet in België van de grond gekomen. Via de Belgische Entomologische Vereniging wordt vanaf dit jaar met regelmatig trekvlinderonderzoek gestart.

Er zijn vele soorten trekvlindersoorten bekend. Hiertoe behoren zeer bekende vlinders, zoals Atalanta en Distelvlinder. En vele natuurvrienden kennen misschien ook het Gammaulijtje of Pistooltje. Maar ook zeldzamere soorten behoren tot de groep van trekvlinders. Bekend zijn b.v. de Doodshoofdvlinder en Windepijlstaart.

Natuurvrienden die één of enkele trekvlinders kennen worden verzocht om zich bereid te verklaren om mee te gaan werken aan dit onderzoek.

Wat wordt van een medewerker aan het Belgische trekvlinderonderzoek verwacht?

Noteer nauwkeurig:

1. De vlindersoort
2. De plaats waar deze soort werd waargenomen
3. De datum
4. Het aantal exemplaren (zo nodig geschat)

Verder bestaat de mogelijkheid dat er een duidelijke trek wordt waargenomen. Dan graag een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving, zoals grootte, trekrichting, windrichting, plaats en datum.

Medewerkers krijgen nadat ik een berichtje van hen heb ontvangen een lijst met de soorten trekvlinders die we in België mogen verwachten. Na inzending van hun trekvlinderwaarnemingen krijgen zij het trekvlinderverslag van het afgelopen jaar.

Het spreekt vanzelf, dat elke medewerking, ook van hen die slechts een paar soorten kennen, welkom is.

Reacties zijn van harte welkom bij:

Eddy Vermandel
Poorterslaan 118
4561 ZN Hulst, Nederland

NWG RANA

Vergadering van 2 december 1983 te Mechelen

De werkgroep vergadert op de 4de dinsdag van elke oneven maand. Plaats: café De Halm, Korenmarkt 10 te Mechelen.

Begin maart 1984 verschijnt vermoedelijk een Panda-nummer over amfibieën en reptielen. Voor 1985 wordt hierover een themanummer van de *Wielewaal* voorgesteld.

De werkgroep zal meewerken aan de uitstap en het symposium van het Wielewaalcongres 1984.

REIS NAAR WALLIS, ZWITSERLAND

De afdelingen „Brechtse Heide” en „Voorkempen” organiseren een reis naar Wallis (Zwitserland) van 14 tot 21 juli 1984; de alpenflora wordt het voornaamste doel. Belangstellenden die mee willen kunnen nog contact opnemen met P. Poppe (03/383 09 32).

De richtprijs is vastgesteld op 15.000,- F.

NATUURBEHOUD IN VLAANDEREN

De werkgroep Natuurbehoud Vlaanderen, een samenwerkingsverband tussen de Bond Beter Leefmilieu (B.B.L.) en het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming, organiseert op 24 maart 1984 een themadag over het Natuurbehoudsbeleid in Vlaanderen.

Op deze studiedag zal, op grond van een basistekst, die door een aantal verantwoordelijken van de verschillende verenigingen voor Natuurbehoud in Vlaanderen werd uitgewerkt, gestreefd worden naar een brede discussie over een fundamentele visie inzake het natuurbehoud in Vlaanderen.

Daarbij wordt uitgegaan van volgende gedachten:

- natuurbehoud is de basis voor elk milieubeleid: milieu en natuur zijn één;
- de milieueducatie is een belangrijk facet van het hedendaags natuurbehoud: basisinformatie moet doorstromen naar de bevolking;
- een beleidsgerichte aanpak mag niet worden verwaarloosd.

Deze themadag gaat door in de Kleine Aula van de K.U.L. en vangt aan om 10 u. De voormiddag is gewijd aan inleidende referaten, in de namiddag wordt in discussiegroepen gewerkt over doelaspecten van een minimum programma inzake natuurbehoudsbeleid.

Een basistekst zal half februari klaar zijn. Hij wordt verspreid door de B.B.L., Aarlenstraat 25, 1040 Brussel, Tel. 02/230.94.10.

De inschrijvingskosten voor de studiedag worden extra laag gehouden: 150 F per persoon, koffie inbegrepen.

OUDE LANDEN

Bij K.B. van 13.02.80 werd het vm. militair terrein „De Oude Landen” tussen Antwerpen en Ekeren definitief geklasseerd. Nochtans is een gedeelte, bestemd voor de bouw van een postsorteercentrum uit de afbakening weggelaten! Een serieuze devaluatiedreiging dus voor de landschappelijke, natuurhistorische en sociale waarde van het gebied.

NATIONALE WERKGROEP PROPAGANDA

Vergadering van 14 januari 1984 te Weerde

Op de vraag aan de afdelingen om eigen stickers ook in de centrale te laten verkopen antwoordde tot nu toe alleen Netevallei.

Er wordt een tentoonstelling gemaakt voor de NWG RANA.

Door het secretariaat te Turnhout wordt een gestencilde informatiebrochure opgesteld. Deze bevat de afdelingsbesturen, de lijst van de reservaten met de adressen van de conservators, een model van afdelingsreglement en andere nuttige inlichtingen.

I.v.m. de benefietwandelingen van 19 en 20 mei zal naar de afdelingen een tekst, bestemd voor de plaatselijke pers, gezonden worden. Een speciale sticker zal tegen deze datum ontworpen worden. Deze zal overhandigd worden aan de deelnemers (50 F) of kan verkocht worden aan niet-deelnemers (20 F).

Verzoeken tot medewerking

TELLING VAN LANDVOGELS IN VLAANDEREN

Net voor het broedseizoen begint willen we nogmaals de medewerking vragen van de Vlaamse amateur-ornithologen voor het project „Telling van landvogels in Vlaanderen”.

Deze oproep is tweeledig. In de eerste plaats vragen we aan de mensen die vorig jaar geteld hebben om dit jaar deze tellingen opnieuw uit te voeren en eventueel daarnaast in nieuwe gebieden te tellen. Anderzijds richten we ons tot de personen die nog niet meewerkten: door gestandaardiseerde tellingen uit te voeren (minimum een half uur per jaar!) kan U mee belangrijke informatie verzamelen over de vogelstand in Vlaanderen.

Alle nodige informatie over de werkwijze kan bekomen worden bij Dr. Geert Bilcke, Departement Biologie, Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk (03/828 25 28 binnenpost 256 of 03/829 07 42).

INVENTARIS BROEDPAREN DODAARS, NACHTZWALUW EN OEVERZWALUW IN VLAANDEREN

Opnieuw wordt om de medewerking van alle actieve veldornithologen verzocht bij een geplande inventarisatie van de broedparen van **Dodaars**, **Nachtzwaluw** en **Oeverzwaluw** in Vlaanderen in 1984. Met de keuze van Dodaars en Oeverzwaluw, die beide een ruime verspreiding kennen, wordt onder meer tegemoet gekomen aan de wens om zoveel mogelijk onderzoekers bij het project te betrekken. Met de Nachtzwaluw wordt een inzicht in de bestandsontwikkeling beoogd met verwijzing naar en eventuele aanvulling van een recent overzicht (*Wielewaal* 48: 243-255). Alle gegevens, indien mogelijk vergezeld van een nauwkeurige plaatsbepaling en een beknopte biotoopbeschrijving, worden voor eind augustus verwacht op het redactieadres: Langvenstraat 25, 2300 Turnhout. Ook oude gegevens die een zinvolle vergelijking met vroeger toelaten zijn welkom. Een snelle verwerking van alle gegevens met publikatie van de resultaten in dit maandblad zal zoals steeds nagestreefd worden. Bijkomende inlichtingen worden graag verstrekt door onderstaande initiatiefnemers:

H. Voet, Oude Baan 5, 2070 Ekeren

P. Maes, Houthulstraat 21, 2060 Merksem

H. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout

DE ORTOLAAN IN VLAANDEREN

Aansluitend bij het initiatief van de Nederlandse Stichting Mondiaal Alternatief „Ortolaan, vogel van het jaar 1984” zal de *Wielewaal* in 1984 een bijdrage publiceren over de **Ortolaan** *Emberiza hortulana* in Vlaanderen. De redactie doet dan ook beroep op alle Wielewalers die gegevens bezitten betreffende het vroegere en huidige voorkomen als broedvogel van deze vogelsoort in ons land, om deze spoedig te doen toekomen op het redactieadres: Langvenstraat 25, 2300 Turnhout. Op deze manier zou ook onze vereniging een steentje kunnen bijdragen tot het mogelijke welslagen van dit internationaal opgezet project. Gezien de publikatie van de *Atlas van de Belgische broedvogels* door het „KBIN” vermoedelijk nog lang op zich zal laten wachten (met waarschijnlijk totaal verouderde en voorbijgestreefde gegevens!) is ernstige medewerking van alle actieve Wielewalers aan dit project meer dan zinvol.

H. Meeus

KRAANVOGELTREK OVER VLAANDEREN TIJDENS HET VOORJAAR EN HET NAJAAR 1983.

Om een beter inzicht te krijgen in het aantalsverloop en de gevolgde trekroutes wordt gevraagd om alle gekende waarnemingen van Kraanvogels in Vlaanderen tijdens het voor- en najaar van 1983 op te sturen naar onderstaand adres.

Gelieve, indien mogelijk, de volgende gegevens te vermelden:

- aantal (per groep)
- plaats
- datum en uur
- trekriching

Waarnemingen van roepende Kraanvogels 's avonds en 's nachts of van overnachtende Kraanvogels (+ beschrijving van de gebruikte slaapplek) zijn eveneens zeer nuttige gegevens, evenals zomer- en winterwaarnemingen van Kraanvogels.

Gelieve ook, indien mogelijk, bij pleisterende vogels het aantal juvenielen te bepalen.

De resultaten van dit onderzoek zullen in dit tijdschrift gepubliceerd worden, vanzelfsprekend zullen alle inzenders worden genoemd.

Dank bij voorbaat.

D. Symens, Bredabaan 300, 2170 Wuustwezel.

DE DRIETEENSTRANDLOPER AAN DE BELGISCHE KUST

In het kader van een studie over het voorkomen en het gedrag van de Drieteenstrandloper *Calidris alba* wordt men verzocht alle gegevens op te sturen naar Dirk Raes, Hoogstraat 22, 1641 Alsemberg, en dit voor de periode juli 1979 tot juli 1984. Het onderzoek wordt als volgt opgevat:

- a) gegevens betreffende overwinterende vogels op het strand: plaats, datum, aantal, omstandigheden, waarnemer. Een afzonderlijk hoofdstuk wordt besteed aan het gedrag, onderling en ten opzichte van andere soorten.
- b) gegevens betreffende doortrekkende vogels: hierbij wordt vooral gedacht aan gegevens van zeetrekters en van de Zeevogelwerkgroep.

VERSPREIDING VAN DE WATERPIEPER *ANTHUS SPINOLETTA SPINOLETTA* IN VLAANDEREN

Omdat ik meen dat de Waterpieper één van de meest onderkende vogels van Vlaanderen is, stel ik een onderzoek in naar de verspreiding van deze soort. In Nederland werd reeds zulk verspreidingsonderzoek uitgevoerd en ook in Wallonië is dit aan de gang. Een Vlaamse bijdrage is hier dan ook op zijn plaats.

Ik zou daarom iedereen beleefd willen vragen alle bekende overwinteringsplaatsen met hun maximale aantallen te

melden aan onderstaand adres. Omdat meerdere overwinteringsgebieden in 1 gemeente kunnen voorkomen, is een meer gedetailleerde plaatsomschrijving (b.v. gehucht) + gemeente gewenst. Alle gegevens, zowel oude als nieuwe, zijn welkom, zelfs al zijn ze fragmentarisch. Een uitgebreid verslag zal in dit maandblad worden gepubliceerd. Hartelijk dank aan alle inzenders.

Herman Nuytemans, Veldvoort 12, B-2170 Wuustwezel.

KRUISBEKKENINVASIE IN VLAANDEREN

L. Matthé, Snekenshof 47, 2451 Lichtaart, verzoekt nogmaals om toezending van alle waarnemingen van Kruisbekken *Loxia curvirostra* in Vlaanderen in 1983. Meer dan honderd waarnemers hebben reeds gevolg gegeven aan deze oproep waarvoor langs deze weg van harte dank; de puzzel krijgt stilaan vaste vorm door uw medewerking! Gelieve de waarnemingen zo exact mogelijk te specificeren en zo weinig mogelijk omschrijvingen te gebruiken als „regelmatig groepjes in de streek tussen x en y”. Een korte nota over de toch wel grote invasie die in 1983 plaats vond wordt gepland in dit tijdschrift, aansluitend op en in vergelijking met het artikel dat in *Wielewaal* 47: 225-241 (1981) over eerdere invasies verscheen. Alle inzenders worden vermeld.

DE KWARTELKONING *CREX CREX* IN VLAANDEREN

Met dank aanvaard ik alle gegevens over de Kwartelkoning *Crex crex* in Vlaanderen. Deze zeldzame vogelsoort werd in de zomer van 1983 terug waargenomen in de Scheldemeersen te Zele-Dijk, na een afwezigheid van bijna vijftig jaar. Elk gegeven, hoe klein ook, is welkom. Mag ik U vragen, indien mogelijk, telkens volgende elementen te vermelden: plaats, datum, gebied, aantal, provincie.

André van Doorsselaer, Oude Kouterdreef 112, 9140 Zele

MASSALE UITROEIING VAN VOSSEN IN PROVINCIE LUXEMBURG

Op initiatief van de Provinciale Landbouwkamer van Luxemburg en de Permanente Deputatie van de provincie werd een wedstrijd uitgeschreven ter bevordering van de vossenverdelgung. Jagers die binnen de gestelde termijn een zo groot mogelijk aantal vossen doden krijgen een belangrijke geldsom toegekend. Het is een zoveelste onverantwoorde uitroeiingsactie van de overheid in het kader van de bestrijding van de hondsdolheid.

Nog steeds wordt de vos als de belangrijkste overdrager van de hondsdolheid aanzien. Evenwel tenonrechte gezien wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat in principe alle warmbloedige dieren vatbaar zijn voor deze virusziekte. Daarenboven heeft men vastgesteld dat niet de vos maar wel de woelmuis de belangrijkste overdrager is. Door het bestrijden van de vos — die een echte woelmuizeneter is — geeft men deze infectiehaard ruime kans om zich uit te breiden. Niettegenstaande deze feiten houdt de Belgische overheid en met name het ministerie van Landbouw en de Diergeneeskundige Inspectie, nog steeds vast aan de verdelgung van de vos als enige oplossing voor het probleem.

Dit blijkt eens te meer uit de onlangs uitgeschreven wedstrijd ter verdelgung van vossen in de provincie Luxemburg — een initiatief van de Provinciale Landbouwkamer en de Bestendige Deputatie. Het 'initiatief' kreeg de zegen van de Diergeneeskundige Inspectie. In een rondschriven van de Luxemburgse gouverneur Jacques Planchard werd aan de 44 gemeenten die de provincie rijk is gevraagd de wedstrijd te steunen met een financiële bijdrage van 20.000 F. Uiteindelijk zal een fonds van 1 miljoen ter beschikking staan waaruit 10 % zal besteed worden aan onderzoek naar alternatieve bestrijdingstechnieken. De resterende 90 % gaat rechtstreeks naar de verdelgung van vossen.

De wedstrijd treedt met terugwerkende kracht in voege vanaf 1/1/1983 en loopt tot juni van dit jaar. Winnaar is diegene die tegen die tijd het grootste aantal vossen heeft gedood. Er is een minimum van 10 vossen vereist voor elke deelnemers. Met deze gegevens voor ogen bestaat er geen twijfel dat momenteel een ware

slachting onder het vossenbestand gaande is, met alle gevolgen vandie voor de volksgezondheid. Wandelaars in de Ardennen lopen de komende maanden ernstig gevaar met lood doorzeefd te worden van een al te ijverige jager die reeds de extra-premie aan hem ziet overhandigd worden. Erger is evenwel dat ernstige letsels worden toegebracht aan het natuurlijk evenwicht. Bovendien zal de hondsdolheid zich vlugger verspreiden dan voorheen het geval was. Men krijgt dus een omgekeerd effect. I.p.v. de hondsdolheid te bestrijden, gaat men ze aantrekken. Bij wetenschappers staat dit bekend als het „vacuumeffect”. Door het letterlijk leegschieten van vossegebieden gaat men een leemte creëren. Die leemte zal al gauw opgevuld worden met andere vossen voornamelijk afkomstig uit onze buurlanden West-Duitsland en Frankrijk. In deze landen woedt de rabies heviger dan in België. Dit betekent dat de kans groot is dat hondsdolde dieren deze gebieden gaan inpalmen. Tenslotte gaan door de hoge jachtdruk vooral jonge vossen uitzwermen naar „rustigere” streken. Niets garandeert ons dat zij niet besmet zijn.

Het huidige beleid van de overheid rond de vos is dus zondermeer onverantwoord te noemen en houdt een zeker gevaar in voor de volksgezondheid. De ondoeltreffendheid ervan blijkt voldoende uit de resultaten. Hoewel nog nooit zoveel vossen werden gedood blijft de hondsdolheid zich verder uitbreiden. Wanneer dit wanbeleid niet spoedig een halt wordt toegeroepen dan zal binnen de tien jaar geheel België besmet zijn.

De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren voert reeds meer dan vijf jaar intensief actie tegen de verdelgung van de vos. Zij opteert voor alternatieve bestrijdingsmethodes zoals orale immunisatie, een techniek die reeds lang op punt staat.

De Nationale Campagne Bescherming Roofdieren heeft er bij de autoriteiten op aangedrongen onmiddellijk de wedstrijd in de provincie Luxemburg te verbieden en de initiatiefnemers ter verantwoording te roepen.

Voor verdere informatie kan U terecht bij de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren, Postbus 10 te 9740 Gavere of telefonisch op het nummer (091) 25.93.13 Dirk Criel.

SLUIPENDE RECREATIE, EEN GEVECHT TEGEN 'WINDMOLENS'?

Gewis een mooie uitdrukking waarbij we als natuurvriend best even pauzeren. Toegegeven, de term is leuk gekozen en weerspiegelt inhoudelijk wellicht heel het wel en wee van de steeds toenemende dreiging die op de restantjes en de relictten van de eens zo mooie groene oasen drukt.

De 'sluipende recreatie' was tevens één van de gevaren waarop door de sprekers op de overigens geslaagde Polderdag 1983 op 15 oktober jl. te Brugge - initiatief van de B.N.V.R. - werd gewezen.

Het is inderdaad zo dat in de vrije tijd maar vooral door het propageren van de natuur via de media de mensen heel wat gevoeliger zijn geworden voor het fenomeen 'natuur'. Hoe groter ook de verstedelijking, des te heviger de 'run' naar de buiten, de recreatie en het herontdekken van typisch landschappelijke milieus: het bos, de heide, de polder, de duinen of gewoon het platteland. Zoals gezegd kunnen de media ook hier de impulsen geven die de kijkers-lezers dermate stimuleren dat ook zij dit natuurbeleven willen ervaren. Tv-programma's zoals „Leven en laten leven” - „Ja, natuurlijk” - „The world about us” - „Audubon wildlife theatre” - „Le jardin extraordinaire” enz. zijn evenveel successen en scores hoog inzake kijkdichtheid. Deze gewaardeerde mediahulp kunnen we slechts toejuichen want ze geeft de natuurbeschermers een steun die ze in hun streven tegen inhaliere instanties en belangengroepen best kan gebruiken.

Dat er echter ook gevaren aan deze propaganda vastzitten is duidelijk, dit wordt ten andere mooi omschreven in de term 'sluipende recreatie'. Hier ligt m.i. meer dan ooit een taak weggelegd voor alle C.V.N.- en andere natuurgidsen, verantwoordelijke leiders van „De Wielewaal”, de „B.N.V.R.”, de „J.N.M.” enz...

Precies van deze verenigingen en organisaties waarvan sommige zich a.h.w. specialiserend, andere meer vulgariserend richten tot hun leden met de bedoeling naast de bescherming van fauna en flora, de studie van de biotopen, de aankoop van reservaten ... zoveel mogelijk aan ledenwerving te doen om des te sterker te staan, wordt verwacht dat ze dan ook toonaangevend en leidinggevend zouden zijn.

Mooie doelstellingen die wel eens verkreukeld uit de ideeënmap komen. Precies het polderland tussen Brugge en Zeebrugge blijkt hiervoor een passende illustratie. Het achterhavengebied, meestal omschreven als „Zeebrugge-Dudzele” heeft op het huidige ogenblik en dit sinds een vijftal jaren een enorme aantrekkingskracht op de water- en de slikvogels. De havenuitbreidingswerken, het baggeren en opspuiten zodat ook in de resterende polderweiden de watertafel steeg, zijn hiervan de directe oorzaken.

De ornithologen van onze afdeling verheugden zich in de plotse toename van het vogelbestand, de polder werd a.h.w. herontdekt en angstvallig onthielden we ons en hoeden we ons nog steeds voor grote publikaties en storende excursies. Meer nog er werd contact gezocht met de M.B.Z. als vermeend eigenaar van de gronden om beter de status en de toekomst van het zg. afgeschreven poldergebied te kennen. De economische recessie voor ogen dachten wij dat er vooralsnog hoop was dat een niet onbelangrijke zone niet zo onmiddellijk door de grootse uitbreidingsplannen zou worden ingepalmd.

Al gauw bleek dat her en der de bekendheid van het ornithologisch rijke achterhavengebied, als foerage- en broedgebied gevoelig toenam. Naast de losse bezoeken van de veldwaarnemers uit de regio, werden de Brusselse en Franstalige groepjes van 'Aves', groepen uit Tielt, Gent... op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen gezien. Het regent waarnemingen waarbij, om het maar bij één voorbeeld te houden, zelfs stoetsgewijze (de kloppers bij de klopjacht doen het niet beter) door de klutenkolonie wordt getrokken...

Nota bene de belangrijkste van ons land. Zo zie je maar...

Lichtzinnig wordt er geargumenteed dat het hier toch om een toestand van voorbijgaande aard gaat, dat heel dit poldergebied in de toekomst toch zal verdwijnen, dat 'iedereen' er mag komen en dat het er bijgevolg weinig aan doet of je je als eens storend gedraagt of niet... die broedvogels verdwijnen toch.

De Steltkluut, 1 maal gebroed in 1982 kreeg inderdaad geen tweede kans in 1983 alhoewel het paartje er inderdaad weer was, al die het meemaken wou ook en dan nog liefst zo dicht mogelijk. En die landbouwer maar klagen dat zijn omheining en prikkeldraad voor de zoveelste keer diende hersteld. Het Blauwborstje, ook present op een plaats alweer door iedereen gekend, wacht allicht eenzelfde lot net als de Kluten, de strandpleviers, de Kleine Plevier...

Arme vogels, steeds belaagd door de vroede vogelaars? Zo'n gebied, vogelrijk maar kwetsbaar, afgeschreven maar genietbaar, niet overal toegankelijk maar overrompeld, verdient beter en wanneer op de Polderdag o.m. de sluipende recreatie als oorzaak van verstoring werd aangehaald was dat maar best ook want vele eveneens onbeschermd of weinig beschermd groene gebieden die evenmin het statuut van beschermd gebied of reservaat dragen waar integendeel strikte en tot voorbeeld strekkende regels gelden, wacht wellicht eenzelfde trieste lot.

Ook de ornithologie verdient beter en mits inachtnaam van de elementaire gedrags-observatieregels, met eerbied voor de broedende en pleisterende vogel, kunnen we en mogen wij nog veel plezier aan onze observaties beleven.

Tot dusver had ik het alleen maar over de fauna alhoewel ook over de flora een aardig woordje kan nageboemd worden. Of wie vergat de 'onverkwikkelijke' lozingen in het orchideeengebiedje... aangeklaagd in ons zomernummer 1983? Of de schamele jachtgedragingen waarbij beschermde vogels werden neergeslagen; het motor-joycrossen door de broedgebieden en achter de overwinterende ganzen aan? Heel wat van deze vergripen werden door de Wielewaal, afdeling Brugge, aangeklaagd. Meerdere met goed gevolg, andere (de orchideeën) zijn nog steeds aanhangig, o.m. bij de Heer Lenssens, minister van het Vlaamse Leefmilieu.

Totdaar een bezinnende monoloog over een, zeg maar huidig 'randgebied', nog niet zo lang geleden een zalig poldergebied waar naast de industrieel-economische mens als haven- en complexenbouwer ook de recreatieve mens zijn soms al te 'complex' gedrag laat botvieren.

Guido Orbie

Uit *Doedeljoë*, contactblad van afdeling Brugge, jaargang 1984, nr. 1

VLAAMSE RAAD VOOR HET LEEFMILIEU

Bij K.B. van 16 december 1981, gepubliceerd in het B.S. van 10/03/1982 werd een Vlaamse Raad voor het Leefmilieu opgericht en zijn taken en opdrachten omschreven. Nadat alle bevoegdheidsperikelen waren opgelost en de administratieve plooiën gladgestreken kon minister Lenssens eindelijk op 27 september 1983 deze adviesraad installeren.

De Raad - aldus de pas geïnstalleerde voorzitter Prof. Dr. L.P. Suetens - is opmerkelijk én door zijn samenstelling én door zijn bevoegdheid. De Raad heeft de ruimste adviesbevoegdheid en treedt niet alleen op wanneer hij erom verzocht wordt, maar ook op eigen initiatief.

Uit *Natuur- en Stedeschoon*, 53ste jaargang, nr. 1

Kruip, grijp, laat je rijden... maar niet platrijden

Foto: R. Willockx

In het vroege voorjaar, kort na het beëindigen van de winterslaap trekken kikkers, padden en salamanders naar hun broedplaatsen.

De talrijkste en meest opvallende is ongetwijfeld de Gewone Pad *Bufo bufo* die met honderden tegelijk naar het sinds generaties bekende poeltje gaan.

Een Pad op het pad is geen koude kikker. Waar mogelijk grijpen de mannetjes een wijfje en laten zich naar hun lievelingsplaatsje voeren. De aankomst van deze tandems wordt door de reeds aanwezige paddemannetjes enthousiast onthaald.

Padden op de broedplaats.

Foto: R. Willockx

Op zulk een broedplaats zie je soms een „paddebal” - vijf, tien, vijftien klemvaste mannetjes en midden dit kluwen, één wijfje.

Je kan er ook de verschillende geluidjes van padden leren kennen of beleven hoe na de metamorfose duizenden piepkleine padjes vrijwel gelijktijdig het water verlaten.

Weken tevoren zijn de oudjes reeds vertrokken naar hun vertrouwde schuilplaats, waar ze de zomer doorbrengen. Pas volgend voorjaar komen ze terug naar hun poeltje om er gedurende enkele dagen samen voor hun voortbestaan te zorgen. De wegen van padden lopen niet over rozen. Bij de voorjaarsstrek die gebeurt van eind februari tot begin april, dienen ze wel eens een verkeersweg

over te steken. Het resultaat is dat vaak tientallen doodgereden dieren op de weg worden aangetroffen.

Dit kan echter vermeden worden. Op verschillende plaatsen in ons land gebeuren reeds „overzetacties”. Langs de verkeersweg wordt een barrière uit plasticfolie, platen of gaas opgesteld die de trekkende dieren verhindert de weg te betreden. Langs dit hek graaft men emmers in de bodem waarin dieren die tegen de versperring aanlopen worden gevangen. Deze dieren worden dagelijks verzameld en aan de overzijde van de straat vrijgelaten, zodat ze veilig hun voortplantingsplaats kunnen bereiken.

Verkeersslachtoffer

Foto: R. Willockx

RANA, de nieuwe Wielewaalwerkgroep (zie *Wielewaal* 50: M4), tracht de belangrijkste oversteekplaatsen op te sporen om daar in de toekomst beschermingsacties te kunnen ondernemen. Hiervoor doen we beroep op uw medewerking.

Ontdekt ge tijdens het voorjaar doodgereden amfibieën, noteer dan: gemeente, straatnaam, datum, soort (pad, kikker of ? zijn reeds voldoende), aantal dode dieren.

Deze waarnemingen worden met dank ontvangen door André van Hecke, Eglantierlaan 39, 2630 Aartselaar.

Paddenbroedplaats

Foto: R. Willockx

Wielewaalnatuurreserveat „De Goren”

Marc Geens

Dat aan het tot stand komen van een natuurreservaat meestal een lange voorgeschiedenis voorafgaat, is wel genoeg bekend. Ook het Wielewaalreservaat „De Goren” vormde hierop geen uitzondering.

Het begon allemaal in 1980 toen de pas gestarte Wielewaalafdeling „Netevallei” af en toe het gerucht opving als zouden er op Bruggeneinde — een gehucht van Heist-op-den-Berg — nog „van die vleesetende plantjes” groeien. Niemand kon echter precies zeggen waar. Dit maakte dat er een beetje systematisch in die hoek gezocht werd. En ja, in augustus 1980 werd er Kleine Zonnedaauw *Drosera intermedia* gevonden, en op een tegenover liggend perceel stond zelfs Klokjesgentiaan *Gentiana pneumonanthe*. Bij een latere verkenning werd ook Veenmos *Sphagnum nemorosum* var. *subnitens* en enkele Koningsvarens *Osmunda regalis* aangetroffen.

Ondertussen waren we er achter gekomen wie de eigenaar van het terrein was en wie de gronden pachtte; we waren immers vastbesloten dit gebied te beschermen. Na wat heen en weer gepraat met de pachtende landbouwer en na een eerste contact met de eigenaar, konden we uiteindelijk van de pachter een geschreven verklaring bekomen waardoor deze afzag van zijn huurrecht. Toch was de eigenaar hier niet erg gelukkig mee daar met de huurder overeengekomen was dat deze het terrein zou omzetten in landbouwgrond. Door omstandigheden was dit niet gebeurd.

Eindelijk, op 24 januari 1981, kregen wij een huurcontract. Het enige nadeel voor ons was de overname van de huurprijs ten bedrage van 6.000 F per jaar! Maar vanaf die dag waren we er zeker van dat het laatste restant van de vroegere „Goorheyde” gevrijwaard zou worden.

Dit heidegebied bedroeg ten tijde van Graaf Ferraris (tussen 1771-1778) nog meer dan 1000 hectaren. Op de kaart van Ferraris stond de plaats van het huidige Wielewaalreservaat ingetekend als „onbegaanbaar moeras”. Geleidelijk aan werd het gebied echter ingepalmd door de landbouw waarna een steeds dichtere bewoning niet kon uitblijven. Toen de elektrische bemalingspompen hun intrede deden en er ook nog enkele grote afwateringskanalen werden gegraven, konden zelfs de natste stukken tot landbouwgrond worden omgevormd. Wat nog overbleef werd later omgezet in recreatiedomein of industrieterrein.

Maar overal waar de mens een plekje openliet, staken weldra Struikheide *Calluna vulgaris*, Dopheide *Erica tetralix* of Brem *Sarothamnus scoparius* de kop op en in beschaduwde grachtbanken is de Koningsvaren een gewone verschijning.

Welk uitzicht bood het bijna 3 hectaren grote reservaat?

Eerst en vooral kan het ingedeeld worden in een vochtiger en een droger gedeelte.

Recent werd het vochtigste stuk volledig doorwoeld door de vorige huurder die — in een poging om het gebied in landbouwgrond om te zetten — al het houtgewas tot op de grond had afgezaagd, daarna de stronken met zware machines gerooid en mooi op rijen in het terrein gedeponneerd (winter 1978). Het gevolg hiervan is dat dit gedeelte erg oneffen lag (en nog ligt) en in 1980 bijna volledig overwoekerd was door Pitrus *Juncus effusus* die op sommige plaatsen tot 1,20 m hoog was uitgegroeid, terwijl op de open plekken Dopheide en Kleine Zonnedaauw groeiden. De stronken waren terug opgeslagen en overal in het terrein verschenen de gevreesde berkezaailingen. Langs de weg bevindt zich een droger gedeelte waar vooral Struikheide, Trekrus *Juncus squarrosus* en Stekelbrem *Genista pilosa* groeiden.

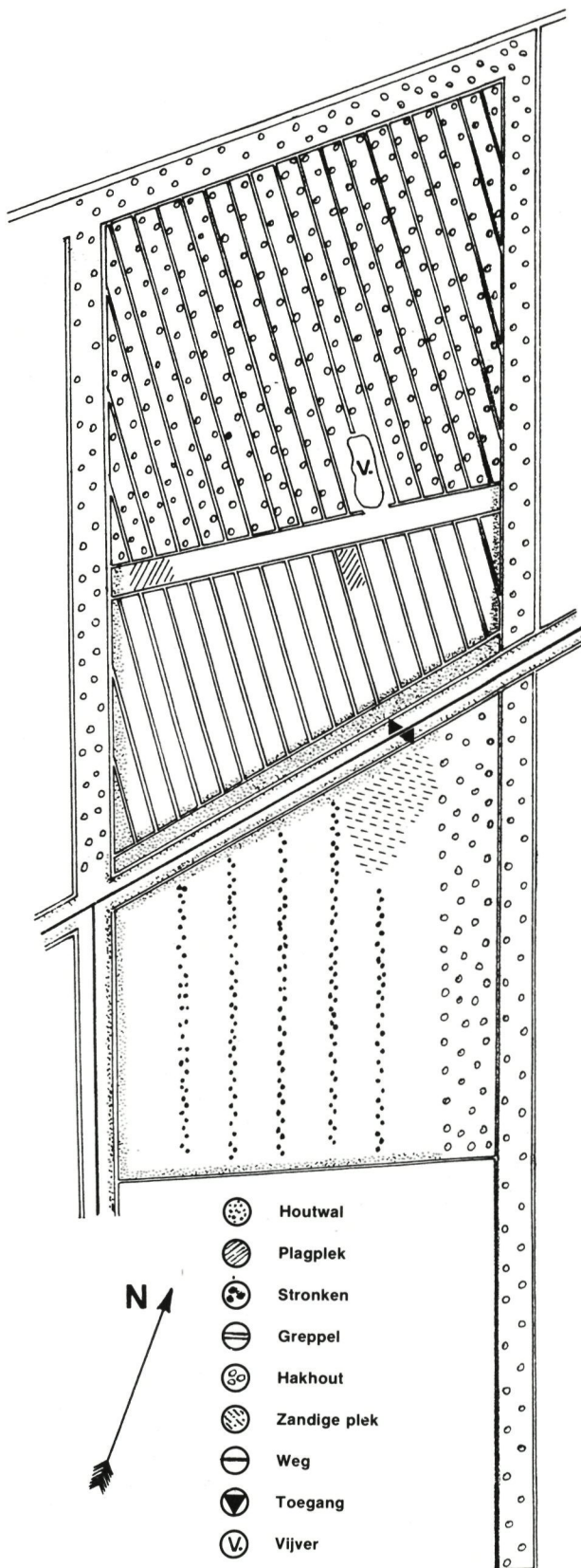
Het droger stuk is volledig doorgreppeld. De achterste helft was bezet met dicht struikgewas. Op de voorste helft stonden slechts enkele verspreide struiken en de percelen waren vooral overgroeid door Kruipwilg *Salix repens* subsp. *repens* en Pijpestrootje *Molinia caerulea* waarboven de lange stengels van de Dopheide priemden. Hier groeide en bloeide ook de Klokjesgentiaan. Spijtig genoeg waren deze percelen praktisch volledig kaalgezaagd (het laatste deel werd nog gekapt toen wij reeds over het reservaat aan het onderhandelen waren en dit alles ten behoeve van het brandhout). Langs de greppels staan een 150-tal exemplaren Koningsvaren.

Langs beide terreinen ligt een 8 meter brede zone die vroeger gebruikt werd als toegangsweg, nu volledig begroeid is met struiken maar toen — hoeft het nog gezegd — ook volledig kaalgekap.

Zodra we „De Goren” in pacht kregen werd een beheersplan opgesteld.

Ons eerste doel was het terrein te isoleren van het aanpalende landbouwareaal, dit om instuif van pesticiden en meststoffen tegen te gaan. Hiertoe werden her en der de gaten in de nog bestaande houtwal of in de aanwezige berkenopslag opgevuld. Vervolgens werd in het drogere gedeelte al het achtergelaten hakhout verzameld en verbrand. Ook werden de dwarsgreppels afgedamd, dit om het perceel los te koppelen van het draineringssysteem dat aangelegd werd om het zogezegd overtollige water uit dit vochtige heidegebied weg te pompen. De watertafel, die in

de winter op -10 tot 0 komt, daalt ongeveer 30-40 cm per week zodra in het voorjaar de bemalingspompen worden aangezet. De laagste stand is ongeveer -150 cm. Deze snelle daling wordt mogelijk gemaakt doordat de bodem uit glauconiethoudende materialen is opgebouwd, maar anderzijds houdt dit materiaal de bodem toch goed vochtig, iets wat reeds door vele knielende zonnedaufotografen aan den lijve ondervonden werd. Tevens werd ook reeds een poging ondernomen om de alles overwoekerende Pitrus te maaien, maar dit experiment werd wegens een tekort aan gepast materiaal snel stopgezet. Toch kon men tijdens de zomermaanden reeds duidelijk de invloed van deze maaibeurt bemerken daar de terug opschietende stengels veel tenderder en korter waren dan voordien.

In het voorjaar van 1981 werd door de jongerenkern een subsidieaanvraag ingediend bij de Stichting Leefmilieu, wat ons uiteindelijk 15.000 F opleverde. Dit stelde ons in staat een bosmaaier en ander materiaal aan te schaffen zonder de afdelingskas volledig te krediteren.

Tijdens de zomermaanden werd dan ook aangevangen met het maaien en afvoeren van de Pitrus en de berkenopslag. Op het andere perceel werd het Pijpestrootje gemaaid evenals de lange stengels van de Dopheide. Gelukkig bleek deze op de meeste plaatsen nog over voldoende levenskracht te beschikken om aan de voet terug op te schieten. Ook de Klokjesgentiaan toonde zich het jaar nadien weer!

De aanwezige hakhoutstoven werden van hun telgen ontdaan, dit om een houtvrij heideperceel te bekomen.

In september werd besloten om nog twee delen te plaggen, elk met een oppervlakte van 4 bij 6 meter.

Tijdens het voorjaar van 1982 werd door de jongerenkern opnieuw een subsidie-aanvraag ingediend bij de Stichting Leefmilieu, wat 12.500 F opbracht. Ditmaal werd deze som vooral gebruikt voor het aankopen van plantmateriaal en voor allerlei kleinere werkingskosten. Behoorlijk laat in het voorjaar werden enkele honderden struikjes geplant, voornamelijk Hazelaar *Corylus avellana*, Haagbeuk *Carpinus betulus*, Meidoorn *Crataegus monogyna*, Wilde Kers *Prunus avium*, Lijsterbes *Sorbus aucuparia*... Deze soorten hadden we in oude herbaria teruggevonden maar waren praktisch niet meer vertegenwoordigd in het huidige houtbestand. Bij het planten werd extra veel aandacht besteed aan de bestaande plantengroei (nat/droog, zuur/minder zuur) om de houtsoort een maximale groeigarantie te geven. De poging om snel een hoog windscherm te bekomen door het aanplanten van Knotwilgen *Salix fragilis* liep faliekant af.

Toen de zomer zich aankondigde, konden we de eerste beheersresultaten bewonderen. De Pitrus

Rondbladige Zonnedaau

Foto: R. Willockx

was minder sterk ontwikkeld, de Kleine Zonnedaau en de kiemplantjes van de Dopheide hadden bijna alle open vegetatieplekjes veroverd. Ook werden er opnieuw veenmosplantjes aangetroffen. De mooiste ontdekking waren wel de honderden voorkiempjes van de Koningsvaren, waarvan velen nu reeds gesierd zijn met enkele kleine blaadjes.

Wat waren nu de resultaten van het maaiwerk in het perceel met Pijpestrootje?

Het Pijpestrootje groeide schijnbaar even weelderig als voorheen. De terug opschietende Dopheide werd bijna volledig overgroeid en kon een maaisteuntje best verdragen. De Klokjesgentiaan vertoonde her en der zijn felle blauwe kleuren.

De plagplekken vormden een uniek schouwspel: hier en daar schoot een rest Pijpestrootje terug op. Ook de Kruipwilg palmde snel zijn directe omgeving in, maar op de kale plekjes bodem meldden zich duizenden kiemplantjes van de Dopheide (soms wel 80 per dm²) met daartussen honderden plantjes van de Kleine Zonnedaau.

Het feit dat inderdaad resultaten geboekt werden, bracht mee dat zich meer vrijwilligers voor het beheerswerk aanboden, zodat 90 % van het pitrusperceel kon gemaaid worden evenals de reeds vroeger gemaaide panden van het stuk met Pijpestrootje.

Een onverwachte meevaller waren enkele vrijwilligers die tijdens de maanden september en oktober twee dagen per week in het reservaat kwamen werken in ruil voor vrijstelling van stempelcontrole (wat behoorlijk snel kon geregeld worden). Dank zij deze hulp konden ook de opnieuw schietende stoven weer van hun telgen ontdaan worden, terwijl enkele van de rijen stronken gekapt werden en de bramen verwijderd. Hierbij werden wel enkele rijen gespaard om vooral de kleine zangvogeltjes (Tijftjaf *Phylloscopus collybita*, Fitis *Phylloscopus trochilus*, Zwartkop *Sylvia atricapilla*, Tuinfluiter *Sylvia borin*, Grasmus *Sylvia communis*, Spotvogel *Hippolais icterina*, enz.) een schuilplaats te bezorgen.

Zo meldde het seizoen 1983 zich aan. Een onverwachte gift van struiken liet ons toe enkele nog ijle houtwalstukken verder te beplanten.

Wat de vegetatie betreft, zette de tendens van het vorige jaar zich door: de Pitrus kwam nog tenderder op en plaatselijk kwijnde hij zelfs weg. De Dopheide begon sterk uit de groeien en kwam reeds tot bloei. De Kleine Zonnedaau breidde zijn areaal nog uit en het aandeel van de Ronde Zonnedaau nam aanzienlijk toe.

Op het zandige deel palmde de Stekelbrem een groot stuk in en kwam prachtig tot bloei. De jonge Koningsvarens kunnen steeds beter als Koningsvarens herkend worden en het Veenmos begint plaatselijk reeds dichte bultjes te vormen (ondanks de droge zomer).

Vanaf dit jaar kan men merken dat het Pijpestrootje op de gemaaide panden minder weelderig is opgeschoten dan op de niet-gemaaide. En langs de rand van enkele greppels ontdekten we bloeiend en later pluisdragend Veenpluis *Eriophorum angustifolium*. De plagplekken zijn intussen bijna volledig dichtgegroeid, waarbij op de gestoorde plaatsen (waar bijvoorbeeld een wortel werd uitgegraven) het Pijpestrootje overheerst, terwijl op de niet-gestoorde plekken de dopheiplantjes de boventoon voeren. Daartussen staat de prachtig bloeiende Kleine Zonnedaau.

Dit jaar werd het pitrusperceel volledig gemaaid evenals de vroeger reeds gemaaide delen van het pijpestrootjesperceel waarbij we gebruik konden maken van de maaibalk van De Wielewaal, wat het maaiwerk aanzienlijk verlichtte.

Het tweede luik van ons beheersplan gaf echter duidelijk minder goede resultaten. In het pijpestrootjesperceel bevindt zich een kleine vijver die volledig overwoekerd was met Knolrus *Juncus bulbosus* subsp. *bulbosus*. Laat in de zomer van 1981 droogde de vijver totaal uit. Er werd besloten de bovenste laag grond volledig weg te graven met Knolrus en al. Daarna werd de vijver uitgediept tot onder de waterlijn. In de late herfst werden de zuurheidsgraden van de bodem en het vijverwater bepaald. De resultaten waren — voor ons — onthutsend: de zuurheidsgraad van de bodem nabij de vijver bedroeg 3,8; op de

Klokjesgentiaan

Foto: R. Willockx

plagplekken 5,4 en nabij de ingang 4,7. Het andere perceel varieerde van 5,0 (langs de weg) tot 6,1 (zuidgrens). Het water had een zuur-

heidsgraad van 4,3! Na deze ontdekking werd getracht een oplossing voor het zuurteprobleem te vinden. Dank zij de enorme toevloed van publikaties over het probleem van de zure regens was dit niet zo moeilijk en het resultaat was dat enkele kilogrammen kalk aan het water toegevoegd werden. Twee weken later was de pH 6,9. Tijdens de zomermaanden doken er opeens Veenwortel *Polygonum amphibium*, Klein Fonteinkruid *Potamogeton berchtoldii* en Grote Waterweegbree *Alisma plantago-aquatica* op. Maar ondanks de onderhoudsbehandeling met kalk in de afgelopen winter, overwoekerde de Knolrus waar geheel het vijvertje en kunnen we dus opnieuw beginnen.

Tijdens geleide wandelingen wordt vaak gevraagd hoe wij steeds mensen bereid vinden onbaatzuchtig te komen werken. Natuurlijk heeft ieder zo zijn beweegredenen, maar wanneer men aan het werken is en er ritst opeens een Levendbarende Hagedis *Lacerta vivipara* weg, of er vlerkt ineens een Ransuil *Asio otus* op, of de Kleine Zonnedaauw staat op een dag massaal te bloeien, dan wordt men toch enigszins beloond voor een gehele voormiddag zwoegen. Ook kan men de vogels die door de ringroep „Demervallei” worden geringd, nog wel eens bewonderen op een zaterdagochtend in het reservaat, zo o.a. Sprinkhaanrietzanger *Locustella naevia*, Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus*, Braamsluiper *Sylvia curruca*,... Of is het de gemoedelijke sfeer die ontstaat tussen de zwetende mensen tijdens een drinkpauze... Of zit het grote geheim in het lekkere brouwsel dat een amateurwijnmaker soms meebrengt en waarna er steeds harder en vooral véél vrolijker gewerkt wordt en men ook opmerkt dat er de weken nadien steeds meer vrijwilligers komen opdagen... Misschien een tip voor andere conservators?

M. Geens, Bossestraat 23, 3100 Heist-op-den-Berg

Tekening: F. Matthé

Wielewaalreis naar Andaloesië in 1983

Henri Franckx

De nabijheid van de Straat van Gibraltar maakt Andaloesië in voor- en najaar tot een ideaal waarnemingsgebied voor trekvogels, gezien hier de trekwegen van veel soorten samenkomen.

Twee zaken hebben onze succesvolle reis gekenmerkt. Terwijl de gemiddelde temperatuur aan de Costa del Sol in april 16° bedraagt, genoten wij tijdens de eerste twaalf dagen van ons verblijf van een zomerse warmte: 27° in de schaduw. Tijdens de periode die we doorbrachten in de buurt van Tarifa was er zoveel roofvogeltrek dat wij op sommige momenten onwillekeurig moesten denken aan de beste dagen te Falsterbo en Istanbul.

ZONDAG, 3 APRIL: MALAGA, MARBELLA

Malaga is het middelpunt van de Costa del Sol. Te midden van een vruchtbare wijnstreek, aan de voet van een hoge heuvel en aan een baai, waarin de Gualdalmedina uitmondt, ligt deze Andaloesische bloemen- en handelsstad (300.000 inwoners). De haven is de best toegankelijke van Spanje. De beroemde krenten, rozijnen, citrusvruchten en wijnen van de streek worden hier uitgevoerd.

Met de bus reden we in de richting van Marbella (59 km). Zo kwamen we door de bekende badsteden Torremolinos en Fuengirola.

In een goede 20 jaar is **Torremolinos** (9.000 inwoners) van een onbeduidend kustplaatsje uitgegroeid tot van 's werelds meest frivole en opwindende badplaatsen, favoriet bij touroperators en een gegarandeerd zonovergoten eldorado voor grauwe bleekneuzen. Deze bonte pretstad is een en al dynamiek. Mocht u op zoek zijn naar een strand, nachtclubs, discotheken, restaurants en bars, dan zit u goed in Torremolinos.

Fuengirola betekent „witte stad”. Ook Fuengirola (12.000 inwoners) was vroeger een slaperig vissersdorp, maar is nu een toeristenplaats met allure. Er is nog steeds een vissersvloot van enige omvang, maar het strand is teruggedrongen en vervangen door een riante promenade. De kerktoeren staat wat verloren tussen de torenhoge hotels.

Fuengirola heeft 6 km strand en wordt bespoeld door een rivier met dezelfde naam, waarvan de ene arm ontspringt in Ojen en de andere in Coin. Het merkwaardigste van Fuengirola is het oude kasteel Sohail, gelegen op een heuvel aan de westkant van de stad. Het is gebouwd in de 10de eeuw door Abdersman III, de kalief van Cordoba. Na een afschuwelijke veldslag in 1487 werd het ten tijde van de Reconquista bezet door Ferdinand en Isabella en gebruikt als uitkijkpost, om van verre de piraten te zien aankomen. Tijdens de

oorlog van 1808-1814 tegen Napoleon bezetten Franse troepen het kasteel en lieten er kanonnen neerzetten. Enkele van die kanonnen zijn nog te zien op de promenade. Geleidelijk leert Spanje de waarde erkennen van zijn vele historische schatten. Ook het Castillo van Fuengirola wordt momenteel hersteld en kan voorlopig niet bezocht worden.

We logeerden in het hotel Estrella del Mar, 7 km van het centrum van Marbella. Het hotel ligt tegen de weg Malaga-Cadiz en op 200 m van het uitgestrekte strand. Na het middagmaal maakten we een wandeling oostwaarts tot aan de Punta de Ladrones. We stapten op de door de duinen tot aan de urbanisatie Cabo de Pino en keerden van hier terug langs het strand van de Playa de la Calahonda.

We zagen diverse mediterrane grasmussen. Op het strand waren er Strandplevieren en Drieteenstrandlopers. Op zee Grote en Kleine Mantelmeeuwen, Kokmeeuwen, 1 Grote Jager en 5 Grote Sterns en vele pijlstormvogels.

MAANDAG, 4 APRIL: LAS CHAPAS

De eerste dag verkenden we te voet de directe omgeving.

Langs een uitgedroogde rivier gingen we onder een brug van de drukke weg Malaga-Cadiz naar de overkant. Onder de brug hielden een paar Roodstuitzwaluwen lang de aandacht gaande. Langs een appelsien- en een olijfgaard kwamen we na een sterke klimpartij in de dennenbossen van Las Chapas.

Langs een bergpad kwamen we na enkele uren stappen in de kurkeikbossen op de kam van de Cerro de los Linerejos (500 m boven de zeespiegel).

Langs geitenpaadjes over de kam van de heuvels zakten we daarna terug af naar het hotel. Deze 20 km lange bergwandeling in de brandende zon was voor sommige deelnemers nog al zwaar en voor iedereen een goede test voor de volgende dagen. We noteerden o.a. 1 Buizerd, 4 Dwergarenden en 1 Bruine Kiekendief.

DINSDAG, 5 APRIL: SIERRA DE MIJAS

We begonnen de dag met een korte wandeling door de vallei van de Rio Real, die ontspringt in Ojen.

Via Marbella reden we dan naar Ojen (14 km). **Ojen** (355 m boven de zeespiegel) is een typisch bergdorp, een voorbeeld van een mooie levensgemeenschap. Spijtig genoeg begint men ook in dit schilderachtig plaatsje in de gaten te krijgen dat de toeristen niet alleen maar voorbijrijden,

Zahara de la Sierra

Foto: R. Tassin

maar ook de nodige peseta's te besteden hebben. Er zijn dan ook souvenirwinkeltjes gekomen en zelfs een galeria del arte. Voor de fijnproevers: Ojen is bekend voor zijn anijslikeur.

Langs de pas Ventorillo del Puerto, waar we vanop 580 m hoogte een prachtig uitzicht hadden reden we door naar **Monda**. Men zegt dat Julius Caesar hier een veldslag leverde tegen zijn rivaal Pompeius. Bij Monda maakt de weg een bocht, vanwaar u een klassiek Andaloësisch tafereeltje kunt zien: daken als lappendekens tegen de achtergrond van een ruïne van een oud kasteel.

We reden nu door de uitgestrekte appelsien- en citroengarden. De citrusvruchten staan het gehele jaar door op de bomen.

Het volgende stadje was **Coin**, centrum van het omliggende land. Bovendien voorziet deze plaats de kuststreek voor een gedeelte van groenten en fruit. Coin ligt op de oevers van de Seco-rivier en bezit een Arabisch kasteel.

Langs Alhaurin El Grande en de Puerto de los Pescadores zetten we onze weg voort naar Mijas, gelegen in het gebergte met dezelfde naam. De hoogste top ervan meet 1150 m. **Mijas** (428 m boven de zeespiegel) is wel het drukst bezochte dorp van de streek. Het is zeker een schitterend plaatsje, maar het is alles behalve echt Andaloësisch. Er wonen vele buitenlanders en het dorp is geheel afhankelijk van het toerisme. De straten zijn er vol souvenirwinkels, bars en restaurants.

We maakten een wandeling langs de buitenwallen en namen er ruim de tijd voor: de Zwarte Tapuit en de Blauwe Rotslijster waren op het appel.

Met de car daalden we daarna of naar **Fuengirola**, waar we vanaf de monding van de Rio Fuengirola nog een wandeling maakten tot aan het Castillo. Het strand was opgespoten en buiten Kokmeeuwen, Grote en Kleine Mantelmeeuwen en één Zwartkopmeeuw was er weinig te beleven.

WOENSDAG, 6 APRIL: SIERRA BLANCA

De Sierra Blanca is een nationaal park, vooral bestemd voor de bescherming van de Spaanse Wilde Geit: de *Capra hispanica*. Het hoogste punt van de Sierra Blanca is 1270 m.

We reden weerom over Marbella en Ojen. Voorbij El Puerto namen we de weg naar **Palacio De Juanar**. Dit is een parador of staatshotel, opgericht boven de grondvesten van het oude paleis van Juanar, het eigendom van de markies van Lorios. Deze bouwde het paleis in het begin van deze eeuw. Ook koning Alfonse XIII werd hier uitgenodigd voor de jacht.

Van de parador stapten we op tot aan het panoramapunt. Van hieruit ziet men Marbella, de gehele Costa del Sol van Malaga tot Gibraltair en Afrika.

We verdeelden ons in twee groepen: een deel bleef boven botaniseren, de andere helft daalde

langs een bergpad af naar Marbella. In het zeer afwisselend biotoop noteerden we o.a. Havikarend, Grijszors, Draaihals, Kruisbek, Rotszwaluw en Alpenkraai. Bij het begin van de wandeling zagen we 2, halfweg 12 Spaanse Geiten. Twee bokken bevochten elkaar minutenlang.

Om 17 uur kwamen beide groepen terug samen in het centrum van Marbella.

Door de Sierra Blanca is **Marbella** (21.000 inwoners) beschermd tegen de koude. De Plaza de los Naranjas is met zijn terrassen en 15de eeuwse stadhuis een geliefde pleisterplaats van zowel Spanjaarden als toeristen. Vanaf de plaza leiden straatjes in alle richtingen.

Marbella is gesticht door Phoenicische zeevaarders en heette ooit Salduba (stad van zout). Men zegt dat de stad haar naam ontleent aan een uitspraak van koningin Isabella de Katholieke. Toen ze er voor de eerste keer kwam, riep ze „Que mar tan bella!” (Wat een mooie zee!).

Ten tijde van de Moren werd ter verdediging van de stad een kasteel gebouwd. In de buurt van de kerk zijn de huizen tegen de vervallen borstweringen gebouwd.

We beëindigden de dag met een kort bezoek aan de marina van José Banus, waar een fortuin aan jachten en zeilboten lag te dobberen. **Puerto Banus** is een geheel nieuw dorp in Andaloësische stijl. De jongste jaren hebben vooral Arabieren de haven ingepalmd.

DONDERDAG, 7 APRIL: GARGANTA DEL CHORRO

Donderdag trokken we dieper het binnenland in. We reden door een streek van suikerriet, appelsien- en citroengarden.

Alora is een dorp gelegen op de flank van het gebergte. Er zijn nog resten van een middeleeuwse omwalling. De volgende halte was aan de elektrische centrale.

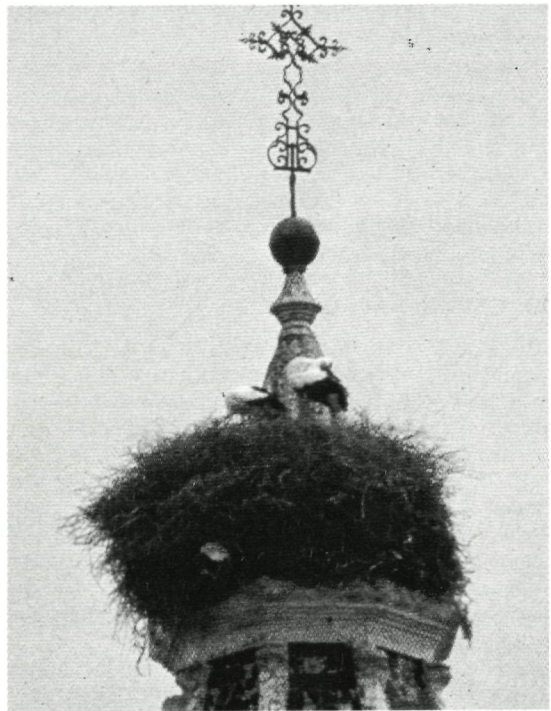
Nog verder zagen we de kloof van **El Chorro**, waar de Rio Guadalhorce zich door de berg boort.

Na de picknick maakten we eerst een wandeling tot boven op de berg, van waaruit we een prachtig zicht hadden op de 3 stuwwerken: de Embalse de Guadalhorce, de Embalse del Conde de Guadalhorce en de Embalse de Guadalteba. De 3 meren staan met elkaar in verbinding en liggen tussen dennebossen.

Ten slotte volgden we nog de Camino del Rey. Dit betonpad is met ijzeren staven tegen de rotswand van de kloof bevestigd en maakt het mogelijk hierin door te dringen. Er waren vele Rotsduiven en Alpenkraaien. Die dag zagen we ook de eerste gieren: 2 Aasgieren en 2 Vale Gieren.

VRIJDAG, 8 APRIL: BENAHAIVIS, CASARES, ALGECIRAS

Door Marbella reden we naar **San Pedro de**

Ooievaarsnest op de kerk van Algodonales.

Foto: R. Tassin

Alcantara. Dit klein schilderachtig stadje (4.000 inwoners) bezit Romeinse ruïnen, geklasseerd als nationaal monument.

De car voerde ons langs een bergwand tot **Benahavis** (9 km), een dorpje in de bergen. Langs een bergpad klommen we tot op de heuvel Matropa (589 m), waarop de ruïnen staan van een Moorse vesting.

Onderweg zagen we o.a. Sperwer, Havik, Aasgier en Vale Gier.

's Namiddags reden we naar **Estepona**. Van dit kustplaatsje gaat nog een typische dorps sfeer uit. Deze badstad is van Romeinse oorsprong. Hierop wijzen o.a. de ruïnen van de aquaduct van Salduba. Later werd Estepona een Arabische vesting. Hetzelfde kan gezegd worden van **Casares**, gelegen 14 km van de kust en ten noorden beheerst door de Sierra Bermeja. Casares is als een echt arends nest gelegen boven op een bergtop. Van op het plein rond de oude kerk heeft men een prachtig zicht op de gehele omgeving. In de lucht vele Vale Gieren en Aasgieren, Kleine Torenvalken, Alpengierzwaluwen, Vale Gierzwaluwen en Gierzwaluwen. Boven de bergkam een Keizerarend en enkele Dwergarenden. In de kloof twee Steenuiltjes.

Over Sotogrande en San Roque reden we vervolgens naar Algeciras. Links van de weg zagen we de rots van Gibraltar. Na jarenlange sluiting werden de Spanjaarden eind 1982 terug tot de Britse vesting toegelaten. De stad San

Roque werd in 1704 gesticht door de Spaanse uitwijkelingen van Gibraltar.

In **Algeciras** is er buiten de haven weinig te zien. Deze belangrijke havenstad met 80.000 inwoners vormt het verbindingspunt tussen Europa en Afrika. Er zijn regelmatige overvaarten naar Ceuta en Tanger en ook de grote transatlantiekers van de lijn New York - Napels leggen er driemaal per maand aan. Wij logeerden er in het hotel Octavio, gelegen in het midden van de stad.

ZATERDAG, 9 APRIL: TARIFA

We begonnen de dag met een blik op de baai van Algeciras en de rots van Gibraltar. De 425 m hoge rots van **Gibraltar** is de noordelijke zuil van Herkules, zoals de „ouden” dit natuurwonder aan de poort van de Middellandse zee noemden. De rots is 1,5 km breed en ruim 4 km lang. Ze ontleent haar naam aan Gibel-Tarik: de rots van Tarik. Tarik-ibn-Zeyad was een Moorse generaal die Gibraltar in 711 veroverde bij het begin van zijn aanval op Spanje. In 1704 hebben de Engelsen Gibraltar bij verrassing genomen en sindsdien niet meer afgestaan.

Op de rots bevinden zich de beroemde Barbarijse Apen, de enige die in Europa in vrijheid leven.

Als ze ooit Gibraltar mochten verlaten, zouden ze volgens de legende het einde van de Engelse bezetting op de rots betekenen. Volgens de literatuur komt de Barbarijse Patrijs eveneens in Europa alleen voor in Gibraltar.

We wandelden lang het strand van de **Playa de Getares**, waar tussen het vele aangespoelde vuil enkele Strandplevieren, een Regenwulp en een Kleine Zilverreiger rondliepen. Er was mist en dus geen trek.

In het gebied langs de rivier zagen we vele Koereigers en Roodstuitzwaluwen.

Vervolgens reden we naar de vuurtoren bij Punta Del Carnero, waar men eveneens een goed uitzicht heeft op de baai van Algeciras en de rots van Gibraltar.

Het traject Algeciras-Tarifa (22 km) is een van de mooiste van Zuid-Spanje. Twee lage passen, de Puerto del Bujeo en de Puerto del Cabrito, bieden een magnifiek panorama op de Afrikaanse kust. Marokko ligt inderdaad slechts op 13,5 km.

Tarifa, een oude Romeinse nederzetting met 22.000 inwoners, is de meest zuidelijke stad van Europa. Het stadje heeft een typisch Moors uitzicht. Het werd in 711 door de Arabieren veroverd, zodra zij voet in Spanje zetten. In 1242 werd Tarifa heroverd door de christenen. Het ommuurde stadsgedeelte met de 26 torens is bewaard gebleven, evenals de Arabische burcht. Tarifa vormt de grens van de Costa del Sol en de Costa de la Luz. Vanop de pier ziet men op 13 km afstand Marokko liggen. Links ligt de kalme blauwe Middellandse zee en rechts de meer onstuimige en groenachtige Atlantische oceaan. Inmiddels was de zon er door gekomen en was er

intense roofvogeltrek vanuit Afrika. Van ver over zee zagen we de vogels aanvliegen. Enkele minuten later zweefden ze boven onze hoofden. Visarenden, Slangenarenden, Dwergarenden en Zwarte Wouwen volgen elkaar in eindeloze reeksen op.

Westelijk van Tarifa maakten we een wandeling langs de Rio Jara. Trekkende Zwarte Wouwen, Dwergarenden en Slangenarenden kwamen ook hier nog overgevlogen.

Even voor **Facinas** namen we de landweg naar Puerto de Hierro, gelegen tussen de Sierra del Nino en de Sierra de Ojen. We stopten eerst aan de Embalse de Almodovar, in de buurt van Facinas. In de weiden zaten tientallen Tapuiten, Blonde Tapuiten, Duinpiepers en Roodborsttapuiten.

In de rotsen van de Sierra de Luna broeden Vale Gieren en Aasgieren. Langs de weg liggen bosjes van pijnbomen, eucalyptus en maquis, evenals weiden. We hielden hier halt aan het Sanctuarium. In de lucht tientallen Vale Gieren, Aasgieren, Dwergarenden en Slangenarenden. Ook enkele Buizerds, Visarenden en Grauwe Kiekendieven.

Los Barrios (9.000 inwoners) is vooral bekend voor zijn uitgestrekte jachtterreinen voor groot wild. Hier zijn ook vele weiden met stieren en koeien en daarboven kringen vaak vele gieren. Bijeneters komen hier talrijk voor.

ZONDAG, 10 APRIL: VEJER DE LA FRONTERA

Op weg naar Tarifa stapten we eerst uit aan het panoramapunt „**La Estrecho**”. Gezien het vroege uur was er nog geen trek te bespeuren.

Vorbij Facinas kregen we een zicht op de resten van de eens zo belangrijke en uitgestrekte Laguna de la Janda, vroeger een van de belangrijkste vogelgebieden van Spanje (reigers en waadvogels).

We namen de weg naar **Zahara de los Atunes**, een interessant vissersdorp met prachtige stranden. Ooit was het een belangrijke haven voor tonijnvissers. We wandelden over de weg naar het dorp. Over de akkers liepen Rode Patrijzen en vlogen Bruine en Grauwe Kiekendieven. In Zahara de los Atunes broeden eveneens de Kaffer-gierzwaluwen, een Afrikaanse soort. Ze waren blijkbaar nog niet terug.

Na het bezoek aan Zahara namen we de weg naar **Barbate de Franco**. Hier waren ooit vele zoutpannen en kustlagunen. De meeste ervan zijn nu opgevuld met vuilnis. Dicht bij de stad en bij de Rio Barbate zijn er gelukkig nog enkele ongerept gebleven. Buiten een Griel, 20 Ooievaars, Bontbekplevieren en Bonte Strandlopers, waren er vele Iberische Gele Kwikstaarten en Duinpiepers te bewonderen.

Barbate de Franco is een vissersdorp met een burcht en een visfabriek.

Vervolgens reden we naar **Vejer de la Frontera**,

een van de mooiste en schilderachtigste witte stadjes van de Costa de la Luz. Het stadje is gebouwd op een hoge heuvel en bevat de resten van een oud arabisch kasteel. De kronkelige straatjes hebben een moors uitzicht. De kerk van Divino Salvador is gebouwd volgens het plan van een moskee en bevat romaanse, mozarabische en gotische stijlen. Er is een kolonie Kleine Torenvalken. Buiten het centrum staan er ook nog 2 windmolens, de „Molinos del Viento”. In Vejer worden tijdens de Paasdagen jonge stieren in de straten los gelaten, tot groot jolijt van de jonge mannen, die door het uitdagen van de dieren hun moed willen bewijzen. Op het marktplein staat een indrukwekkend stierenstandbeeld. De thuisreis verliep weerom door Tarifa.

MAANDAG, 11 APRIL : LOS CANOS DE MECA

Voor de 2de maal stopten we vóór Tarifa bij het panoramapunt „La Estrecho”. Hier maakten we de overtocht mee van 350 Zwarte Wouwen, die vlak naast ons neerstreken op de heuvelkam.

Canos de Meca was vroeger een vissersdorp, nu een badplaats.

Vanuit het dorp ziet men Cabo Trafalgar, waar de vuurtoren staat en waar Nelson de slag verloor.

Wij wandelden naar de steile zeekliffen met dezelfde naam Los Canos de Meca. Deze naam komt van de vele bronnen en kleine watervallen,

die naar beneden komen van de heuvels en rechtstreeks in zee vloeien. Door de jarenlange droogte was er nu maar weinig water te bespeuren.

De kliffen beginnen een paar meter boven de zee, maar vormen weldra hoge indrukwekkende muren, welke tot 200 m kunnen bereiken.

Tegen het hoogste punt, beneden de moorse toren, broedden duizenden Koereigers en enkele Kleine Zilverreigers. Ook Geelpootmeeuwen en Rotsduiven hadden er hun nest. De bovenkant van de kliffen is bedekt met dennenbossen en heide.

Na een vermoeiende tocht kwamen we toe in **Barbate de Franco** waar de bus ons aan het eerste cafeetje stond op te wachten. Op de terugreis stopten we nog bij **Mora Figueroa**, waar vroeger de Laguna de la Janda was. Het gebied is droog gelegd en het vroegere moeras omgevormd tot weiden en akkers. Bij het afwateringskanaal troffen we buiten koeien ook Grauwe Kiekendieven, Ooievaars, Koereigers en Vale Gieren.

We keerden terug over **Facinas en Los Barrios** en noteerden weerom Vale Gieren en Aasgieren, Dwerg- en Slangenarenden, Zwarte Wouwen en Bijeneters.

Vandaag voer de helft van de groep onder leiding van André Rodts naar Ceuta, een Spaanse vesting in Marokko. Zij hebben heel wat moois gemist!

Koereigers nabij Zahara de los Atuna

Foto: C. Casteels

DINSDAG, 12 APRIL: RONDA

Even voorbij Los Barrios zagen we ooievaars-nesten op 12 opeenvolgende elektriciteitspalen.

We stopten een eerste maal in **Castellar de la Frontera**. Deze stad bezit Romeinse ruïnen en een Arabische burcht uit de 13de eeuw. Ze is gelegen in een wondermooi landschap. De agglomeratie strekt zich uit tussen de versterkte omwalling en het pijnbos van Almoraine. Het Castillo wordt eveneens hersteld.

Vanuit de hoogte heeft men een zicht op het stuwmeer, de Presa de Guadarranque. In Castellar is eveneens een kolonie Kleine Torenvalken. We zagen er de Blauwe Rotslijster en hoorden er de Nachtegaal. In de vlucht natuurlijk Dwergarend en Vale Gieren.

De volgende halte was **Jimena de la Frontera**, een dorp van eveneens Romeinse oorsprong. Er zijn ook Arabische kasteelruïnen en twee kerken. Vanop de helling waarop de stad gelegen is, geniet men bovendien van een prachtig panorama. De roofvogels kwamen hier weerom aan de beurt.

Gaucin is gelegen boven de valleien van de rivieren Genal en Guadiaro. Boven de stad vindt men er de ruïnen van het Arabische Castillo del Aquila.

De Vlamingen hebben tijdens hun geschiedenis vermoedelijk nooit zoveel burchten veroverd, als de Wielewalers tijdens deze reis.

Algotocin is gelegen te midden van vruchtbare akkers. In Benadeliid ligt het columbarium in de ruïnen van het kasteel. Men geniet er eveneens van een prachtig panorama.

Zo kwamen we ten slotte in **Ronda**. Hier logeerden we in het eerste klas hotel Reina Victoria, subliem gelegen aan de rand van de Tajo. Rainer Maria Rilke verbleef in het hotel. De kamer waarin hij logeerde is nu een museum en in het park staat zijn standbeeld. Hij overleed op 29 december 1926 in het hospitaal van Valmont in de Zwitserse Rhônevallei. Pas toen hij op 30 november 1926 was opgenomen in het sanatorium ontdekten de dokters de aard van de ziekte die hem reeds jaren had gekweld en ondermijnd: een zeldzame vorm van leucemie. De ongewoon fijngevoelige man, van de dichters van zijn tijd wel de grootste, moest de laatste dagen van zijn leven nog een uitermate pijnlijke lijdensweg gaan.

WOENSDAG, 13 APRIL: RONDA LA VIEJA EN CUEVA DE LA PILETA

Langs een schilderachtige weg vertrokken we vanuit Ronda in de richting van Algodonales. Na enkele km voert een zijweg rechts naar **Ronda La Vieja**. Hier liggen de ruïnen van het oude Acinipo, gesticht door de Iberiërs en bezet door de Feniciërs, Cathagenen en Romeinen. Deze laatste richtten hier een theater op, waarvan de resten tamelijk goed bewaard bleven. Het theater

wordt trouwens hersteld en het terrein is voor opgravingen afgesloten.

Van op de heuvelkam heeft men eveneens een prachtig uitzicht op de streek.

Hierna namen we de prachtige weg naar Montejque en Benaojan, die langs menige natuurlijke grot voert; de Cueva del Hundimiento, de Cueva del Gato en als meest bekende de **Cueva de la Pileta**. Al de grotten bevatten mooie stalactiet- en stalagmietformaties. De Cueva de la Pileta is 1500 m lang en bezit prehistorische wandtekeningen, die paarden, koeien, geiten en vissen voorstellen, evenals magische tekens.

's Namiddags bezochten we **Ronda**. Dit Andaloësische arendsnest is een van de mooiste gelegen plaatsen van Europa. De 31.000 inwoners tellende stad ligt 750 m boven de zee, omgeven door een amphitheater van bergtoppen, die als een beschermende muur rond de stad staan. Het landschap is fascinerend.

Geheel daarmee vergroeid is Ronda zelf, in twee helften verdeeld door de Tajo. De Tajo is de ravijn van de Guadalevino rivier. Op enkele plaatsen bereikt ze een diepte van meer dan 200 m. Het mooiste uitzicht heeft men vanaf de Puerte Nuovo, die beide stadsdelen verbindt op het nauwste punt van de kloof. Deze Puerte Nuovo of nieuwe brug is gebouwd in de 18de eeuw. Het interessantste stadsdeel ligt aan de linkeroever: de oude huizen, sombere straatjes en nauwe doorgangen vormen hier een bekoorlijk geheel. Deze wijk heet Ciudad en bestond al in de Moorse tijd. De Arabische bezetting duurde hier tot 1485. Wil men kerken zien, dan gaat men naar de Espiritu Santo en de Sancta Maria la Mayor.

Bekend is ook het Casa del Rey Moro, een oud moors paleis.

De wijk Mercadillo, aan de andere kant van de rivier, ontstond na de herovering en is regelmatig gebouwd. Hier staat de arena, volledig in hout opgetrokken en de oudste van Spanje (1784). Hier heeft zich een nieuwe school op het terrein van de gevechtsskunst ontwikkeld, die met de Sevillaanse concurreert.

Vanuit de tuin van het hotel, evenals vanop het marktplein heeft men een mooi zicht op de rotswand, met Blauwe Rotslijster, Kleine Torenvalk en vooral een paartje Slechtvalken. Deze voeden zich met de Rotsduiven en verwilderde duiven die talrijk genoeg in de stad voorkomen.

DONDERDAG, 14 APRIL: SERRANIA DE RONDA

Op weg naar Algodonales sloegen we af naar **El Gastor**. Zoals vele Andaloësische dorpen valt ook El Gastor op door de bloemen aan de huizen. Rond de bergtoppen in de omgeving komen geregeld gieren voor. Op 1500 m bevindt zich een dolmen.

Er werd gepicknickt in **Alpodonales**. Hier is een mooi marktplein en een grote maar vervallen kerk. Op de toren is een reusachtig ooievaarsnest.

Cabo Trafalgar

Foto: R. Tassin

Zahara de la Sierra is geplakt tegen een heuvel van de Sierra du Jaral. Er is aan arabische vesting, een middeleeuws kasteel en een kerk. Vele huizen zijn versierd met bloemen, maar spijtig genoeg ook met kooien waarin Putters of Rode Patrijzen gevangen zitten. In het dorp huist ook een kolonie kleine Torenvalken.

Na het bezoek aan de vesting wandelden we door de velden tot aan de rivier Rio Guadalete.

De weg van Zahara naar **Grazalema** (17 km) gaat door een diepe terrasvormige ravijn, waar gieren en arenden broeden. De hoogste top is de Monte Prieto (1351 m). Grazalema werd gesticht door de Romeinen in de Sierra del Endrinad op 823 m boven de zeespiegel. Later werd ze een arabische stad.

Op het grondgebied van de gemeente bevindt zich een bos van 117 ha.

VRIJDAG, 15 APRIL : SIERRA DE LA NIEVES

We namen de grote weg van Ronda naar San Pedro. Op 14 km van Ronda stapten we uit aan de oude plaat met melding Rajete en volgden we te voet de zijweg links.

We stapten op tussen de bergen van de Serrania de Ronda te noorden en de Sierra de Tolox ten zuiden van ons. Na enkele km kwamen we in een open dal met twee huizen, waar geitenboeren

wonen. Daarna volgden we het pad links van het dal.

De hoogste top van de Sierra de las Nieves is de Torrecilla, 1919 m hoog. De berg Enamoradas (1763 m) ligt in de buurt. Heel het gebied maakt deel uit van een nationaal park.

Op 10 km van de grote weg ligt het Bosque de Pinsapos, de enige plaats ter wereld waar de spar „Abies pinzapo” voorkomt.

Die dag waaide er een stevige bries en was de temperatuur gezakt tot 7°. Niettemin zagen we er Zwarte en Blonde Tapuit, Blauwe Rotslijster, Grijs Gors en Cirilgors. Tegen de middag minderde de wind en werd het helderder en warmer.

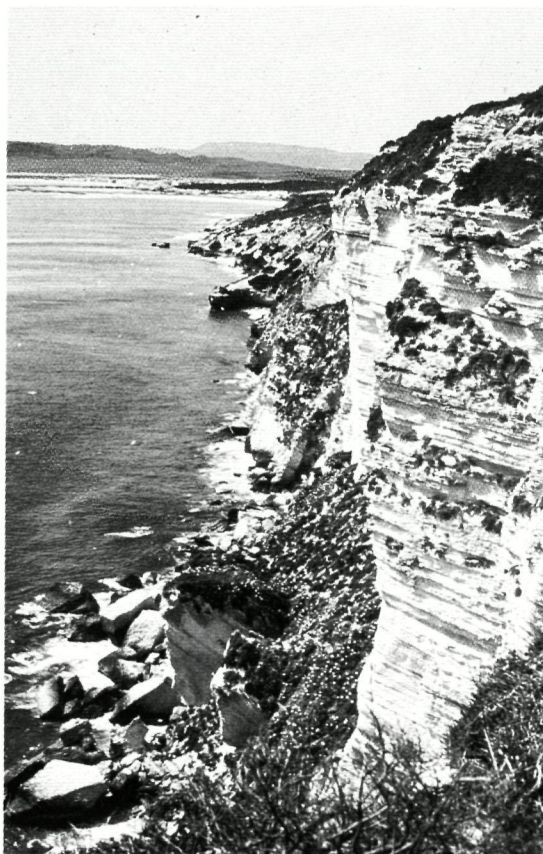
ZATERDAG, 16 APRIL : ARCOS DE LA FRONTERA

We reden eerst naar Grazalema en van hier naar Ubrique. Deze laatste weg bevat veel ravijnen, waarin Vale Gieren broeden.

Ubrique is omgeven door de bergen van Saltillo, Algarrobal en de rotsen van Bermeco.

In de richting van **El Bosque** kwamen we over de Rio Tavizna, waar we halt hielden. Hierna volgde weer een ravijn waar gieren en arenden broeden. Door de telescopen zagen we trouwens een tiental Vale Gieren op de rotswand zitten. Tijdens de picknick in El Bosque kwamen aanhoudend

Reigerkolonie van Canos de Meca

Foto: C. Casteels

Vale Gieren boven onze hoofden vliegen.

Langs de C 344, die de door de vlakte loopt, reden we naar **Arcos de la Frontera**. Deze mooie stad is amfiteatersgewijs gebouwd op een 160 m hoge rots. De Muren hebben zich in deze natuurlijke vesting lang verdedigd, totdat Alfonse Arcos in 1250 veroverde, waarna de stad de grens (frontera) werd tussen de arabische en de christelijke wereld.

De kerk van Santa Maria de la Asuncion bevat romaanse, gotische en mozarabische stijlen. Ook het kasteel is goed bewaard.

Bij de kerk van Santa Maria ligt een 18de eeuws plein en een balkonterras met een prachtig zicht op de vruchtbare vlakte, waardoor traag de groene Guadalete kronkelt. Vanop het terras kan men de Kleine Torenvalken rond de rots zien vliegen. Na de mooie waarnemingen van de vorige dagen viel het bezoek aan Arcos eerder tegen.

Van Arcos keerden we over Villamartin terug naar Ronda. We waren hier in de streek van de Ooievaars, die vaak op de kerktorens hun nest bouwen.

ZONDAG, 17 APRIL: MALAGA, BRUSSEL

Langs de nieuwe weg reden we door de duisternis van Ronda naar San Pietro de Alcantara en van hier over Marbella, Fuengirola en Torremolinos naar de luchthaven van Malaga.

De vlucht naar Zaventem besloot deze prachtige en geslaagde reis.

H. Franckx, Vredelaan 29, 2500 Lier.

Ornithologisch verslag van de reis naar Andaloesië in 1983

Dirk Colin

Zondag, 3 april 1983: Duinwandeling van het hotel Estella del Mar tot Punta de Ladrões, terug via de Playa de Calahonda.

Vooraf hadden we tijdens de busrit de eerste groepjes Koereigers *Bubulcus ibis* langs de weg opgemerkt. Parallel met de bus vloog de Roodstuitzwaluw *Hirundo daurica*.

Bij het vertrek aan het hotel voor de namiddagwandeling noteerden we de Vale Spotvogel *Hippolais pallida*, Iberische Tjiftjaf *Phylloscopus collybita ibericus* en een vrouwtje Sardijnse Grasmus *Sylvia sarda*. De Zwarte Spreeuwen *Sturnus unicolor* waren alom present rond het hotel.

De wandeling door de duinen leverde vooral zangvogels op met als bijzonderste de Orpheusgrasmus *Sylvia hortensis*, Baardgrasmus *Sylvia cantillans* en de Kleine Zwartkop *Sylvia melanocephala*.

Het bezoek aan het smalle drukke strand was zeer succesvol. Langs de kustlijn trippelden Strandplevier *Charadrius alexandrinus* en Drieteenstrandloper *Calidris alba*. Op zee viel het hoogtepunt van de dag te beleven. Naast enkele Grote Mantelmeeuwen *Larus marinus* en de zeer talrijke Kleine Mantelmeeuwen *Larus fuscus* zagen we een tweedejaars Jan van Gent *Sula bassana*, een Grote Jager *Stercorarius skua*, een Jager spec. *Stercorariidae spec.*, vijf Grote Sterns *Sterna sandvicensis* en veelvuldig Pijlstormvogels *Procellariidae*.

Meer bepaald ging het hier om de Vale Noordse Pijlstormvogel *Puffinus puffinus mauretanicus*. Het gebrek aan een scherp onderscheid tussen de donkerbruine bovendelen en de witte onderdelen, bruine onderstaartdekveren en ondervleugel met een meer uitgebreide tekening onderscheiden hem van de Gewone Noordse Pijlstormvogel *Puffinus p. puffinus*. Inderdaad lijken sommige donkere exemplaren op de grotere Grauwe Pijlstormvogel *Puffinus griseus*, maar deze heeft een zwaarder lichaam, langere smalle vleugels (zeisvormig) en een sterkere vlucht. De door ons waargenomen exemplaren waren ten grootte van een Kokmeeuw *Larus ridibundus*.

Maandag, 4 april 1983: Las Chapas, verkenning van de heuvels uit de directe omgeving.

Reisleider H. Franckx leidde ons al gauw naar een uitgedroogde rivierbedding. Uit de begroeiing klonk de zang van enkele Cetti's Zangers *Cettia cetti* en de Nachtegaal *Luscinia megarhynchos*. Aan een plasje onder de brug van de autosnelweg kon de hele groep langdurig een paartje

Roodstuitzwaluwen aanschouwen die hier hun nestmateriaal kwamen ophalen. Bij het volgen van de bedding werden we voortdurend begeleid door baltsende Kleine Zwartkoppen en Europese Kanaries *Serinus serinus*. Een terrein zonder macquis leverde twee Boomleeuweriken *Lullula arborea* op. In de begroeiing aan een beekje ontdekten we tussen een groepje Zwartkoppen *Sylvia atricapilla* een Bergfluiters *Phylloscopus bonelli*. Boven de eerste heuvels cirkelde een Buizerd *Buteo buteo*. Later werd dit voorbeeld gevolgd door een juveniel mannetje Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. Toen we de kurkeikbossen verlieten om het macquis te verkennen, noteerden we enkele Provençaalse Grasmussen *Sylvia undata*. Een mooie afronding voor een zonnige dag.

Dinsdag, 5 april 1983: Bezoek aan de Rio Real, Mijas en de Rio Fuengirola.

De eerste wandeling bracht ons naar het vallei van de Rio Real (nabij het hotel Los Monteros). Op het open terrein werden we verrast door twee vluchten Koereigers, in totaal achttien exemplaren. Velen waren aangenaam verrast met de verschijning van een Roodkopklauwier *Lanius senator*. In de verte klonk de zip-roep van de Waaierstaartrietzanger *Cisticola juncidis*. Veelvuldig meldde de Kleine Zwartkop zich aan.

Op de weg van Marbella naar Ojen noteerden we het eerste vrouwtje Blauwe Rotslijster *Monticola solitarius* en tevens de eerste Scharrelaar *Coracias garrulus*.

Na het passeren van het dorp Ojen en de stad Coin hielden we een halte te Mijas om hier van het panorama te gaan genieten. Zoals beloofd door de reisleider zagen we een Rotszwaluw *Hirundo rupestris*, een vrouwtje Blauwe Rotslijster, enkele gedomesticeerde Rotsduiven *Columba livia* en als opvallende waarneming vier Zwarte Tapuiten *Oenanthe leucura*. Voor enkele doorzetters bleef er nog een Slangenarend *Circaetus gallicus* over. Na het bezoek aan Mijas daalden we af naar Fuengirola. Hier brachten we een bezoek aan de monding van de Rio Fuengirola. Tussen de vele meeuwen liep vooral een tweede winter Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* in de kijker. Op de achtergelegen akkers zochten tien Koereigers hun voedsel. Een van de zes waargenomen Waaierstaartrietzangers liet zich langdurig bekijken op een elektriciteitsdraad. 's Avonds werd er aan het hotel wederom een vrouwtje Sardijnse Grasmus geobserveerd.

10 Vale Gieren, twee Aasgieren, een vrouwtje Havik, een Sperwer, een lichte fase Dwergarend als uitschieter een adulte Keizerarend van de Spaanse vorm *Aquila heliaca adalberti* zich aan. Voor het inrijden van de stad Algeciras noteerden we nog twee Buizerden, een Steltkluut *Himantopus himantopus* en zes Bijeneters.

Zaterdag, 9 april 1983: Bezoek aan de Playa de Getares, Punta del Carnero, Tarifa, hellingen nabij de monding van de Rio Jara, vallei van Ojen tussen de Sierra del Nino en Sierra de Ojen.

Door een dichte mist reden we langzaam langs de weiden van Algericas naar Playa de Getares. In de weilanden was de Koereiger talrijk aanwezig. Op het strand troffen we een Kleine Zilverreiger *Egretta garzetta*, een Regenwulp *Numenius phaeopus*, Bontbekplevieren *Charadrius hiaticula*, Strandplevieren en vele Geelpootmeeuwen *Larus cachinnans michahellis*.

Overdonderend vogelrijk was het gebied langsheen het riviertje en de nabijgelegen heuvels. Over het water flitste de IJsvogel *Alcedo atthis* weg, een Stormvogeltje *Hydrobates pelagicus* fladderde rond, de eerste Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* zong vanuit een struik, troepjes Zwartkoppen bewogen zich voort tussen het macquis, een paartje Roodstuitwaluwen bouwen hun nest in een bunker, het geroep van een tiental Waaierstaartrietzangers was hoorbaar, een Oeverloper *Actitis hypoleucos* vloog op, een paartje Paapje *Saxicola rubetra* bevond zich op de struiken. Terug op de verharde weg kregen we een Visarend *Pandion haliaetus* langdurig in het vizier. Als laatste bijzondere waarneming vermelden we een zingende Zwartkoprietzanger *Acrocephalus melanopogon* uit een aanpalend rietveld.

Daar het weer opgeklaard was, werd er besloten een bezoek te brengen aan Punta del Carnero. Verschillende Grote Sterns en Mediterrane Geelpootmeeuwen passeerden de klip. Juist na het middagmaal scheerde de Slechtvalk, mediterrane vorm, *Falco peregrinus brookei*, langs voor de ogen van alle reizigers. Boven de heuvel cirkelt een vrouwtje Havik. Op een struik zit een vrouwtje Beflijster *Turdus torquatus*. Na de middag brachten we een bezoek aan Tarifa. Bij het binnenrijden van de stad werden we als het ware verwelkomd door vijf Slangenarenden en evenveel Zwarte Wouwen *Milvus migrans*.

Vanuit een toren konden de deelnemers genieten van de voorjaarsstrek van de prooivogels. Op een uur tijd telden we negen Slangenarenden, zes Dwergarenden, een groepje van zes Aasgieren en zeven Zwarte Wouwen. Over zee vloegen vier Jan van Genten, een adult, een tweedejaars en twee eerstejaars.

Eenzelfde schouwspel kregen we voorgeschoteld op de hellingen nabij de monding van de Rio Jara: drie Zwarte Wouwen, negen Dwergarenden, vijf Slangenarenden en enkele Vale Gieren.

Tevens konden we drie zingende Kalandarleeuw-eriken *Melanocorypha calandra* observeren.

Bij het bezoek van de vallei van de Ojen tussen de Sierra del Nino en de Sierra de Ojen hielden we een eerste halte bij de Embalse de Facinas. Aan het stuwmeer waren zeven Wilde Eenden *Anas platyrhynchos* en een paartje Smient *Anas penelope* present. Op de weilanden errond troffen we zeven Blonde Tapuiten en vijf Duinpiepers *Anthus campestris* aan. Vele Bijeneters waren hoorbaar, maar bleven uit het gezichtsveld. Boven de hellingen voltrok zich een waar spektakel: tien Vale Gieren, drie Aasgieren, twee Buizerds, een vrouwtje Havik, een Visarend, twee mannetjes Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*, zevenendertig Zwarte Wouwen en achttien lichte fase Dwergarenden.

Een tweede halte werd gehouden aan het Sanctuarium in deze pas. Een twintigtal Vale Gieren cirkelden, een Dwergarend zette zich neer op een rots terwijl er nog drie andere overvlogen. Boven de kurkeikbossen zochten tientallen Bijeneters hun voedsel. Een Fitis liet zich schuchter horen.

Op de terugweg konden we bij een zandgroeve aan het dorp Los Barrios nog tientallen Bijeneters observeren.

's Avonds in het hotel werd deze vogelrijke dag afgesloten met een vergelijkende studie tussen de Gierzwaluw en de Vale Gierzwaluw *Apus pallidus* en later met de slaaptrek van tientallen Koereigers boven Algericas.

Zondag, 10 april 1983: Bezoek aan de Laguna de la Janda (voorbij Facinas), Zahara de los Atunos (mondning van het riviertje), monding van de Rio Barbaté en Vejer de la Frontera.

Op de weg van Tarifa naar Laguna de la Janda waren er over de weilanden twee Velduilens *Asio flammeus* aan het jagen. In de lagune konden we honderden Koereigers en verschillende Ooievaars *Ciconia ciconia* observeren door de aanwezigheid van een grote veestapel. Boven de graanvelden joegen een vrouwtje Bruine Kiekendief en zeven Grauwe Kiekendieven, drie mannetjes, een juveniel mannetje en drie vrouwtjes. Uit de graanvelden riep een Kwartel *Coturnix coturnix*. Aangenaam was de verschijning van een rustende Vale Gier op een uitstekende rotsblok. Vanuit de begroeiing zongen twee Orpheusspotvogels. Indrukwekkend was een voorbijvliegende Grote Trap *Otis tarda*. Geheel de wandeling werden we begeleid door de zang van de Kortteenleeuwerik *Calandrella brachydactyla* en Kalandarleeuwerik. De hoofdschotel op deze plek werd echter weggekaapt door een vlucht van ± 225 Zwarte Wouwen. Bij de monding van een riviertje nabij Zahara de los Atunos observeerden we vier Kleine Zilverreigers, vijf Strandplevieren, zeven Tureluurs *Tringa totanus*, zes Oeverlopers en natuurlijk ook

de Koereigers. Wederom vlogen er twee groepen van 6 en 42 Zwarte Wouwen over.

Op de weg van Zahara de los Atunos naar Barbaté de Franco trokken nog twee groepen van 18 en 35 Zwarte Wouwen vanuit zee landinwaarts.

Bij Barbaté de Franco strekte een sterk uitgedroogde lagune zich uit. Deze had sterk te lijden onder de vervuiling; toch waren de waarnemingen niet minder. Een vlucht van 23 Ooievaars vloog de heuvels in, net als drie groepen Zwarte Wouw van 8,8 en 7 exemplaren. Hiermee werd een dagtotaal van 349 exemplaren bereikt. Een Lachstern *Gelochelidon nilotica* toerde geregeld rond. Een Griel *Burhinus oedipnemos* steeg alarmerend op vanuit de begroeiing. De 15 waargenomen Gele Kwikstaarten behoorden zowel tot de gewone *Motacilla f. flava* als tot de Iberische vorm *Motacilla flava iberiae*. Op de weinige slikplaten noteerden we 4 Bontbekplevieren, 18 Strandplevieren, 40 Bonte Strandlopers *Calidris alpina*, 4 Tureluurs, 1 Witgatje *Tringa ochropus*, 5 Kleine Zilverreigers en de enige Blauwe Reiger *Ardea cinerea* van de reis. Aan het stadje Vejer de la Frontera bevond zich een kolonie Kleine Torenavalk van 23 ex.

Terug in het hotel konden we 's avonds nogmaals de avondtrek van tientallen Koereigers bewonderen.

Maandag, 11 april 1983: Halte bij het panorama La Estrecho, wandeling van Los Canos de Meca naar Barbaté de Franco, uitstap te Mora Figueroa en aan het Sanctuarium in de vallei van de Ojen.

Op de weg van Algeciras naar Tarifa bemerkten we een vlucht van ± 60 Zwarte Wouwen. Daarom werd er besloten een halte te houden bij het uitkijkpunt La Estrecho. Hier konden we de aankomst van ± 350 Zwarte Wouwen vanuit Marokko observeren. Alle landden op het dakje van een huisje of op de nabijgelegen rotsen. Het was een uniek schouwspel voor de reizigers.

Voor het dorpje Los Canos de Meco noteerden we 5 Blonde Tapuiten. Tijdens de wandeling naar Barbaté de Franco zagen we over zee achttien Grote Sterns, 8 Dwergsterns *Sterna albifrons*, 5 Jan van Genten, twee adulte, twee tweedejaars en één eerstejaars. Vele Mediterrane Geelpootmeeuwen en Koereigers vlogen langsheen de kliffen. Op een rots in zee troffen we een Regenwulp aan. Op een uitstekende klif stond een toren, hieronder strekte zich een grote broedkolonie van Koereigers uit, honderden nesten waartussen een tiental nesten van de Kleine Zilverreiger. Bij het vervolgen van de weg hoorden we een zingende Cirlgors en drie Kruisbekken. Op het strand van Barbaté de Franco troffen we een Wulp *Numenius arquata* en een scholekster *Haematopus ostralegus* aan.

Tijdens het middagmaal hadden we hier het geluk om een vlucht van 10 Kwakken *Nycticorax nycticorax* te bestuderen.

In de namiddag bezochten we de Mora Figueroa. Over de vlakten scheerden drie vrouwtjes Bruine Kiekendief en negen Grauwe Kiekendieven, 4 mannetjes, een juveniel mannetje, 4 vrouwtjes. In de lucht zweefden enkele Vale Gieren, Ooievaars, 11 Zwarte Wouwen en vele Bijeneters rond.

Een laatste halte werd gehouden aan het Sanctuarium in de vallei van de Ojen. Op het gebouw troffen we een paartje Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* aan. Andermaal waren de prooivogels hier troef: 25 Vale Gieren, 14 Zwarte Wouwen, 4 Slangenarenden, een vrouwtje Havik, 7 Dwergarenden, 10 Aasgieren en 2 Wespndieven *Pernis apivorus*. Met Zwarte Wouw bereikten we een dagtotaal van 435 ex.

Op de terugweg zagen we nabij Los Barrios een Klapekster *Lanius excubitor*, vorm *meridionalis*. In dit dorp deden we de gekke waarneming van een Boerenwaluw *Hirundo rustica* met een stukje tape van ± 30 cm lengte aan haar staart. Hopelijk werd het dier vlug verlost van dit euvel. Vanuit het hotel konden we weer tientallen Koereigers op avondtrek waarnemen.

Dinsdag, 12 april 1983: Bezoek aan Castellar de la Frontera, Jimena de la Frontera en Ronda.

In Castellar de la Frontera brachten we een bezoek aan de ruïne. Er bevond zich een kolonie van 35 Kleine Torenavalken. In de lucht cirkelden een Dwergarend en enkele Vale Gieren rond. Tevens werden er drie zingende mannetjes Blauwe Rotslijster genoteerd.

Op de weg van Castellar de la Frontera naar Jimena de la Frontera bemerkten we een Buizerd en een Rode Patrijs.

Bij de ruïne van Jimena de la Frontera waren de prooivogels andermaal aan de beurt: 19 Zwarte Wouwen, twee vrouwtjes Sperwer, 1 Wespndief, 9 Dwergarenden en 20 Vale Gieren.

Aan het dorp Gaucin kwam nog eens een Dwergarend bijna parallel vliegen met de bus. Tijdens de avondwandeling te Ronda noteerden we een Slangenarend, 5 Kleine Torenavalken, een paar Slechtvalken met geslagen prooi en enkele Alpenkraaien. 's Nachts hoorden we de Dwergooruil *Otus scops*.

Woensdag, 13 april 1983: Bezoek aan Ronda la Vieja en de omgeving van Cueva de la Pileta.

De ochtendwandeling bracht ons naar het Romeins Amfitheater nabij Ronda la Vieja. Interessant hier was de begroeiing van verspreide struiken en bomen langs de weg. Er waren vele zangvogels present: 1 Baardgrasmus, 3 Orpheusspotvogels, 1 Bergfluit, 1 Thekla Leeuwerik *Galerida theklae*, 2 Duinpiepers, 1 mannetje Ortolaan *Emberiza hortulana* en 3 mannetjes Brilgrasmus *Sylvia conspicillata*. Deze waren herkenbaar aan een grasmusachtig liedje dat veelvuldig werd afgewisseld met een langgerekt geschetter, even donker op boven- als

onderdelen met contrasterende witte keel, grijze kop en donkere teugel, van ver zijn de roestrode schouders en vleugels merkbaar, gelige poten. Vanuit een graanveld klonk de roep van een Kwartel. In de lucht waren er weer verschillende Vale Gieren.

Na de middag werd er een bezoek gebracht aan de Cueva de la Pileta. Enkelen verkenden de naaste omgeving en oogstten de volgende waarnemingen: 2 Orpheussgrasmussen, 1 paar Cirlgors, 1 Provençaalse Grasmus, 1 Slangenarend, 1 Zwarte Tapuit en nog 1 Zwarte Wouw. Met dit laatste ex. haalden we voor de Zwarte Wouw een reistotaal van 856 ex.

's Avonds te Ronda werd een paartje Slechtvalk met prooi geobserveerd. Tijdens de nacht hoorden we een paartje Dwergooruil.

Donderdag, 14 april 1983: Bezoek aan de dorpen en diens omgeving van El Gastor, Algodonales, Zahara de la Sierra en Grazalema.

Nabij El Gastor bezochten we doorheen de olijfboomgaarden de omringende heuvels. Opmerkelijkheden waren hier een Blonde Tapuit, 8 Vale Gieren en 8 Alpenkraaien.

Ook bij Algodonales werden de achtergelegen heuvels bezocht. Langsheen de rotswallen vlogen 6 Vale Gieren, 2 Aasgieren en 1 vrouwtje Sperwer. Op de heuvelwand zelf ontdekten we het enige mannetje Rode Rotslijster *Monticola saxatilis* van de reis, 4 Blonde Tapuiten. Op de kerktoeren van Algodonales broedde een paartje Ooievaar.

Gedurende de namiddag werd een bezoek gebracht aan de Arabische vesting van Zahara de la Sierra. In een oud gebouw van het dorp bevond zich een kolonie Kleine Torenvalken. Rond de hoofdtoren van de ruïne scheerden een tiental Alpengierzwaluwen langs en zweefden er 8 Vale Gieren. Na het bezoek aan de vesting werd een wandeling aangevat doorheen de velden tot aan de rivier Rio Guadalete. Boven de heuvels cirkelden wederom 8 Vale Gieren en jaagden liefst 22 gewone Torenvalken *Falco tinnunculus*. Vanuit de begroeiing zongen 3 Cetti's Zangers en 3 Orpheusspotvogels. De aanwezigheid van een groep van 60 Europese Kanaries was hier opmerkelijk.

Te Grazalema werd de laatste halte van de dag gehouden: 50 Alpenkraaien, 2 Vale Gieren en 1 Zwarte Tapuit vormden hier de opbrengst.

Terug in Ronda werd de Slechtvalk wederom met prooi geobserveerd.

Vrijdag, 15 april 1983: Wandeling heen en terug door de Sierra de las Nieves.

Een krachtige wind gierde door de bergen en beperkte bij de aanvang het aantal waarnemingen. Van de weinige bijzonderheden uit de voormiddag vermelden we de Klapekster *Lanius*

excubitor meridionalis, 15 Grijze Gorzen en 8 Boomleeuweriken.

Tegen de middag werd het helderder en minderde de wind. Hierdoor steeg het aantal observaties. Dit was vooral te wijten aan de verkenning van de vlakke en de daarachtergelegen bossen en macquis.

Op de vlakte ontdekten we een paartje Cirlgors, 9 Blonde Tapuiten, 1 Zwarte Tapuit, 3 Boomvalken *Falco subbuteo* en 1 Buizerd. Het verkennen van enkele bouwvallige huizen leverde 4 Grote Gele Kwikstaarten en 7 Zwarte Roodstaarten *phoenicurus ochruros*. Deze laatsten behoorden tot de vorm *aterriums* welke koolzwart is en een grijs kalotje heeft.

Het verkennen van de bossen en macquis was zeer succesvol: vreemd blijven de roepende Rode Patrijzen, een Draaihals liet zich horen, 5 Kruisbekken waren present, 6 Provençaalse Grasmussen gaven hun ratelend liedje ten beste, een paartje Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* bewogen zich voort van boom tot boom, het krachtige lied van het Vuurgoudhaantje *Regulus ignicapillus* weerklonk. Boven op de top lieten 5 mannetjes Blauwe Rotslijster hun monotoon lied horen. Op de terugweg naar Ronda observeerden we nog twee Buizerds.

In Ronda zelf werd nogmaals de Slechtvalk met prooi vastgesteld.

Zaterdag, 16 april 1983: Haltes nabij Grazalema, Ubrique, El Bosque en op de weg C344 een bezoek aan Arcos de la Frontera.

De voormiddaguitstappen werden beperkt tot haltes van de bus nabij de dorpen Grazalema, Ubrique en El Bosque gevolgd door een verkenning van de onmiddellijke omgeving, vooral steile heuvelwanden.

Van prooivogels noteerden we die dag 3 Buizerds, 1 Havikarend, 3 Dwergarenden, 3 Slangenarenden, 12 Aasgieren en 83 Vale Gieren. Uit de familie der zangvogels halen we een paartje Blonde Tapuit, Grijze Gors, Cirlgors, Iberische Tjiftjaf en 30 Alpenkraaien. Nabij El Bosque waren er voortdurend 4 Ooievaars in de lucht en op een weiland troffen we er 15 Koereigers aan.

Voor de halte op de weg C344 vloog er een paartje Kwartels over de baan. Hier joegen er 2 mannetjes Grauwe Kiekendief over de velden.

Vijf kleine Torenvalken vormden de oogst in Arcos de la Frontera.

Buiten Arcos de la Frontera bevond er zich aan een plasje een paartje Steltkluten.

In Ronda zelf stal het paartje Slechtvalk de show. Urenlang werden ze baltsend geobserveerd, ze scheerden over de waarnemers die zelfs hun verrekijker niet meer hoefden te gebruiken. Buiten dit paartje was de lucht gevuld met het geroep van 30 Kleine Torenvalken en ± 150 Alpengierzwaluwen.

Vergelijking met de reizen van 13 tot 21 april 1974. (Wielewaal 40: 273-284) **en van 8 tot 17 april 1977** (Wielewaal 43: 277-288).

Bij het doorlezen van deze verslagen en het raadplegen van mijn eigen verslag vallen volgende verschil- en vergelijkingspunten op:

- door de langere reisduur lag het aantal waarnemingsdagen en de bezochte gebieden hoger in 1983 dan bij de voorgaande reizen
- het aantal waargenomen soorten of de waargenomen aantallen van bepaalde specimen lagen duidelijk hoger dan bij de vorige twee reizen. Mogelijk is dit te wijten aan de grondige terreinkennis van de reisleader, de steeds verbeterende kennis en onontbeerlijke inzet van de ornithologen. Ook zal het goede weer gedurende deze reis hieraan niet vreemd geweest zijn.
- het is de eerste maal dat er in dit gebied door ons massale prooivogeltrek werd vastgesteld. Dit hebben we vooral te danken aan een langdurig verblijf in het gebied tussen Algeciras en Tarifa.
- het voorkomen van sommige bepaalde specimen zoals de Thekla leeuwerik *Galerida theklae*

nabij Ronda la Vieja en de Zwarte Tapuit *Oenanthe leucura* bij Mijas zijn door de jaren heen onveranderd gebleven.

Slotwoord

Na het lezen van dit uitvoerig verslag zal iedere lezer wel tot de conclusie gekomen zijn dat ook deze reis een succes is geworden.

Ik zou iedereen een reis naar dit gebied aanraden. Niet alleen ornithologisch, maar ook landschappelijk wordt er u iets bijzonders geboden. Wie alleen voor vogels komt raad ik een bezoek aan aan de driehoeken Algeciras-Tarifa-Vejer de la Frontera en Ubrique-El Bosque-Grazalema.

Tot slot wil ik alle mensen danken die mij hielpen bij het opstellen van dit verslag. Woorden van dank zijn er te weinig om de heer H. Franckx, de reisleader, in de bloemen te zetten. Hij zorgde voor een vloeiende coördinatie en trachtte steeds een programma voor te schotelen dat alle reizigers kan bevredigen. Dit is een taak die men niet mag onderschatten. We zien weerom verlangend uit naar volgend jaar.

D. Colin, Hovesesteeweg 36, 2530 Boechout.

Foto: P. Munsterman

Iets over de amfibieën en reptielen van Andaloesië

Marc Vermeylen

Tijdens deze reis werd er ook een schuchtere poging gedaan om de plaatselijke herpetofauna in het oog te houden. Hier volgt het resultaat.

Amfibieën

In het 'droog' Andaloesië, waar vele beddingen van rivieren reeds in de lente kurkdroog staan doordat alle regenwater hoog in de bergen wordt opgevangen in de talrijke stuwmeren, hebben de amfibieën het zeer moeilijk. Het beste bewijs hiervoor was wel het feit dat verschillende kikkersoorten hun toevlucht hadden gezocht in... privé-zwembaden van de rijke toeristen!

Dé kikkersoort van het gebied is ongetwijfeld de Schijftongkikker *Discoglossus pictus*. Deze lijkt sterk op de 'gewone' kikker *Rana* maar de pupil is niet horizontaal maar eerder rond. Bovendien heeft hij geen uitstulpbare tong maar een schijfvormige die vastgehecht is in de mond. Deze soort werd o.a. waargenomen aan de monding van de Rio Jara (ten westen van Tarifa).

Op een avond werden, vlakbij het hotel in Marbella, de Grote Groene Kikker *Rana ridibunda* en de Zuideuropese Boomkikker *Hyla meridionalis* ontdekt. Deze laatste soort lijkt sterk op 'onze' Boomkikker maar mist de bruinachtige streep op de flanken. De Grote Groene Kikker (de enige van het groene kikkercomplex die in Spanje voorkomt) zagen we ook in het riviertje aan het dorpje, Zahara de la Sierra.

In het smalle beekje dat door de Sierra de las Nieves liep vonden we de eiersnoeren van de Gewone Pad *Bufo bufo* en de larven van de Vuursalamander *Salamandra salamandra*.

Reptielen

Op de droge zanderige met lage struiken begroeide plaatsen zoals stranden, berghellingen, maquis (tot in de open kurkeikenbossen) zagen we regelmatig de snelle Algerijnse *Psammodromus algirus* en Spaanse Zandloper *Psammodromus*

Algerijnse zandhagedis

Foto: C. Casteels

Smaragdhagedis

Foto: C. Casteels

hispanicus samen met de opvallende (vooral de jongen) Roodstaartfranjeteeenhagedis *Acanthodactylus erythrurus*.

In de riviertjes (vooral dat van Zahara de la Sierra) merkten we de Kaspische Beekschildpad *Muremys caspica*, Ringslang *Natrix natrix* en de Adderringslang *Natrix maura* op.

Aan de Cueva de la Pileta (nabij Ronda) zag iedereen de machtige (weliswaar dode) Trapslang *Elaphe scalaris*. Aan en in het hotel Estrella del Mar (Marbella) konden we enkele malen de klimkunsten van de Muurgekko *Tarentola mauri-*

tanica bewonderen. Een tweetal keer mochten we van geluk spreken toen we de Ruïnehagedis *Podarcis sicula* (uitgezet aldaar vanuit Italië en flink in uitbreiding) verscheen.

Dikwijls zagen we nog met een glimp andere soorten hagedissen en slangen wegglippen. Gebrek aan kennis en degelijke vangtechnieken verhinderden echter dat we de dieren konden determineren!

M. Vermylen, Koningin Astridlaan 1, 2500 Lier

Opmerkelijke ornithologische meldingen

Gegevens voor deze rubriek worden verwacht bij de redactie, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout.

Deze waarnemingen hadden plaats in 1983, tenzij anders vermeld is. Ze werden niet op hun juistheid gecontroleerd en een aantal onder hen dient nog ter homologatie te worden voorgelegd.

00020 Roodkeelduiker *Gavia stellata*

1 december: 1 ex. te Oostende (P. Lingier); van 5 december tot 8 januari 1984: 1 ex. te Turnhout (G. Elsermans, J. van Deun, E. Dieltjens, R. Vermeyen, H. en M.-L. Meeus en vele anderen); vanaf 8 januari: 1 ex. en sedert 16 januari 2 ex. te Ekeren (L. Benoy, H. Franken, B. van Damme, H. Voet); 8 januari: 1 ex. te Oorderen (L. Benoy, H. Franken) en 1 uitgeput ex. te Zandvliet, overgebracht naar vogelasiel te Berendrecht (J. Matthijssen); 8 januari 1984: 1 ex. te Meer (J. Sneyers, A. Sprangers, J. Spannenburg); 12 januari: 1 ex. te Knokke (G. de Putter, T. de Schuyter); van 10 tot 26 januari 1984: 1 ex. te Minderhout (D. Symens, H. Nuytemans, H. en M.-L. Meeus, J. Spannenburg, L. van Beeck, J. Leestmans); 19 januari 1984: 2 ex. in het insteekdok te Zeebrugge (T. de Schuyter, F. Vanhee, G. de Putter).

00030 Parelduiker *Gavia arctica*

Zie *Wielewaal* 50: 32, het ex. te Minderhout bleef tot 17 december ter plaatse (J. Leestmans); 3 januari 1984: 1 ex. te Gullegem (H. Delvoye); 21 januari 1984: 1 ex. met stookolie te Brugge-St.-Pieters (G. de Putter).

00040 IJsdruiker *Gavia immer*

19 januari 1984: 1 ex. te Zeebrugge (T. de Schuyter, F. Vanhee, G. de Putter).

00100 Roodhalsfuut *Podiceps grisegena*

Correctie *Wielewaal* 50: 32, 2 oktober te Harelbeke, evenals trouwens op 9 oktober niet 1 maar 4 ex. te Harelbeke (S. Lanszweert); 16 en 31 oktober: 1 ex. te Mol (J. Loos, G. Deckx, W. van Duffel); van 2 tot 11 november: 1 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (G. Rasson, L. Janssen, C. Steeman en anderen); 12 en 13 november 2 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (M. Stoop, D. Verstraete); 1 januari 1984: 1 ex. te Ploegsteert (H. Delvoye).

00110 Kuifduiker *Podiceps auritus*

28 november: 1 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (C. Steeman).

00460 Noordse Pijlstormvogel *Puffinus puffinus*

17 september: 1 ex. te Oostduinkerke, laag boven het strand en wel langs de landzijde (P. de Roover).

00710 Jan van Gent *Sula bassana*

17 januari: 1 ad. ex. met kopwonde in weiland te Zandvliet, overgebracht naar vogelasiel te Berendrecht (J. Matthijssen).

00800 Kuifaalscholver *Phalacrocorax aristotellus* 8 november: 1 juv. ex. te Oostende (P. Lingier); sinds 18 januari 1984: tot 15 ex. te Lier (D. Colin, P. Buys, G. Driessens en vele anderen).

1310 Zwarte Ooievaar *Ciconia nigra*

27 augustus: 1 ex. te Zonhoven (T. Remans); 11 september: 1 ex. te Kuringen (T. Remans, Y. Marx).

01530 Kleine Zwaan *Cygnus columbianus*

29 oktober: 24 ex. in het Zwin te Knokke (G. Burggraave); 23 december: 15 ex. te Waterland-Oudeman, Oost-Vlaanderen (A. van Wassenhove); 8 januari 1984: 40 ad. en 4 juv. te Zuienkerke (M. Seys, G. de Putter).

01600 Dwerggans *Anser erythropus*

28 december: 2 ex. (1 adult en 1 juveniel ex.) te Damme (S. Lanszweert, P. Goethals, G. Burggraave); 7 januari 1984: 1 ad. ex. te Damme (P. Maes).

01670 Brandgans *Branta leucopsis*

1 oktober: 1 ex. te Beerse (E. Machielsens, J. Joris); 21 en 22 januari 1984: 4 ex. te Zandvliet (H. Franken, J. de Ridder, P. Maes).

01820 Krakeend *Anas strepera*

22 november: 108 ex. in het Zwin te Knokke (G. Burggraave); 21 december: 583 ex. te Antwerpen Blokkersdijk (C. Steeman).

01890 Pijlstaart *Anas acuta*

19 oktober: 610 ex. te Kallo (D. Oellibrandt).

01960 Krooneend *Netta rufina*

Vanaf 3 december: 1 ♂ en sedert 17 december 2 ♂ ♂ te Ekeren (L. Benoy, B. van Damme, H. Voet).

02020 Witoogeend *Aythya nyroca*

Van 17 december tot 26 januari 1984: 1 ♂ op E 10-putten te Meer en Minderhout (D. en P. Symens, H. Lieckens, H. Nuytemans, J. Leestmans, H. en M.L.-Meeus, J. Spannenburg en vele anderen).

02060 Eider *Somateria somateria*

24 november: 1 immatuur ♂ te Averbode (L. van Krunkelsven, H. Ceusters, C. Similon); 17 december: 1 juveniel ♂ te Ekeren (H. Voet).

02120 IJseend *Clangula hyemalis*

Vanaf 11 november 1 ex., vanaf 20 november 3 ex. en sedert 14 december 5 ex. in het Zwin te Knokke (G. Burggraave); van 14 tot 30 november: 1 ♀ te Antwerpen-Blokkersdijk (M. van Aerden, C. Steeman, P. Gerené, en anderen); 17, 21 en 30 december: 1 ex. te Doel (C. Steeman, J. de Ridder, L. Benoy, B. van Damme).

02150 Grote Zeeëend *Melanitta fusca*

2 en 3 december: 1 ♀ op E 10-put te Wuustwezel (D. Symens, P. Symens, J. de Ridder, H. Nuytemans en

anderen), bleef bijna een week ter plaatse; 15 december: 1 ♂ op de Kraenepoel te Aalter (I. Hoste).

02380 Zwarte Wouw *Milvus migrans*

8 november: 1 ex. te Beerse (E. Machielsens, R. Pas).

02390 Rode Wouw *Milvus milvus*

1 oktober: 1 ex. te Kasterlee (M. Smets, J. Lauwers), 1 november: 1 ex. te Kasterlee (M. Smets, J. Lauwers, B. Bosmans, L. van Gompel, P. Prinsen); 4 november: 1 ex. te Overpelt (H. Poorters); 7 november: 1 ex. te Eksel (W. Loenders); 18 december: 1 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (B. Castelein); 29 januari 1984: 1 ex. te Turnhout (H. en M.-L. Meeus).

02430 Zeearend *Haliaeetus albicilla* 22 december: 1 immatuur ex. in het Zwin te Knokke (F. Vandorpe, I. Robbe, J. Nuttin, S. Niveau, F. Pattijn, D. Slabbinck).

02670 Havik *Accipiter gentilis*

29 december: 1 ♀ te Westkapelle, West-Vlaanderen (H. Nuytemans, D. Symens, G. van Looveren, T. Boogaerts).

02900 Ruigpootbuiserd *Buteo lagopus*

23 december: 1 ex. te Kallo (C. Steeman, J. de Ridder).

03010 Visarend *Pandion haliaetus*

28 en 29 juli: 1 ex. te Mol-Rauw (M. van Buggenhout, J. Henderickx); 8 oktober: 1 ex. te Lummen (A. Grauls); 14 en 16 oktober: 1 ex. te Olmen (E. Janssen); 12 november: 1 ex. te Wuustwezel (H. Nuytemans, D. Symens).

03200 Slechtvalk *Falco peregrinus*

30 december: 1 ad. ex. te Doel (L. Benoy, B. van Damme).

04330 Kraanvogel *Grus grus*

12 november: 5 ex. naar ZW te Wuustwezel (H. Nuytemans); 22 november: 5 naar Z vliegende ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (D. Steeman, H. Cassiers).

04930 Kievit *Vanellus vanellus*

Van 26 december tot 7 januari 1984: 1 albino ex. tussen duizenden soortgenoten te Wuustwezel, de delen die normaal zwart of donker zijn, waren lichtbeige (H. Nuytemans, P. Symens).

05010 Kleine Strandloper *Calidris minuta*

Op 4 en 5 december: 1 ex. op 13 december 2 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (L. Janssen, H. Cassiers, C. Steeman).

05120 Bonte Strandloper *Calidris alpina*

4 en 18 december: respectievelijk 3.480 en 3.750 ex., uitzonderlijk hoge aantallen, te Zandvliet (R. Deman, J. en L. Vervliet, H. de Ceulaer en anderen).

05450 Zwarte Ruiter *Tringa erythropus*

Nog aanwezig te Antwerpen-Blokkersdijk tijdens de tweede helft van november en tijdens de gehele maand december met op 1 en 3 december zelfs 4 ex. (C. Steeman, V. Beeldens, H. Cassiers, V. Dupont, L. Janssen, P. Gerené, W. Verschueren, K. Bernaers, R. de Smet), op 21 december nog 3 ex. (C. Steeman).

05560 Oeverloper *Actitis hypoleucos*

29 december: 1 ex. te Zeebrugge (H. Nuytemans, P. Maes, D. en P. Symens, T. Bogaerts, H. Lieckens, G. en J. van Looveren); 30 december: 1 ex. te Doel (L. Benoy, B. van Damme).

05610 Steenloper *Arenaria interpres*

11 december: 1 ex. tussen Kieviten in een natte weide te Wuustwezel (H. Nuytemans).

(05927) Geelpootmeeuw *Larus cachinnans*

17 september: 2 ex. te Oostduinkerke (P. de Roover); 10 oktober: 2 ex. te Snaaskerke (L. Boudolf); 15 oktober: 1 ex. te Doel (D. Oellibrandt); 11 december: 1 ex. te Bredene (P. Lingier).

05990 Grote Burgemeester *Larus hyperboreus*

9 november: 1 eerstejaars ex. te Mariakerke (L. Boudolf); 17 december: 1 adult ex. te Oostende (P. Lingier).

9920 Boerenzwaluw *Hirundo rustica*

16 januari 1984: 1 ex. te Zeebrugge (S. Brinckman).

10140 Waterpieper *Anthus spinoletta*

Op 20 november en 3 december: ongeveer 200 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (H. Cassiers, C. Steeman).

11390 Roodborsttapuit *Saxicola torquata*

26 december: 1 ♂ te Oorderen (L. Benoy); 8 januari 1984: 1 ♂ te Harelbeke (S. Lanszweert); 21 januari: 1 ex. te Denderbelle (A. Mannaert).

12260 Waaierstaartrietzanger *Cisticola jundicis*

13 augustus: 1 ex. te Lommel (J. Henderickx, J. Loos, J. Sas); 5 en 12 november: 3 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (P. Gerené, K. Bernaers, W. Verschueren, J. van de Wiele).

13110 Tjiftjaf *Phylloscopus collybita*

10 december: 1 ex. in tuin te Turnhout (J. Pelckmans); geheel december en januari 1984: minimum 2 ex. te Lier (P. Buys, G. Driessens, D. Colin); 17 januari: 2 ex. te Dendermonde (A. Mannaert).

15150 Grauwe Klauwier *Lanius collurio*

Van 2 tot 10 oktober: 1 ♀ te Mol-Rauw (M. van Buggenhout, J. Henderickx).

15600 Kauw *Corvus monedula*

13 november: 1 ex. met kenmerken van *soemmeringii* te Wuustwezel (H. Nuytemans).

16400 Europese Kanarie *Serinus serinus*

23 oktober: 2 ♂♂ en 1 ♀ te Wuustwezel (H. Nuytemans).

17170 Appelvink *Coccothraustes coccothraustes*

24 november: 1 ex. te Antwerpen-Blokkersdijk (D. Verstraete); 25 november: 1 ex. te Turnhout (L. en K. Matthé).

18470 IJsgors *Calcarius lapponicus*

4 december: 15 ex. te Zeebrugge (P. Buys, G. Driessens, D. Colin, K. de Rouck, J. Celis).

18500 Sneeuwgorst *Plectrophenax nivalis*

29 oktober: 1 ex. te Beerse (E. Machielsens, J. Joris, J. en R. Bastiaens).

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad *Wielewaal* publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de hoofdredacteur. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé“, „Zusammenfassung“ en „summary“ door de redactie worden opgesteld.

In het maandblad wordt de voorkeurspelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insecten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers, 1948); bij meerdere referenties: (Segers, 1948; Grootaers, 1958); en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. *Naam van het tijdschrift*, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). *Wielewaal* 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. *Volledige titel*. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn: Lippens L., H. Wille, 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.

In de bibliografie worden slechts die titels vermeld waarnaar in de tekst wordt verwezen. Alle literatuurgegevens moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurenfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de hoofdredacteur hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

De hoofdredacteur zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

Wij ontvangen wisselnummers van *Ardea*, *Limosa*, *Vogeljaar*, *Vogels*, *Dutch Birding*, *Aves*, *Gerfaut-Giervalk*, *Nos Oiseaux*, *Mens en Vogel*, *l'Homme et l'Oiseau*, *Falke*, *Regulus*, *Ornithologische Mitteilungen*, *Vogelwarte*, *Ornithologische Beobachter*, *Milu*, *Egretta*, *Héron*, *Ciconia*, *Tijdingen van de Vrienden van Heverlee-bos en Meerdaalwoud*, *Natuurreservaten*, *Wetenschappelijke Mededelingen KNNV*, *Parcs Nationaux*, *Hautes Fagnes*, *Natuurhistorisch Maandblad*, *Natura*, *Natuurbehoud*, *Mededelingenblad Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon*.

WIELEWAAL

JAARGANG 50 — MAART 1984

R. WILLOCKX. Het rivierlandschap.	89
J. VANDROMME. Sneeuw	103
A. JANS. Verdwenen en bedreigde planten in het Mechels rivierlandschap.	104
A. DE JONGHE. Speenkruid <i>Ranunculus ficaria</i>	108
M. GEENS. Wielewaalnatuurreservaat „De Goren”.	111
H. FRANCKX. Wielewaalreis naar Andaloesië in 1983.	115
D. COLIN. Ornithologisch verslag van de reis naar Andaloesië in 1983.	123
M. VERMYLEN. Iets over de amfibieën en reptielen van Andaloesië.	129
Opmerkelijke ornithologische meldingen.	131

Titelblad: Het Zwart Water te Turnhout — Foto: H. Meeus